

Djelovanje Komisije za očuvanje tradicija, povijesnu valorizaciju i izučavanja NOB-a te izdavačku djelatnost SUBNOR Hrvatske 1949.-1990.

Džaja, Mate

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:905290>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-25**

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb](#)
[Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Odsjek za povijest

Diplomski rad

Djelovanje Komisije za očuvanje tradicija,
povijesnu valorizaciju i izučavanja NOB-a te
izdavačku djelatnost SUBNOR Hrvatske
1949.-1990.

Mentor: doc. dr. sc. Goran Hutinec

Student: Mate Džaja

Zagreb, 30.8.2021.

Sadržaj

I.	Uvod.....	1
II.	Ideološka svrha Komisije.....	3
III.	Kronologija Komisijinog djelovanja.....	10
IV.	Djelovanje Komisije na lokalnoj i suradnja na federalnoj razini.....	18
A.)	Djelovanje na lokalnoj razini.....	18
B.)	Suradnja na federalnoj.....	22
V.	Proslava obljetnica.....	26
VI.	Korištenje medija i masovnih organizacija.....	33
VII.	Odnos prema pripadnicima NOB-a, spomenici i spomen-područja.....	42
VIII.	Prikaz NOB-a u literaturi i izdavačka djelatnost Komisije.....	50
A.)	Prikaz u literaturi.....	50
B.)	Izdavačka djelatnost Komisije.....	61
IX.	Zaključak.....	64

X.	Bibliografija.....	66
----	--------------------	----

I. Uvod:

Nakon što je završio Drugi svjetski rat Jugoslavija prolazi kroz težak poslijeratni period. Naime, bili su pri vrhu svjetskih zemalja po postotku stanovništva izgubljenog u ratu. Moderne procjene kreću se oko milijun žrtava, a u to doba Jugoslavija je u cjelini imala 15.7 milijuna stanovnika. Zemlja je također pretrpjela značajno uništenje svog industrijskog sektora, isto u visokom postotku. Tako da je prvih par godina u Jugoslaviji bila izrazito teška situaciji kada pogledamo s ekonomskog i društvenog aspekta. U tim prvim poslijeratnim godinama Jugoslavija, možda i najvjernije od svih drugih komunističkih država (bitno je naglasiti da su jedino u Poljskoj i Jugoslaviji komunisti odmah došli na vlast, kada se pogledaju ostale istočnoeuropske države, a dodatna jugoslavenska posebnost bila je to što su oni većinom samostalno oslobodili zemlju od okupatora, uz značajnu iznimku kao što je bila Bitka za Beograd, gdje su sovjetske i bugarske vojne jedinice potpomagale partizanima, dok su poljski komunisti bili praktički vazali SSSR-a), sprovodi ekonomsku politiku po uzoru na SSSR, što uključuje kolektivizaciju zemlje i nacionalizaciju poduzeća. Takva politika posljedično udaljava Jugoslaviju od zapadnih zemalja, poglavito kad se uzme u obzir sukob oko Trsta, pa i oštećivanje jednog američkog aviona i rušenje drugoga u razmaku od deset dana tijekom kolovoza 1946.godine. Međutim, nakon razlaza između Tita i Staljina 1948.godine

Jugoslavija počinje razvijati ipak malo kvalitetnije odnose sa Zapadom, a od SAD-a počinje dobivati i određenu financijsku pomoć. Iako Jugoslavija nije službeno bila dio poznatog Marshallovog plana jer je bila komunistička zemlja, ipak dobiva određenu pomoć zaobilaznim putem. Ova financijska injekcija daje jugoslavenskoj ekonomiji mogućnost za najprije oporavak, pa za kasniji uzlet koji se događa 1950-ih godina. U tom desetljeću gospodarska stopa rasta u Jugoslaviji među najvišima je na svijetu, kada se gleda po postotku. Također nakon sukoba sa Staljinom jugoslavenski politički vrh na čelu s Titom odlučuje promijeniti i svoju ekonomsku doktrinu te postupno mijenjaju gospodarstvo iz staljinističkog modela u puno blaži oblik, koji se naziva jugoslavenskim socijalizmom. Taj ekonomski put će dovesti i do ideje radničkog samoupravljanja 1950-ih godina, koji nikada nije u potpunosti zaživio u praksi, ali i sam njegov pokušaj dokaz je da se Jugoslavija po načinu vodstva svoje vlasti podosta razlikovala od drugih komunističkih zemalja u Istočnoj Europi. U takvim uvjetima određenog ekonomskog oporavka dolazimo do 1949. godine, koja je početna točka moga diplomskoga rada. Tada se unutar SUBNORA Hrvatske osniva Komisija za očuvanje tradicija, povijesnu valorizaciju i izučavanja NOB-a. Kako je sjedište SUBORH bilo u Zagrebu, isto tako bilo je i sjedište Komisije. Cilj mi je u ovom radu fokusirati se na povijest, ustroj i analizu Komisijina djelovanja, a u manjem dijelu prikazati neke aktivnosti hrvatskog SUBNOR-a općenito. Npr. koje knjige ili članci su se izdavali pod pokroviteljstvom SUBNOR-a u Hrvatskoj s temom oko Drugog svjetskog rata. Kada bi se sumirala Komisijina uloga u jugoslavenskom društvu, ona je imala propagandnu svrhu o učenju „prave“ povijesti. Dakle, onoga što je vlast htjela da stanovnici misle o Drugom svjetskom ratu u Jugoslaviji. Treba imati na umu da je u doba osnivanja Komisije bilo velikih napetosti između Jugoslavije i SSSR-a i njegovog istočnog bloka. U takvim uvjetima straha i nesigurnosti zasigurno nije loša ideja jačati zanos i duh jugoslavenskog naroda. Bilo je bitno i u praksi što više realizirati ideju „Bratstva i jedinstva“, pogotovo uzevši u obzir činjenicu da su se i sami jugoslavenski narodi borili jedni protiv drugih; Hrvati protiv Srba, Srbi protiv muslimana, Hrvati protiv Hrvata itd. U takvim uvjetima rad ovakvih Komisija kao što je bila u Hrvatskoj trebalo se, između ostaloga, stvoriti i što čvršće veze među raznim narodima unutar Jugoslavije, koji su očito imali međusobnih povijesnih animoziteta. Uz rad Komisije naglašavala bi se zajednička borba svih jugoslavenskih naroda protiv okupatora i domaćih izdajnika. Tu je bitna druga poznata

parola „Smrt fašizmu, sloboda narodu“. To je bilo posebno potrebno u slučaju moguće invazije i to tadašnje svjetske supersile. Nemojmo zaboraviti što se dogodilo Kraljevini Jugoslaviji prilikom invazije Sila Osovine; potpuni raspad u roku 12 dana, uz stvaranje NDH i još mnogobrojnih drugih frakcija, kao što su četnici, belogardejci, ljotićeveci itd. Jedan od uopće glavnih razloga zbog kojeg partizanski pokret i je bio najuspješnija frakcija tijekom rata u Jugoslaviji bila je što su primali sve nacionalnosti u svoju vojsku, za razliku od npr. četnika i ustaša, čiji ih je ultranacionalizam sputavao što se tiče ljudskog potencijala. Naravno, isto je ključan razlog što su partizani bili u otvorenoj borbi protiv okupatora. Kada se pogleda organizacijska struktura, odmah se primijeti da se pokušavalo formirati što više mjesnih odbora; praktički u svakom naselju ako je moguće. To je samo dokaz da je cilj te organizacije bilo što masovnije prodrijeti u sve pore hrvatskoga društva, a i jugoslavenskoga, jer su SUBNOR-i postojali i u drugim republikama, a s njima vjerojatno i njihove verzije ove Komisije. Dok sam listao dokumente koji su detaljno opisivali Komisijino djelovanje kroz cijelo razdoblje njezinog postojanja u Hrvatskoj tijekom druge Jugoslavije, primijetio sam neke paralele s današnjicom, kao što je pozivanje pripadnika NOB-a u škole na satove povijesti da pričaju o svojim ratnim iskustvima. Ista takva inicijativa bila je i u Hrvatskoj prije par godina s idejom da se na sat povijesti pozovu branitelji iz Domovinskog rata, međutim, ta ideja je odbačena. Također je očito da su i NOB-ovci isto imali svojevrstni mitski status u javnosti, a samim time i privilegije, kao i današnji branitelji. Još jedna paralela sa sadašnjošću činjenica je da su po funkciji razni mjesni ogranci u kojima su se okupljali NOB-ovci uvelike slični s današnjim braniteljskim udrugama. Uzevši u obzir ove podatke može se reći da se na neki način „povijest ponavlja“, što smatram zanimljivim i pokazuje da se određeni obrasci djelovanja znaju ponavljati kroz povijest.

II. Ideološka svrha Komisije:

Službeni razlog nastanka ove Komisije bio je razmatranje problematike s područja njegovanja i razvijanja revolucionarnih tradicija NOB-a i tekovina revolucije, vođenje

brige o podizanju novih spomenika i spomen-obilježja NOR-a te očuvanju i zaštiti postojećih, održavanju groblja poginulih boraca i muzeja revolucije, zatim briga o izdavanju monografija o NOR-u i revolucije, a Komisija bi dodjeljivala i Plaketu „Putevima revolucije“ i predlagala kandidate za Plaketu SUBNORJ-a.¹ Savezu borca glavna misija bila je na pozitivan način prikazivati Narodnooslobodilačku borbu, razvijanje njenih tradicija, sakupljanje povijesnih materijala iz tog razdoblja, uređivanje grobova palih boraca, podizanje spomenika, osnivanje muzeja, briga o materijalnoj pomoći, školovanju i zapošljavanju sudionika i djece palih boraca, pitanje invalidnine, mirovina i ostalih socijalnih pitanja sudionicima rata i njihovim obiteljima, briga o prosvjetnoj i sportskoj aktivnosti članova, suradnji s nacionalnim i međunarodnim organizacijama bivših boraca itd.² Kada se pogleda što je bio osnovni zadatak cijelog SUBNOR- a, vidimo da su onda nacionalne Komisije, pa tako i ona hrvatska, imale jednu od ključnih uloga u sklopu cijele organizacije. Čitajući između redaka, da se zaključiti da je pod ovo „njegovanje i razvijanje revolucionarnih tradicija NOB-a i tekovina revolucije“ značilo da je Komisija za svoju zadaću, i to jednu od važnijih, imala vršenje propagande u društvu. To je značilo da joj je jedna od glavnih funkcija bila prikazati partizane, kojima je na čelu bio Tito, kao pozitivce tijekom Drugog svjetskog rata u Jugoslaviji. To se najbolje pokazuje u knjizi Društveno-političke organizacije i njihova uloga, koju je napisao Ljubo Šaranović. Tako on spominje kako jugoslavenski narodi znaju cijeniti i voljeti svoje borce i poštuju njihovu srčanost i hrabrost. Svjesni su da su borci dali pošten i nesebičan primjer njegovoj teškoj povijesti.³ Oni su trebali izgledati kao jedina frakcija koja je bila prihvatljiva za jugoslavenske narode. Njihova borba bila je herojska te su uspjeli pobijediti usprkos

1

Marijana Jukić, HDA, Prilog poznavanju ustanova: Savez udruženja boraca narodnooslobodilačkog rata Hrvatske (1947-1992), 2- 3. str.

2

https://bs.wikipedia.org/wiki/Savez_udru%C5%BEenja_boraca_Narodnooslobodila%C4%8Dkog_rata_Jugoslavije

3

Ljubo Šaranović, Društveno- političke organizacije i njihova uloga, 105 str.

naoko nemogućim izgledima. I samo ime NOB, što znači Narodnooslobodilačka borba, ima u cilju izazvati kod ljudi prizvuk časne i plemenite borbe. Već sam spomenuo slogan „Bratstva i jedinstva“ i koja je bila njegova funkcija. Razlozi zbog kojih je komunistička vlast željela tu čvršću povezanost između raznih naroda u Jugoslaviji bila je, uz praktični razlog opasnosti od invazije i posljedične potrebe za homogenizacijom stanovništva, i umetanje svoje ideologije bez da je previše napadno i očito. Slavljenjem obljetnica važnih datuma stvarala se svečanost kojoj je cilj bio izazivati zanos među svima, od političkog vrha, NOB- ovaca do običnog stanovništva. Zbog prirode svoje misije Komisija odlučuje organizirati mjesne odbore u što je više mjesta moguće, kako bi zahvatila što veći broj stanovnika. Kako je s radom počela 1949.godine, na početku, gledajući i veći dio 1950-ih godina, u dokumentima naglašava se problem toga što nije dovoljno mjesnih odbora osnovano, te se nalaže funkcionerima na lokalnim razinama što ažurnije stvaranje i funkcionalno organiziranje tih odbora. U prvom sastanku koji je zapravo bio početak djelovanja Komisije se raspravljalo o tome koja će biti svrha njihovog rada. Na njemu bili su prisutni: Danica Švalba, direktor Muzeja Nar. oslob. Desa Devčić, asistent Povijesnog muzeja Branko Sučević, direktor „Prosvjete“ Dinko Bilać, Srećko Štajnburg, Gabrijel Divjanović i Franjo Smolčić. Divjanović je bio zapisničar sastanka. Na ovom sastanku raspravljalo se o načinu rada sekcije, pozivali su se poznati drugovi iz borbe koji bi opisivali događaje iz NOB-a, a odlučeno je da će se ti materijali prvo slati u Zagreb, pa onda u Beograd i objaviti u listu Crvena zvijezda.

⁴Iz ovoga može se vidjeti da je stvaranje rada Komisije, iako je djelovala na području Hrvatske, bila ideološki vođena iz Beograda. Ipak je on bio glavni grad cijele Jugoslavije i sjedište predsjednika, koji je bio nepobitni autoritet oko svih bitnih pitanja u cijeloj državi. Očito je da je i glavni propagandni tisak bio časopis Crvena zvijezda. Prva publikacija bila mu je 1948.godine u sklopu organa Glavnog odbora Saveza boraca Narodnooslobodilačkog rata. Prvi urednik bio mu je Puniša Perović. 1951.godine časopis se nadomješta u Crvena zvezda: list Saveza boraca

Narodnooslobodilačkog rata.⁵ Zvezda se kao časopis bavila ponajviše temama iz NOB-a, ali je govorila i o raznim akcijama u to doba, te je i reflektirala zbivanja iz rat u svoje doba. U članku „Dalmatinci, hrabri ste vojnici“, govori se o vojnoj povijesti regije tijekom rata. Spominje se kako su Talijani isprva provodili jednu blagu okupaciju, ali tamošnji narod nije nasjeo na to, te je zahvaljujući patriotskoj svijesti i predratnom djelovanju komunista krenuo u borbu protiv okupatora. U roku tri dana u kolovozu osniva sedam partizanskih odreda. Isto tako se spominje da su talijanski vojnici bili i na području Dalmacije koja je dodijeljena NDH, jer je narod mrzio ustaše.⁶ Tu je zanimljiv spoj patriotizma i komunističkog djelovanja, što se dobro uklapa i u Komisijinu strategiju. To se vidi i u članku „Tito: Simbol i izraz humanističke vizije svijeta“, gdje on u intervjuu govori kako su današnja narodnooslobodilačka borba i nacionalno pitanje u Jugoslaviji nerazdvojno vezani.⁷ Časopis je znao spominjati i neke svakodnevne teme iz raznih sfera društvenog života. U jednom broju spominju i međumjesna takmičenja strelaca u Hrvatskoj. Kažu da će neka od njih postati i tradicionalna. Spominje se i dobra izvedba Darinke Jurjević, koja je osvojila prvo mjesto. Pišu da to ide u prilog dokazu da mogućnosti žena nisu ni u vojničkoj pušci mnogo manje od muškaraca.⁸ Pisali su i o stranim vojnim operacijama tijekom rata. U dopisu od S.E:Morisona, poznatog američkog povjesničara koji je sudjelovao u ratu⁹,

5

Katalog Knjižnica grada Zagreba- mrežno izdanje, s.v. *Crvena zvezda : organ Glavnog odbora Saveza boraca Narodnooslobodilačkog rata* / [odgovorni urednik Puniša Perović], <https://katalog.kgz.hr/pagesResults/bibliografskiZapis.aspx?selectedId=155032635¤tPage=1&searchById=1&sort=0&spid0=1&spv0=zvezda> / (posjet 20.9.2020.).

6

Časopis Crvena zvezda, serijska publikacija 1948, str.6.

7

Isto, str.73.

8

Isto, ne piše str.

9

[https://en.wikipedia.org/wiki/Samuel_Eliot_Morison#Naval_war_service_\(1942%E2%80%931952\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Samuel_Eliot_Morison#Naval_war_service_(1942%E2%80%931952)), posjet 16.5.2021.

pišu o borbama kod Guadalcanala.¹⁰ Vidljivo je da je časopis imao jednu intenzivnu djelatnost, posebno za nekoga tko proučava vojnu povijest Drugog svjetskog rata. Već spomenuto pozivanje pripadnika NOB-a u škole na satove povijesti objašnjen je time da se tako „pomaže drugovima profesorima“,¹¹ iako je pravi cilj bila indoktrinacija djece od malih nogu u vjerovanje da su partizani bili pravedna strana u ratu. Jedan od primjera ideološke podloge njihovog djelovanja može se pronaći u izvješću s terena kotara Karlovac iz 1958. godine. Tu se spominje posjet Osmogodišnjoj školi u Slunju gdje je 1943. godine održana Prva konferencija SKOJ-a, što je toj školi davalo veliku simboličnu važnost. Dragutin Saili, koji je bio član Komisije, nalazio se u toj posjeti i na dan kada je bio tamo, bili su prisutni i određeni utjecajni komunisti, poput Vladimira Bakarića i Moše Pijade. Saili je tada primijetio da na spomen ploči koja je bila postavljena na tu školu na inicijativu CK NOH-a s imenima istaknutih NOB-ovaca nije bilo njihovih imena i još nekih prisutnih ljudi. Saili zato predlaže da se postavi nova spomen ploča na tu školu s njihovim imenima, te se njegov prijedlog prihvaća¹². Ovaj događaj može se protumačiti na više načina. Jedan je da se Saili pokušavao dodvoriti Bakariću i Pijadi, koji su bili izuzetno moćni političari tada, pa je s time što stavlja njihova imena išao pokazati svoju odanost tim ljudima. Također može se na taj čin sagledati iz kuta da se takvim potezima naglašava tko je bio najzaslužniji u borbama tijekom rata. S tim pokazuje se da je tadašnji politički vrh bio najbitniji u NOB-u, kao nekakva svojevrsna personifikacija borbe svih partizana. Dakle, nije bilo samo bitno isticati i slaviti borbu svih pripadnika NOB-a, već i pokazati tko je najzaslužniji za njihovu pobjedu; sam partijski vrh. Uz to, stavlja se naglasak da se spriječi pojava

10

Crvena zvezda, serijska publikacija 1948, ne piše str.

11

HR- HDA- 1241, 2.5.2., Komisija za očuvanje tradicija, povijesnu valorizaciju i izučavanje NOB-a te izdavačku djelatnost, kutija 161, Izvještaj sa sjednice Komisije za obilježavanje historijskih mjesta iz NOB iz 1951.

12

HR- HDA- 1241, 2.5.2., Komisija za očuvanje tradicija, povijesnu valorizaciju i izučavanje NOB-a te izdavačku djelatnost, kutija 161, Izvještaj sa sjednice Komisije za obilježavanje historijskih mjesta iz NOB pri Glavnom odboru Saveza boraca NO rata Hrvatske iz 1958.

lokal- patriotizma u građi koje su prikupljali lokalni odbori. Kao razlog navodi se da se ti dokumenti kasnije šalju u Beograd¹³. Time dolazi do izražaja još jedan važan ideološki aspekt, a to je stvaranje novoga jugoslavenskoga društva. Tu dolazi do izražaja još jedno značenje parole „Bratstva i jedinstva“, a u ovom slučaju to znači da se svako preveliko naglašavanje nacionalne posebnosti jednoga naroda unutar Jugoslavije smatra ekscesom kojega treba izbjegavati. Neki bi sada možda ovakvu politiku jugoslavenskog komunističkog vodstva uspoređivali s unitarizmom koji se provodio u Kraljevini Jugoslaviji. Međutim, komunistička Jugoslaviji bila je potpuno drukčija priča; u njoj su ipak bila savezne države za gotovo sve jugoslavenske narode. Jedino svoju republiku nisu imali Albanci, ali se na području gdje su oni bili većina stvorila Autonomna pokrajina Kosovo. Ovakvo političko uređenje može se usporediti sa SSSR-om, gdje su također skoro svi narodi imali svoju republiku. Iako su postojale zasebne republike unutar Jugoslavije, što je na papiru značio federativni ustroj, koncentracija moći nalazila se u glavnom gradu Beogradu, i to u rukama CK SKJ, na čelu s Titom. Kako su na vlasti bili komunisti, njima su nacionalna pitanja i posebnosti bila sporedna stvar, to nije bio njihov smjer djelovanja. Ključno je bilo provođenje „diktature proleterijata“, dakle klasna borba, a ne nacionalna. Zato se u radu Komisije spominje termin revolucija, koji je jedan od omiljenih komunističkih termina. Kroz Komisiju se tako trebala stvarati svijest kod ljudi da je rat u Jugoslaviji bio i za oslobođenje radnog naroda, i da je to bio dio šire komunističke revolucije. Tako bi se skretao fokus s nacionalnih pitanja, koji su i dalje bili izrazito problematični, pa i u poslijeratnoj Jugoslaviji. Komunisti su zazirali od rasprava o dominantno nacionalnim u javnosti jer su se bojali da bi zbog toga moglo doći do ponovnog stvaranja ultranacionalističkih organizacija. Zbog toga su takve teme bile svojevrsni tabu u jugoslavenskom društvu, što je paradoksalno dovodilo do toga da je među određenim skupinama ljudi dolazilo do skupljanja negativnih emocija u vezi takvih nacionalnih pitanja. Ti ljudi posebno će doći do izražaja u Jugoslaviji krajem 1960-ih i početkom

1970-ih. Zbog toga u Komisiji nije bilo moguće raspravljati ni otvarati teme o negativnim stvarima koje su partizani radili tijekom Drugog svjetskog rata, kojih je nesumnjivo bilo. Bilo bi zapravo iluzorno za očekivati da je ikada u povijesti postojala jedna vojska koja tijekom nekog rata nikada nije počinila nijedan zločin. Međutim, Komisija je imala nekoliko teških zadataka i jednostavno nije bilo moguće za jednu objektivnu raspravu oko partizanskog djelovanja u Drugom svjetskom ratu. Uz to što su morali ljudima usađivati komunističku ideologiju, koja je ipak ogromnoj većini stanovnika u cijeloj Jugoslaviji, pa tako i u Hrvatskoj, nepoznat koncept, morali su paziti i na složene međuetničke odnose, poglavito između Hrvata i Srba u Hrvatskoj. Također treba imati na umu da većina pripadnika NOB-a tijekom rata nisu bili komunisti. Partizansko vodstvo se sastojalo od skoro isključivo komunista, ali među običnim vojnicima bili su manjina. Tako da kad Komisija u svom radu koristi komunističku terminologiju poput revolucije, namjerno prenaglašava komunistički aspekt NOB-a. S time se najviše daje legitimitet komunistima kao jedinim pravim borcima protiv fašizma u Jugoslaviji. Svi drugi protivnici okupatorima u ovom slučaju namjerno se zanemaruju, jer su predstavljali prijetnju za vlast Partije nakon rata. Što se tiče same Hrvatske, to se posebno odnosi na pripadnike HSS-a, koji su prije rata imali najveću podršku među hrvatskim stanovništvom u političkom životu. Na već spomenuto izbjegavanje prevelikog naglašavanja nacionalne posebnosti, u ovom slučaju isticanje hrvatskog etničkog podrijetla, jedan od razloga takve Komisijine politike može biti i da se tako svjesno HSS-ovci koji su sudjelovali u borbi protiv okupatora guraju u drugi plan i ne spominje se ni njihov doprinos. Tako se htjelo smanjiti njihovu podršku koju su imali među većinom Hrvata. Tako se kroz Komisijin rad antifašistička borba postupno izjednačava samo s komunistima, kao da su ekskluzivno oni bili jedini borci protiv Sila Osovine u Drugom svjetskom ratu, što je zapravo pogrešno. To je isto jedan od razloga zašto su se u Komisijinom radu većinom nalazili samo kadrovi Partije, s vrlo malo profesionalnih povjesničara. Naravno da će komunisti raditi na tome da NOB prikažu kao isključivo komunistički pothvat, a kada bi bilo što više povjesničara, tu bi postojala opasnost da se objektivnim prikazivanjem dođe do zaključka da je partizanski pokret ipak bio znatno heterogeniji. Komisiji bilo je bitno i stvaranje određenih simbola borbe, koje bi služile da lokalnom stanovništvu

prikažu na jedan jednostavan i jasan način koliko su žrtve, muke i truda NOB-ovci uložili u ratu. U Šaranovićevoj knjizi on piše da bez njihovog uspješnog uspješnog djelovanja sigurno ne bi mogli ostvariti potpuno jedinstvo jugoslavenskih naroda i njihovu punu privrženost idejama socijalizma i SKJ. Drugim riječima, Jugoslavija ne bi postigla tako zapažene rezultate u socijalističkoj izgradnji i razvitku socijalističkih društvenih odnosa¹⁴. Iz ovog citata vidi se da su se ovakve organizacije, u koje nesumnjivo spada i Komisija, koristile za uzdizanje komunista u očima zajednice, kao skupina koja će donijeti Jugoslaviji napredak i u budućnosti. Isto tako, društveno-političke organizacije služe i da uče i upućuju ljude kako da se bore protiv birokratizma, nacionalizma, šovinizma, egoizma, rasipništva, javašluka- protiv raznih nedruštvenih i nesocijalističkih pojava.¹⁵ Tu se pokazuje da je cilj vlasti bio i poticanje ljudi da se i oni aktivno bore za državne interese, ako treba i nasilnim putem. Također se radi i na tome da se ponašanje koje nije prikladno komunistima prikaže kao i općenito devijantno, nešto što nije normalno na svim razinama. I korištenje lokacija kao što su partizanske bolnice veoma je značajno jer se s tim kod ljudi mogu stvoriti snažne emocionalne reakcije. Tako su se mogla prikazati stradanja koja su pripadnici NOB-a podnijeli, a cilj je bio prikazati ljudima da je to sve bilo zbog njih, zbog slobode. Tako se htjelo prosječnom čovjeku usaditi mišljenje da je on dužan NOB-ovcima, pa tako i vlasti, zbog slobode koje su mu oni omogućili. Pogotovo kada vidi mjesta najveće muke i patnje koje su NOB-ovci pretrpjeli, u što bolnice sigurno spadaju. I u uređivanju groblja palim borcima NOB-a može se vidjeti određena ideološka namjena za taj čin. Tako se radilo na stvaranju kulta heroja, koji nije bio stran u komunističkim zemljama, samo se valja sjetiti Lenjinovog mauzoleja u Moskvi. Takvim uređivanjem groblja daje se neki svečani ton i tako ljudi mogu, dok gledaju takve grobove, osjećati nekakav patriotizam i domoljubni zanos. Naravno, taj zanos morao je biti u dominantno jugoslavenskom duhu. Što se tiče obilježavanja nekih mjesta koja su bila posebno važna samo za Hrvatsku, spominju se mjesta gdje se nalazio Vrhovni štab NOV-a

14

Ljubo Šaranović, Društveno- političke organizacije i njihova uloga, str. 5.

15

Isto, str.8.

(Narodnooslobodilačka vojska) u Hrvatskoj, kao i mjesta održavanja sastanaka CK KPH ili ZAVNOH-a. Isto je bitno bilo pitanje oko Jasenovca, što s njim napraviti, kako tamo obilježavati događaje¹⁶. Ovdje se daje neki određeni naglasak na ključne političke događaje do kojih je došlo tijekom rata. Time se želi informirati javnost o potezima koja je Partija povlačila tijekom rata, a koje nisu bile čisto vojne akcije. Time se komunistima želi dati i politički legitimitet, tako što pokazuju da su i tijekom rata imali službena politička tijela koja su donosila odluke koje su utjecale na poslijeratna zbivanja. Uz rad na terenu, Komisija izdaje zahtjev da se u svrhu popularizacije akcije i mediji, kao što su radio i tisak, uključe u akciju¹⁷. Jedan od bitnijih datuma s velikom ideološkom važnošću u Hrvatskoj bio je formiranje Prvog sisačkog partizanskog odreda, koji je bio prvi takav odred u cijeloj Jugoslaviji. U dokumentu iz 1951.god spominje se obljetnica ustanka, čime se referira na taj događaj i očito je da mu se pridaje velika važnost. Spominje se pozivanje predstavnika iz Jugoslavenske armije (tada se ne zove još JNA, to ime dobiva tek 22.12.1951.), kao i sastanak kotarskih organizacija s mjesnim rukovodiocima. Pažnja se obraća na prikupljanje izjava rukovodilaca o događajima iz NOB-a.¹⁸ Vidljivo je da je Komisija uložila značajan napor u proslavi ove obljetnice, što pokazuje da im je bilo bitno prikazati i da su narodi u Hrvatskoj također aktivno još od 1941. godine vodili borbu protiv okupatora. Zanimljivo je da se dan ustanka u Hrvatskoj slavio na datum 27.7., a ne 22.6., kada je osnovana prva partizanska jedinica u Sisku. Događaj koji se slavio na ovaj datum bio je ustanak u Srbu, u kojem su većinom ipak sudjelovali ljudi srpske nacionalnosti. Ipak se ovaj

16

HR- HDA- 1241, 2.5.2., Komisija za očuvanje tradicija, povijesnu valorizaciju i izučavanje NOB-a te izdavačku djelatnost. kutija 161, Zapisnik sa sastanka Komisije za obilježavanje historijskih mjesta i uređenje groblja palih boraca pri Glavnom odboru Saveza boraca Hrvatske.

17

HR- HDA- 1241, 2.5.2., Komisija za očuvanje tradicija, povijesnu valorizaciju i izučavanje NOB-a te izdavačku djelatnost, kutija 161, Zapisnik sa sastanka Zemaljske komisije za popis palih žrtava u II. Svjetskom ratu, održan 2.12.1949.

18

HR- HDA- 1241, 2.5.2., Komisija za očuvanje tradicija, povijesnu valorizaciju i izučavanje NOB-a te izdavačku djelatnost, kutija 161, Zapisnik sa sastanka Komisije za obilježavanje historijskih mjesta iz 1951.

datum uzima za proslavu ustanka u Hrvatskoj jer je to prva pobuna protiv fašističkih snaga koja se zbila nakon 4.7.1941. godine, kada komunističko vodstvo izdaje proglas u kojemu se poziva na borbu protiv fašista. Taj dan se kasnije slavio kao Dan borca u Jugoslaviji, te se smatrao službenim početkom borbe protiv okupatora.¹⁹ Poanta Komisijinog djelovanja vidi se kroz cijelu jugoslavensku povijest. S jednog sastanka se daje prijedlog da, s obzirom na to da je vrijeme borbe za nezavisnost zemlje, se stalno surađuje između svih društveno- političkih faktora. Zadatak je boračkih organizacija i članstva da budu i nadalje uključeni u sve akcije na putu preobražaja društva.²⁰ U ovom poglavlju sam se namjerno fokusirao na početno razdoblje Komisijinog djelovanja, jer je najbolje prikazati ideološku svrhu neke organizacije na početku njenog rada. Kroz cijelu njenu povijest njezina ideološka svrha se na manji način mijenjala u načinu izvedbe, ali joj je poanta bila ista. U kasnijim poglavljima ću pokazati na koji način. Ima primjera i u sastancima Komisije gdje su odlučivali o izdavačkoj djelatnosti, o čemu sam detaljnije u tom poglavlju. To je samo jedan od mnogobrojnih primjera, što ću i priložiti u kasnije kroz rad.

III. Kronologija Komisijinog djelovanja:

Komisija je u Hrvatskoj djelovala od 1949. do 1990. godine. Ona je stvorena unutar SUBNOR-a Hrvatske. Postojali su SUBNOR-i u svim jugoslavenskim republikama, a glavni bio je SUBNOR Jugoslavije. Komisija služi kao odraz cjelokupne djelatnosti Saveza, u kojoj je sačuvana dokumentacija vezana uz izgradnju memorijalnog centra

19

Savez antifašističkih boraca i antifašista RH- mrežno izdanje, s.v. *Uz dan borca- 4. srpanj*, https://www.sabh.hr/index.php?option=com_content&view=article&id=993:uz-dan-borca-4-srpanj-&catid=9:reagiranja&Itemid=20 / (posjet 20.9.2020.).

20

HR- HDA- 1241, 2.5.2., Komisija za očuvanje tradicija, povijesnu valorizaciju i izučavanje NOB-a te izdavačku djelatnost. kutija 162, Zapisnik sa sastanka Komisije za njegovanje i razvijanje revolucionarnih tradicija.

Jasenovac, idejni projekti spomenika, spomen-obilježja i spomen-kosturnica poginulim borcima, te podaci o ubijenim i ostalim žrtvama rata²¹. Rad ove Komisije opsežno je zabilježen mnogobrojnim dokumentima sa sjednica same Komisije, zatim sa sjednica SUBNOR-a Hrvatske, SUBNOR-a Jugoslavije i raznih drugih.²² Općenito je dokumentacija koja bilježi rad ove Komisije izuzetno dobro sačuvana, u Hrvatskom državnom arhivu postoji 70 kutija građe u vezi njezinog rada.²³ Tolika količina dokumenata daje jedan poprilično jasan i jezgrovit uvid u njezin rad kroz svaku godinu, i to za svaku skoro ima jako puno materijala. Za neke godine postoji jedan ili dva dokumenta, dok za neke postoji i do desetak. Većinom ima najviše dokumenata za neke godine koje imaju okruglu obljetnicu (npr. deseta obljetnica, petnaesta, dvadeseta itd.). 1961. godine došlo je do spajanja svih boračkih organizacija. Tada su IV kongres Saveza boraca NOB-a, V kongres Saveza ratnih vojnih invalida i IV kongres Udruženje rezervnih oficira i podoficira Jugoslavije donijeli odluku da se sve ove organizacije objedine u jedinstvenu boračku organizaciju: SUBNOR Jugoslavije.²⁴ Na početku svog rada, u prvih oko deset godina, najveći fokus bio joj je uspostava što je više moguće lokalnih, oblasnih i kotarskih odbora. I nakon uspostave tih raznih odbora na mjesnoj razini pojavljivali su se problemi s prikupljanjem i obrađivanjem materijalne građe. Tako imamo dokument iz 1949. godine u kojem se govori o tome da se dokumenti trebaju što prije prikupiti te se organiziraju kotarski muzeji u kojima se drže skupljeni dokumenti. Smatra se da će se tako dati poticaja za skupljanje drugih dokumenata. Cilj je spriječiti upropaštavanje građe.²⁵ U još jednom

21

Marijana Jukić, HDA, Prilog poznavanju ustanova: Savez udruženja boraca narodnooslobodilačkog rata Hrvatske (1947-1992), 11. str.

22

Isto, str.12.

23

Isto, 10.str.

24

Ljubo Šaranović, Društveno- političke organizacije i njihova uloga, str. 103- 104.

25

HR- HDA- 1241, 2.5.2., Komisija za očuvanje tradicija, povijesnu valorizaciju i izučavanje

zapisniku iz 1949.godine spominje se sakupljanje historijskih dokumenata, ali se govori i o održanim izložbama. Na tom je sastanku Simo Todorović, koji je bio član Zemaljskog odbora i rukovodilac sekcije koja se bavila sakupljanjem historijskih dokumenata, govorio o prikupljanju takvih dokumenata, ali i o održanim izložbama. Iznosi se da su izložbe održane u 23 kotarska i gradska centra i to: 1. Split (za kotar i grad), 2. Podravska Slatina, 3. Gospić, 4. Kostajnica, 5. Bjelovar (za kotar i grad), 6. Daruvar, 7. Pazin, 8. Glina, 9. Ogulin, 10. Rovinj, 11. Nova Gradiška, 12. Zadar (za kotar i grad), 13. Šibenik (za kotar i grad), 14. Sinj, 15. Makarska, 16. Gračac, 17. Otočac, 18. Vojnić, 19. Koprivnica (samo za kotar), 20. Rijeka (centralna za čitavu oblast), 21. Slavonski Brod, 22. Zagreb (u izložima), 23. Brinje (u izložima)²⁶. Iz ovoga izlaganja razvidno je da je područje Banovine bilo veoma aktivno u NOB-u. Tako vidimo da već 1940. godine, čak i prije invazije na Jugoslaviju, u Petrinji se ilegalno koristi povijesni pregled o sovjetskoj komunističkoj partiji, što pokazuje da je na tom području bila jaka komunistička aktivnost. Isto u jednom dokumentu iz 1958.godine spominje se rješavanje zadataka određenih iz III. Kongresa saveza boraca. Govori se o nedovoljno efikasnom stanju u vezi prikupljenih podataka, kao i o zapuštenosti partizanskih groblja, i općenitoj zapuštenosti ličkog područja, Drežnice i dijela Gorskog kotara²⁷. Iz ovih primjera dolazi se do zaključka da je početak Komisijinog rada bio prožet tehničkim problemima na terenu. To je bilo razumljivo; organizacije slične Komisiji nisu prije postojale, a zemlja je relativno nedavno izašla iz jednog teškog rata. Isto tako im je u početnoj fazi bio fokus na stvaranju Spomen-knjiga, a spominju se i

NOB-a te izdavačku djelatnost, kutija 161, zapisnik sa sastanka Odbora i sekcije za sakupljanje historijskih dokumenata održanog 1949.

26

HR- HDA- 1241, 2.5.2., Komisija za očuvanje tradicija, povijesnu valorizaciju i izučavanje NOB-a te izdavačku djelatnost, kutija 161, zapisnik sa sastanka Odbora i sekcije za sakupljanje historijskih dokumenata održanog 1949.

27

HR- HDA- 1241, 2.5.2., Komisija za očuvanje tradicija, povijesnu valorizaciju i izučavanje NOB-a te izdavačku djelatnost, kutija 161 Zapisnik sa sastanka Komisije za obilježavanje historijskih mjesta i uređenje groblja palih boraca pri Glavnom odboru Saveza boraca Hrvatske iz 1958.

teškoće s podizanjem spomenika zbog nedostatka cementa²⁸. To se uklapa u širu priču u vezi toga da je Jugoslavija u prvih par godina nakon rata prolazila kroz teško ekonomsko razdoblje, vidimo da je nedostajalo čak i cementa. Ove regije su bile bitne i s ekonomskog aspekta, da se pokrenu s mrtve točke, jer su oduvijek sloveli kao tzv. pasivni krajevi. Isto tako je u njima živjelo dosta stanovnika srpskog podrijetla, te se radilo na jačanju odnosa između njih i Hrvata. Jedan od važnijih događaja u radu Komisije bila je već spomenuta desetogodišnjica ustanka iz 1941.godine. U dokumentima se spominje kako za tu prigodu treba što efikasnije prikupiti dokumenta vezane uz NOB, kako bi izložbe na dan ustanka bile uspješne²⁹. Tu se stavlja fokus na to da proslava bude što veća i što šire tematike. Svrha je bila popularizirati tematiku NOB-a među ljudima što više i jače, kako bi buduće proslave bile još brojnije posjećene i što detaljnije obrađene. Tako se stvarao kult NOB-a među ljudima. U 1960-im godinama primjetno je da Komisija odlučuje djelovati na jednoj kompleksnijoj razini, što se tiče načina prikaza rata. U jednom zapisniku iz 1962. godine se odlučuje da se formiraju sljedeće grupe:

- A.) Grupa za problematiku oko spomenika, spomen ploča, spomen objekata i likovnu umjetnost.
- B.) Grupa za izdavačku djelatnost, štampu i radio televiziju.
- C.) Grupa za nastavni program u školama i fakultetima.
- D.) Grupa za prikupljanje i obradu historijske građe.
- E.) Grupa za proslavu i posao oko odlikovanja(rukovodilac Franjo Tuđman).

28

HR- HDA- 1241, 2.5.2., Komisija za očuvanje tradicija, povijesnu valorizaciju i izučavanje NOB-a te izdavačku djelatnost, kutija 161, Zapisnik sa sastanka Komisije za obilježavanje historijskih mjesta iz 1951.

29

HR- HDA- 1241, 2.5.2., Komisija za očuvanje tradicija, povijesnu valorizaciju i izučavanje NOB-a te izdavačku djelatnost, kutija 161, Plan sekcije za sakupljanje historijskih dokumenata 1950.

Na tom sastanku se i konstituirala Komisija, koja je dobila ime Komisija za njegovanje borbenih tradicija, a za predsjednika je izabran Josip Brnčić.³⁰ Tu se vidi da se išlo na sistematiziranje rada, a i vidimo da se stvara Komisija koja objedinjuje razne sfere. Na sastanku iz 1963. godine su raspravljali koje događaje iz 1943. godine na području Hrvatske treba obilježiti i proslaviti, kao i kako aktivizirati i usmjeravati organizaciju Saveza udruženja boraca u radu na obradi i obilježavanju. Priča se o načinu proslave, treba li biti zbor i koji događaji se trebaju proslaviti. Pažnja se pridaje i poticanju omladine na dolazak i što njima na ovakvim proslavama ponuditi. Sve zajedno ovaj sastanak ima 55 str.³¹ Iz količine stranica zapisnika se vidi da je ovo bio dosta važan sastanak, te su išli na organiziranje što boljih proslava, kako bi se približili ljudima. U jednom dokumentu iz 1965. godine je glavna točka reda bila izdavanje edicije fotomonografije NOB-a i Hrvatske. Joža Brnčić otvara sastanak na ovu temu te iznosi rezime sa sastanka održanog godinu dana prije, a u vezi izdavanja fotoedicije NOB-a u Hrvatskoj povodom 20-godišnjice oslobođenja zemlje. Na prvom sastanku, koji je sazvan na inicijativu Agencije za fotodokumentaciju, bila su dva prijedloga, te je Brnčić zamolio direktora te agencije, i predstavnika Instituta za historiju radničkog pokreta, drugove Maštrovića, Kaića da iznesu te prijedloge. Maštrović zatim govori da u ovoj, jubilarnoj godini Agencija nije u mogućnosti pripremiti izdanje edicije fotomonografije NOB-a Hrvatske, da za takav posao trebaju najmanje dvije godine. Kaže da se ove godine jedino može izdati album fotografija od 100 do 150 fotosa. Kaić kaže da njegov Institut smatra da se osjeća velika potreba za izdavanjem te fotomonografije, čime bi se popunila rupa u tadašnjoj novijoj historiografiji. Također su na tom Institutu smatrali da ta fotodokumentacija ne bi trebala

30

HR- HDA- 1241, 2.5.2., Komisija za očuvanje tradicija, povijesnu valorizaciju i izučavanje NOB-a te izdavačku djelatnost, kutija 162, zapisnik sa sastanka Komisije za njegovanje borbenih tradicija održane 15.10.1962.

31

HR- HDA- 1241, 2.5.2., Komisija za očuvanje tradicija, povijesnu valorizaciju i izučavanje NOB-a te izdavačku djelatnost, kutija 162, Stenografski zapisnik sa sastanka koji je održan u Predsjedništvu Saveza udruženja boraca NOBH na 13.2.1963.

predstavljati izbor slika iz NOB-a, već da se kroz izražajnu snagu fotografije, teksta i dokumenata prikažu pripreme, početak i razvoj, širina i organiziranost borbe u svim njenim vidovima.³² Dakle, Komisija počinje koristiti fotografsku umjetnost u svoju svrhu. Kao što se vidi iz ovog zapisnika, na samom početku takvog načina prikaza ratnih događaja bilo je tehničkih problema, o čemu je predstavnik Agencije govorio. To je značilo da su se za ovakav način propagandnog djelovanja u Komisiji tek počinjali uhodavati. Zapravo to pokazuje da u ovoj fazi njezinog djelovanja Komisija prelazi na jedan puno detaljniji i sustavniji modus operandi, a time se pokazuje da je početna faza, iz 1950-ih godina, kada su najviše pažnje pridavali samom prikupljanju razne građe s terena koje bi onda koristili u svom djelovanju, polako završavala. Iz prijedloga o neposrednim zadacima Komisije RO govori kako je u današnjem dobu, kada se zemlja bori za nezavisnost, potrebna stalna suradnja svih društveno- političkih faktora u programiranju zadataka i izvođenju akcija. Cilj je da revolucionarne tradicije postanu svojina čitavog naroda, a posebno mladih.³³ S obzirom na godinu izdanja ovog dokumenta, to treba uzeti u kontekst vremena nakon vala prosvjeda koji su izbili 1968. godine diljem svijeta. U Jugoslaviji su bili najveći u Beogradu i Zagrebu, a predvodili su ih studenti. Otuda naglašavanje da se mlade potakne na revolucionarni duh, ali u skladu s Jugoslavijom kakva je tada postojala. U sastanku iz 1971. godine se dogovara o načinu rada Savjeta za razvijanje tekovina NOB i socijalističke revolucije RO SUBNOR SRH. Zaključuje se da se formiraju sljedeće komisije:

1.) Komisija za rad s omladinom.

2.) Komisija za školstvo

32

HR- HDA- 1241, 2.5.2., Komisija za očuvanje tradicija, povijesnu valorizaciju i izučavanje NOB-a te izdavačku djelatnost , kutija 162, zapisnik sjednice Komisije za njegovanje borbenih tradicija održane 11.1.1965.

33

HR- HDA- 1241, 2.5.2., Komisija za očuvanje tradicija, povijesnu valorizaciju i izučavanje NOB-a te izdavačku djelatnost , kutija 162, Prijedlog o nekim neposrednim zadacima za njegovanje i razvijanje revolucionarnih tradicija, 1969.

- 3.) Komisija za rad sa stručnim organizacijama i institucijama
- 4.) Komisija za spomen- područja narodne revolucije.
- 5.) Komisija za informativno- propagandnu i izdavačku djelatnost.³⁴

Vidimo da se formira nova Komisija u 1970- ima, ali koja je imala praktički istu funkciju. U jednom dokumentu spominju se dotadašnja iskustva u razvijanju tekovina NOB- a. Spominje se kako su boračke organizacije nositelji razvijanju te kulture i da nisu bile praćene adekvatnom pažnjom i suradnjom ostalih društveno- političkih, stručnih i drugih organizacija odgovornih za ovaj posao. Naglašava se da je bitno stalno raditi na tom polju, pogotovo u suvremeno doba.³⁵ 1975. godine na dnevnom redu dolazi financijski plan Savjeta za tu godinu, informacija o natječaju za RTV Zagreb za najbolju TV dramu, komediju, seriju i igrokaz za djecu, informacija o proslavi u Jasenovcu i o Sceni revolucije. Izvještaj spominje koji su prihodi i rashodi Savjeta. Prihodi su im bili 1.515.000 dinara, kao i rashodi. Prihode su crpili od Republičkog izvršnog vijeća, prijenosa iz 1974. godine, kroz dotacije RO SUBNOR- a i republičkog fonda za unapređivanje kulturnih djelatnosti. Rashodi su išli na izdavačku djelatnost, akcije pionira i omladine, akcije općinskih i međuopćinskih odbora i sl.³⁶ U prijedlogu rada Savjeta za 1976. godinu odlučuje se da će usmjeriti svoju aktivnost na angažiranje boračkih organizacija, kao i poticanje drugih društveno- političkih organizacija na obilježavanje 35- godišnje obljetnice ustanka. Poziva se i na suradnju s RTV- om Zagreb, Društvom filmskih radnika itd. I na ovom sastanku su raspravljali o prihodima i rashodima Savjeta,

34

HR- HDA- 1241, 2.5.2., Komisija za očuvanje tradicija, povijesnu valorizaciju i izučavanje NOB-a te izdavačku djelatnost , kutija 163, Skraćeni zapisnik sa sastanka Savjeta.

35

HR- HDA- 1241, 2.5.2., Komisija za očuvanje tradicija, povijesnu valorizaciju i izučavanje NOB-a te izdavačku djelatnost , kutija 163, Neka iskustva RO SUBNOR SR Hrvatske u radu na razvijanju tekovina narodne revolucije.

36

HR- HDA- 1241, 2.5.2., Komisija za očuvanje tradicija, povijesnu valorizaciju i izučavanje NOB-a te izdavačku djelatnost , kutija 163, prijedlog financijskog plana Savjeta.

kao i način na koji će se sredstva trošiti.³⁷ Na jednoj sjednici Savjeta 1978. godine dnevni red je bio razmatranje Samoupravnog sporazuma o likovnom bijenalu „4.JUL“, izvještaj o radu iz prijašnje godine, izvještaj o III festivalu revolucionarne i rodoljubne pjesme, te programske orijentacije za tekuću godinu , kao i finansijski plan. U izvještaju za prošlu godinu spominje se kako je aktivnost Odbora bila obimnija s obzirom na proslavu 85 rođendana Josipa Broza Tita i 40- godišnjice njegova dolaska na poziciju sekretara CK KPJ.³⁸ Vidimo da se u ovom desetljeću veća pažnja pridaje financijama i tome da računi moraju biti uredno vidljivi. Predsjednik Savjeta u ovom razdoblju je bio Dušan Štrbac, koji je očigledno veliku važnost pridavao upravo tom polju. Općenito je dojam da je ovo razdoblje Komisijnog djelovanja nekako bilo najtehnokratskije. Isto tako vidimo da zbog događaja, kako u svijetu, tako i u samoj Jugoslaviji, se veliki naglasak stavlja na što jačem djelovanju u vezi njegovanja tradicija NOB- a. Komisija počinje uvoditi i nagrade za aktivnosti koje su se odvijale. Tako u jednom zapisniku iz 1980. godine na dnevnom redu bio je prijedlog za dodjeljivanje Plakete „Putovima revolucije“ za aktivnosti u 1979. godini. Također se na istom sastanku raspravljalo o tri pitanja. Prvo je o prijedlogu odluke o kriterijima Odbora Sabora za spomen-obilježavanje povijesnih događaja i ličnosti. Drugo je o prijedlogu kriterija i mjerila vrednovanja programa njegovanja i razvijanja revolucionarnih i kulturnih tradicija Republičke SIZ(Savezna izvršna vlast) u oblasti kulture. A treća točka bila je o donošenju konačne odluke o kriterijima za sufinanciranje nekih akcija na njegovanju i razvijanju tradicija NOB-a i tekovina revolucije. Što se tiče dodjeljivanje Plakete, stiglo je 115 prijedloga, a svake godine ih se dodjeljuje od 30 do 40. Postavljena su dva kriterija za njezino dodjeljivanje; jedan je da se ne uzimaju u obzir prijedlozi

37

HR- HDA- 1241, 2.5.2., Komisija za očuvanje tradicija, povijesnu valorizaciju i izučavanje NOB-a te izdavačku djelatnost , kutija 164, Prijedlog rada Savjeta za 1976. godinu i pripadajući finansijski izvještaj.

38

HR- HDA- 1241, 2.5.2., Komisija za očuvanje tradicija, povijesnu valorizaciju i izučavanje NOB-a te izdavačku djelatnost , kutija 164, Sjednica Savjeta 1978. godine.

koji su stigli poslije roka određenog za predlaganje. Drugi je da se ona ne dodjeljuje organizacijama i pojedincima u onim općinama koji su dotad već dobili dvije ili više Plaketa.³⁹ Vidimo da se Komisija odlučuje na strože kriterije u vezi dodjeljivanja Plaketa, vjerojatno kako bi se izbjeglo da tu nagradu ne dobiju uvijek iste organizacije i ljudi. Vidimo da se i na ovom dnevnom redu pažnja pridaje i tome koji su kriteriji za sufinanciranje nekih projekata u vezi obilježavanja NOB-a. To je značilo da je u to doba, dakle početka 1980-ih godina, već postojalo toliko prijedloga i inicijativa usmjerenih na takvu vrstu akcija da je Komisija odlučila uvesti određene uvjete u vezi toga koji su projekti dovoljno vrijedni da ih Komisija novčano pomaže. To samo pokazuje da je interes za obilježavanjem NOB-a bio ogroman u tom razdoblju i da je Komisija obavljala uspješan posao tijekom svog dugogodišnjeg djelovanja. Daju se i opsežni izvještaji o domicilima ratnih jedinica i institucija NOP- a. Stil izvještaja je takav da se analiziraju pojedine općine. Tako u Zajednici općina Bjelovar se spominju neke brigade, kao što su 12. proleterska udarna brigada nad kojom domicil ima općina Pakrac. Ta brigada je proglašena Narodnim herojem, a u njenu čast je podignuta spomen škola na Bučju.⁴⁰ Komisija je 1983. godine raspravljala i o temama kao što su stanje i problemi rada Muzeja revolucije naroda Hrvatske, o Sceni revolucije, kao i financijska pitanja u vezi uređenja spomen- obilježja i općenite financije Komisije. Predstavnici „Scene revolucije“ su upoznali Komisiju s repertoarnim programom za 1982/83. godinu. Kažu da su proširili djelatnosti na estradno- zabavljачke koncerte zbog nedostatka financijskih sredstava.. Iznesena je i ideja općine Centar da se na njenom području

39

HR- HDA- 1241, 2.5.2., Komisija za očuvanje tradicija, povijesnu valorizaciju i izučavanje NOB-a te izdavačku djelatnost, kutija 164, skraćeni zapisnik sa sastanka Komisije RO SUBNORH- a za njegovanje i razvijanje tradicija NOB održanog 22.4.1980.

40

HR- HDA- 1241, 2.5.2., Komisija za očuvanje tradicija, povijesnu valorizaciju i izučavanje NOB-a te izdavačku djelatnost, kutija 164 , Izvještaj Odbora SUBNOR- a Zajednica općina o domicilima ratnih jedinica i institucija NOP- a.

organizira radna organizacija „Zagreb koncert“.⁴¹ Tu je zanimljivo primijetiti da Komisija radi na što većoj suradnji s glazbenim grupama, pogotovo uzevši u obzir veliku popularnost rocka u Jugoslaviji 1980- ih. Aktivno se radilo i na što boljem obilježavanju 40- godišnjice ustanka u zemlji. Usvojila se Platforma za obilježavanje, koju je usvojilo Predsjedništvo Savezne konferencije SSRNJ. Članovi Komisije su na jednom sastanku davali primjedbe i sugestije u vezi Platforme. Iz diskusije su proizašli sljedeći zaključci, da se prihvaća Nacrt Platforme, obilježavanje treba imati općenarodni karakter uz masovno sudjelovanje radnih ljudi i omladine, i iz osnovne i srednje škole, kao i studenata. Odlučuje se da se u tekst Platforme unese oslobođenje krajeva koji su nakon 1. svjetskog rata bili odcijepljeni od Jugoslavije.⁴² Vidimo da je hrvatskoj Komisiji bilo važno spomenuti i krajeve koji nisu bili u predratnoj Jugoslaviji, jer su to većinom bile hrvatske zemlje. Komisija se u svojim aktivnostima bavila i slanjem molbi SUBNORH-u u vezi pokroviteljstva nad raznim događajima. Tako u jednom zapisniku iz 1990. godine vidimo za što se tražila njihova pomoć. Atletski savez Hrvatske održava u Kumrovcu 20.5. te godine tri tradicionalne atletske priredbe: 1. „Partizanski marš“ na 26 km uz sudjelovanje najboljih trkača Jugoslavije, tradicionalna je manifestacija od 1953. godine, a ove godine održat će se 38. put. Start trke je ispred rodne kuće maršala Tita. Očekuje se nastup više od 600 trkača. 2. „Partizanski marš“ na 12 km za žene. Ove godine održava se 9. put. Na istom mjestu je start, a očekuje se 50 trkačica. 3. „Pohod stazama Titovog djetinjstva“ je masovna priredba koja nema natjecateljski karakter, već je vezana uz prolazak oko 5.4 km dugačke staze po kumrovečkim livadama, poljima i obroncima. Pohod će se odvijati po sporednim cestama i puteljcima iza rodne kuće maršala Tita, a

41

HR- HDA- 1241, 2.5.2., Komisija za očuvanje tradicija, povijesnu valorizaciju i izučavanje NOB-a te izdavačku djelatnost, kutija 164, Zapisnik s III sjednice Komisije za njegovanje i razvijanje tradicija NOB i tekovina revolucije.

42

HR- HDA- 1241, 2.5.2., Komisija za očuvanje tradicija, povijesnu valorizaciju i izučavanje NOB-a te izdavačku djelatnost, kutija 164, Nacrt Platforme.

očekuje se nastup 2- 3000 ljudi svih uzrasta. Očekuje se pokroviteljstvo od SUBNORH i „Sportskih novosti“. Postoji i zahtjev za pokroviteljstvom nad akcijom „Izviđači Titu“, koja se održala od 28.4. do 5.5. te godine. Do nje je došlo u svrhu odavanja počasti izviđača Jugoslavije predsjedniku Titu povodom 10-godišnjice njegove smrti. Održala se na prostoru od Kumrovcu do Beograda, odnosno Kuće cvijeća. Iz svakog republičkog i pokrajinskog Saveza izviđača sudjelovat će po 50 izviđača (po 30 mlađih od 16 godina i 20 članova starijih od toliko).⁴³ Ovo samo pokazuje koliko je čak i u ovoj godini, kada se već Jugoslavija počela raspadati, bio iznimno važan Titov kult ličnosti. To samo govori koliko je on bio centralna figura cijelog jugoslavenškog komunističkog pokreta, a i on je bio svojevrsno ljepilo koje je održavalo cijelu tu državu na okupu. Općenito je taj Titov kult ličnosti dobio još veći zamah nakon njegove smrti, iako je i za njegovog života bio izrazito jak. To samo pokazuje u koliko je problema Jugoslavija upala nakon njegove smrti, jer su nastojali održati kakvo- takvo jedinstvo među raznim zavađenim narodima ovakvim tipovima manifestacija. Izgledno je da je namjera bila barem probati smiriti situaciju između različitih etničkih skupina tako da svi zajedno odaju počast Titu, za kojega se slobodno može reći da je bio otac nacije. Tako je jasno da je Komisija i u sam smiraj države i dalje bila veoma aktivna, što samo pokazuje koliko je ta organizacija bila utjecajna i jaka tijekom velike većine postojanja druge jugoslavenške države.

IV. Djelovanje Komisije na lokalnoj razini i suradnja na federalnoj razini :

A.) Djelovanje na lokalnoj razini:

Komisija je u svom planu imala stvoriti što razgranatije djelovanje u svim dijelovima Hrvatske. U svom radu htjela je obuhvatiti sva područja u Hrvatskoj, proporcionalno po njihovoj važnosti. Kao što sam već spomenuo, imali su na početku svog rada probleme s uspostavljanjem funkcionalne organizacije na tzv. pasivnim područjima, što im je bilo posebno bitno napraviti upravo zbog ovog načela zastupljenosti. Zbog toga na početku veće napore ulažu u organiziranje odbora na ovim mjestima, s čime se htjelo na praktičan način sprovesti jedan od najbitnijih slogana u Jugoslaviji, „Bratstva i jedinstva“, s teorije na praksu. Zbog tih razloga i mnogi lokalni odbori imaju bitne sastanke u kojima raspravljaju o ključnim pitanjima u vezi načina i organizacije svog rada na svojim razinama. Tako imamo i razne zapisnike sa sastanaka lokalnih odbora koji nisu morali čekati sastanak središnje Komisije da odluči o pitanjima s njihovog područja. S tim na umu, može se reći o svojevrsnoj decentralizaciji cjelokupnog Komisijinog rada, jer nije jedino njezina središnjica odlučivala o svim pitanjima u cijeloj Hrvatskoj. Naravno, ona je i dalje bila hijerarhijski glavna, ali bi dopuštala lokalnim odborima ili ti ga sekcijama, da sami odlučuju o svakodnevnim pitanjima i problemima koje su imali na svom području. Jedan primjer nalazimo u dokumentu iz Bjelovara iz 1950. godine. Oni u planu rada ističu da se vodi računa o pravilnom i pravovremenom radu oblasnih, gradskih i kotarskih komisija pri prikupljanju podataka o žrtvama fašizma u Drugom svjetskom ratu. Cilj im je i putem gradskih, odnosno kotarskih sekcija pokrenuti takmičenje između pojedinih rajonskih, odnosno mjesnih i seoskih komisija. Isto tako žele odmah početkom iduće godine organizacijski učvrstiti i pokrenuti na sistemski i planski rad najprije oblasne, a onda sve kotarske historijske sekcije. U oblasnim historijskim sekcijama žele održavati redovne sastanke 2 puta mjesečno. Od članova te sekcije očekuje se da su što češće na terenu i da pružaju pomoć i vrše kontrolu nad radom kotarskih i gradskih sekcija. Također žele da te sekcije na najnižim organizacijskim razinama do siječnja iduće godine, dakle 1951., formiraju potrebne prostore za prikupljanje historijskog materijala tamo gdje oni ne postoje, a gdje formalno postoje, a ne rade, oživiti njihov rad. Također se naređuje da se kontrolira rad tih sekcija, da li održavaju sastanke, a prepiske zapisnika s tih sastanaka šalju se Oblasnom odboru saveza boraca NOB-a u Bjelovaru.⁴⁴ Ovakvi zaključci pokazuju da je

bjelovarski ogranak imao potpuni autoritet nad svim ostalim odborima koji su niže rangirani na njegovom području. Tako se onda može reći da on nije ovisio o glavnoj sekciji Komisije u smislu da ona mora donositi sve odluke koje se dovode na najnižoj razini na nekom području. Ovakav način rada, u kojemu se oblasnim odborima, koji su zapravo predstavljali jednu određenu regiju, kao u slučaju bjelovarskog, koji obuhvaćao je jedno šire područje oko grada Bjelovara, daju šire ovlasti i određena autonomija u donošenju odluka koje su se ticale svakodnevnog rada, bio je koristan jer se tako mogao efikasnije i jednostavnije organizirati rad. Zamislimo samo da glavna sekcija Komisije mora donositi sve odluke o sveukupnom radu na razini svakoga mjesta u Hrvatskoj. To bi bilo jednostavno neprovedivo, bilo bi previše zapetljano i tako bi glavna Komisija bila pretrpana poslom i ne bi imala vremena za neke bitnije odluke, koje bi donosila na razini cijele Republike. Također su se Komisiji znali slati podatci o sastavu različitih vojnih formacija iz određenih krajeva. Tako imamo zapisnik o Proleterskoj četi s Banije. Navodi se da se ona sastojala od 64 boraca, zatim se spominju njihova imena ponaosob. Ista četa dijelila se na dva voda i četiri desetine. Naoružanje je bilo sljedeće prilikom formiranja čete: dva puškomitraljeza, 59 karabina, 64 pištolja, svaki puškomitraljez bio je osiguran s oko 400 metaka, a svaki borac s oko 60- 120 metaka za karabin. Cijela četa bila je uniformirana vojnom opremom: šinjel, bluze, čakšire, ovijači ili čizme, zatim svaki je borac imao dva para veša i torbicu. Na glavi su imali partizanku sa zvijezdom petokrakom i srpom i čekićem. Nabrajaju se i imena svih rukovodioca: zapovjednik čete Nikola Demonja, komesar čete Vlado Mutak Mrki, pomoćnik komesara čete Ivan Bujić. Četa je formirana u ovom navedenom sastavu 2.4.1942. godine u Brestiku u Baniji. 3.5. te godine ona kreće iz Banije kroz Bosnu za Slavoniju. Preko Save i pruge kraj Okučana prebacili su se 28.5., kada stižu u Slavoniju. Tog puta nisu sudjelovali u nekim naročitim bitkama, nego je sudjelovala s jednim dijelom čete u oslobođenju Prijedora, a drugi dio čete bio je u zasjedi na liniji od Banje Luke i Gradiške za oslobođenje Prijedora. Nakon borbi u Prijedoru dolaze u Slavoniju. Tu sudjeluju u raznim borbama, po šumama i uporištima. Spominje se zasjeda kod Šumetice, gdje su ulovili neprijatelja u klopku. U izvještaju se

naglašava da je i kod članova Partije, kao i kod onih koji nisu bili učlanjeni, vladala čvrsta vojna disciplina. Zalaganje same Partijske organizacije, kako na političkom odgoju, tako i na unašanje revolucionarnog duha kod svakog borca da zna što pravilnije mrziti i tući neprijatelje bilo je na visini. Od svih drugova koji su krenuli iz Banije za Slavoniju, na životu ih je ostalo 29, a poginulo 35 tijekom rata. Od 29 živih, ranjenih, što teže, što lakše, bilo je 27.⁴⁵ Na ovakvom prikazu koje je dalo detaljan uvid u stanje na lokalnom terenu tijekom ratnih operacija vidi se koliko je uloga komesara u pojedinim odredima bila bitna. Njihov zadatak bio je obučavanje vojnika i u ideološke svrhe, a ne samo podizanje morala u vojnom smislu. Uz njihovu prisutnost, izgledno je da je cilj bio i one borce koji nisu bili komunisti, od njih to učiniti. Ova četa je bila odličan primjer kako je partizanska postrojba trebala izgledati. Vidimo da su imali dugu vojnu tradiciju, koja je trajala do samog kraja rata. Još uzevši u obzir da samo dva pripadnika čete nisu pretrpjeli nikakve rane, svi ostali su bili ili ranjeni ili ubijeni. Ovakvi izvještaji koji su se slali s terena pružali su Komisiji dragocjene podatke koje su onda oni mogli što brže implementirati u svom radu. Tako su mogli na što brži i efikasniji način koristiti primjere iz lokalnih okruga kako bi podizali svijest ljudima o naročito herojskim i borbenim jedinicama, koje su služile kao primjer svima. Ipak, za neke ključne stvari članovi glavne Komisije išli bi na teren. U jednom izvještaju iz 1958. godine daje se zadatak Dragutinu Sailiju, Radi Grkoviću i Mili Štakiću da obiđu teren kotara Ogulin i Gospić, a poslije i ostale kotareve, da prikupe podatke gdje se sve nalaze historijska mjesta iz NOB-a, kao što su npr. republičke ustanove CK KPH, Glavni štab Hrvatske itd. Zatim pruža se izvještaj o prikupljenim podacima: u kotaru Ogulin, i to baš u samom gradu Ogulinu nalazi se kula (kuća) u kojoj je prije rata bio zatvoren Tito. Drugovi iz kotara Ogulin traže od Komisije 10 milijuna dinara za popravak ove kule, pošto je u vrlo lošem stanju, krov je potpuno dotrajaao i za cjelokupan popravak ovog objekta bilo bi potrebno uložiti oko 25 milijuna dinara i onda bi se mogla urediti za Muzej narodne revolucije. Pošto tada nije bilo potrebnih novaca da bi se ta zgrada popravila, nužno bi bilo da se nađu sredstva makar za popravak krova i da se spasi od

45

HR- HDA- 1241, 2.5.2., Komisija za očuvanje tradicija, povijesnu valorizaciju i izučavanje NOB-a te izdavačku djelatnost, kutija 161, Podaci o proleterskoj četi sa Banije, poslano drugu Dušku Brkiću.

daljnjeg propadanja. Zato su tada predložili da se na toj zgradi postavi spomen-ploča, i to veličine 150 x 100 cm, jer bi ta veličina odgovarala obliku kule.⁴⁶ Tito je izdržavao kaznu u toj kuli nakon što je osuđen u sklopu tzv. Ogulinskog procesa čije je suđenje održano 1927. godine. Tito i još šest ljudi optuženo je za širenje komunističke propagande te je on osuđen na kaznu zatvora u trajanju od 7 mjeseci. Odležao je kaznu tek krajem 1933. i početkom 1934. godine, nakon što je najprije bio u zatvoru 5 godina nakon presude u tzv. Bombaškom procesu⁴⁷. Simbol ovog zatvora u Ogulinu bio je prikazati Titovu borbu protiv neprijateljskog režima (misli se na Kraljevinu Jugoslaviju), koju je vodio i prije rata. Time se prikazuje njegova kontinuirana borba za narod. U istom tom izvještaju iz 1958. godine spominje se kako su članovi Komisije na terenu općine Drežnik u selu Tomić(u sklopu kotara Ogulin), naišli na kuću Pante Tomića. U ovoj kući bio je 1942. godine Glavni štab Hrvatske, gdje je drug Bakarić ležao bolestan, od kuda je prenesen na Korenicu u Bijele potoke na liječenje. Daje se prijedlog da se na ovu kuću postavi spomen-ploča veličine 90 x 50 cm. Smatra se da bi se osim toga trebalo popraviti kuću pošto vrlo loše izgleda, a za popravak bi trebalo oko 150. 000 dinara. U kući je u to doba stanovao jedan borac NOV-a. Spominju se i prikupljeni podaci s terena u kotaru Gospić: u Otočcu nalazi se kuća gdje je 1943. godine bila partizanska bolnica, a sada se tu nalazi ambulanta. Ovdje su 1943. godine ustaše poklali oko 60 ranjenih partizana, koji su se tu nalazili na liječenju. Predlaže se da se na ovoj zgradi postavi spomen-ploča na koju treba ubilježiti imena izginulih partizana. Veličina ploče trebala bi biti 90 x 60 cm, a ako se uspije pronaći sva imena izginulih, onda bi trebalo postaviti veću ploču. U Ulici Petra Grubora, na kući gdje je 1943. godine bio smješten CK KPH trebalo bi postaviti spomen-ploču veličine 80 x 50 cm. Osim ove ploče na tu kuću trebalo bi postaviti posebnu spomen-ploču za sjećanje na druga Nazora, pošto je on u ovoj kući imao svoju kancelariju, kao i stan. Veličina ove ploče

46

HR- HDA- 1241, 2.5.2., Komisija za očuvanje tradicija, povijesnu valorizaciju i izučavanje NOB-a te izdavačku djelatnost, kutija 161 , Izvještaj sa sjednice Komisije za obilježavanje historijskih mjesta iz NOB pri Glavnom odboru Saveza boraca NO rata Hrvatske iz 1958.

47

Zavičajni- muzej- ogulin.- hr- mrežno izdanje, s.v. *Josip Broz Tito i Ogulinski proces*, <https://zavicajni-muzej-ogulin.hr/josip-broz-tito-i-ogulinski-proces/> (posjet 20.9.2020.).

također bi trebala biti 80 x 50 cm⁴⁸. Bakarić je i nakon rata bio jedan od vodećih hrvatskih komunista, bio je i predsjednik CK KPH (SKH) od 1944. do 1969. godine.⁴⁹Što se tiče Nazora, za vrijeme rata bio je predsjednik Izvršnog odbora ZAVNOH-a, a nakon što je rat završio postao je prvi predsjednik hrvatskog Sabora, a to bi u današnjem rječniku bila titula predsjednika Republike.⁵⁰ Postoje mnogobrojni primjeri koji pokazuju kako su lokalni odbori podnosili izvještaj glavnoj Komisiji. Općina Kostajnica je 1964. godine poslala izvještaj o stanju obilježavanja značajnih mjesta palih žrtava i boraca. Na području Općine ne postoji partizansko groblje, jedino park Narodnih heroja u samoj Kostajnici. Postoji grobnica žrtvama fašističkog terora koji su ubijeni 1941. godine u Bajić jami i obilježeno mjesto sa spomenikom.⁵¹ Općina Poreč je 1965. godine poslala dopis u kojem izvještavaju da su ispitali mogućnost kod muzeja u Poreču radi historijskih podataka kako se od njih tražilo te su dobili odgovor da nema takvih podataka. Govore kako im je Muzej rekao da tih podataka možda ima u Rijeci ili Rovinju.⁵² Općinski odbor Dugo Selo 1971. godine šalje dokument u kojemu govori o obilježavanju bitke kod Oborova, koja se odigrala na njenom području. Komemorativne svečanosti se održavaju svake godine 29.3 u Oborovu, gdje je podignut spomenik i zajednička grobnica palim borcima. Upućuju poziv Ivanu

48

HR- HDA- 1241, 2.5.2., Komisija za očuvanje tradicija, povijesnu valorizaciju i izučavanje NOB-a te izdavačku djelatnost, kutija 161, Izvještaj sa sjednice Komisije za obilježavanje historijskih mjesta iz NOB pri Glavnom odboru Saveza boraca NO rata Hrvatske iz 1958.

49

Hrvatska enciklopedija- mrežno izdanje, s.v. *Vladimir Bakarić*,
<https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=5351> / (posjet 20.9.2020.).

50

Književnost. Hr.- mrežno izdanje, s.v. *Vladimir Nazor*,
<https://www.knjizevnost.hr/vladimir-nazor/>, (posjet 20.9.2020.).

51

HR- HDA- 1241, 2.5.2., Komisija za očuvanje tradicija, povijesnu valorizaciju i izučavanje NOB-a te izdavačku djelatnost, kutija 166, Izvještaj iz Kostajnice 28.2.1964.

52

HR- HDA- 1241, 2.5.2., Komisija za očuvanje tradicija, povijesnu valorizaciju i izučavanje NOB-a te izdavačku djelatnost, kutija 166 , Izvještaj iz Poreča 27.4.1965.

Šiblu da održi govor.⁵³ Iz Općinskog odbora Obrovac šalju dopis o obilježavanju bolnice XIX. divizije. Nalazila se u selu Medvidji tijekom rata, na području te općine. Kako je 1976. godine jubilara godina iz rukovodstva Općine smatraju da bolnicu treba obilježiti spomen pločom. Napominju kako je komesar te bolnice bio Milivoj Morović, koji je u doba slanja dokumenta bio pukovnik JNA u mirovini u Zagrebu.⁵⁴ Iz Zagreba odgovaraju Općini Garešnica 1977. godine u vezi njihovog zahtjeva da se sruši stara škola, imena Trnovitički Popovac koja je bila obilježena kao historijski objekt. Dopuštaju im to, pod nekoliko uvjeta. Na novu školu se mora staviti ploča na kojoj treba označiti značaj škole u toku NOP i mora nastaviti tradiciju stare škole. Mjesto stare škole pretvoriti u zelenu površinu.⁵⁵ Iz Odbora zajednice općina Split šalju spisak Komisiji u Zagrebu u vezi toga koje su jedinice, mjesta i organizacije u toj regiji preuzele domicile jedinica NOV i POJ. Spominje se Osmi korpus u Splitu, Ratna mornarica u Makarskoj itd.⁵⁶ 1984. godine iz Zagreba šalju dopis svim Zajednicama općina u vezi toga da razmotre što bi s njihovih područja moglo biti uzeto u obzir za osvajanje nagrade 4. jul.⁵⁷ A 1985. godine šalju općinama zahtjev da dostave koje ratne jedinice na njihovom području imaju formirane sekcije i gdje se vodi njihova evidencija, kakav je sadržaj njihovog rada, koje ratne jedinice na nekom području imaju domicil i gdje im je sjedište, o kojim su jedinicama izdane publikacije, a o kojima ne. Ovo je sve bilo u svrhu rasprave o problematici domicila i

53

HR- HDA- 1241, 2.5.2., Komisija za očuvanje tradicija, povijesnu valorizaciju i izučavanje NOB-a te izdavačku djelatnost, kutija 166, Dopis iz Dugog Sela 20.3.1971.

54

Isto, kutija 167, Dopis iz Općinskog odbora Obrovac 29.12.1975.

55

HR- HDA- 1241, 2.5.2., Komisija za očuvanje tradicija, povijesnu valorizaciju i izučavanje NOB-a te izdavačku djelatnost, kutija 167, Odgovor Općini Garešnici 2.2.1977.

56

HR- HDA- 1241, 2.5.2., Komisija za očuvanje tradicija, povijesnu valorizaciju i izučavanje NOB-a te izdavačku djelatnost, kutija 167, Dopis iz Splita 13.11.1980.

57

HR- HDA- 1241, 2.5.2., Komisija za očuvanje tradicija, povijesnu valorizaciju i izučavanje NOB-a te izdavačku djelatnost, kutija 168, Zagreb šalje svim zajednicama općina 12.1.1984.

sekcija ratnih jedinica NOV.⁵⁸ U sljedećih nekoliko dokumenata razni općinski odbori u Zagreb šalju popis ratnih jedinica. Pred sam kraj Komisijinog rada pronalazimo dopis koji su poslali svim općinama u vezi toga da provjere koliko ima boraca iz Prve proleterske brigade koji žive na njihovom području. Zatim da te podatke dostave Sekciji Prve proleterske brigade u Beogradu, koja je i zatražila te informacije.⁵⁹ Vidimo da se na početku rada Komisije i lokalnih odbora djelatnost najviše fokusirala na prikupljanju građe i materijala u vezi NOB- a, te koje spomenike i mjesta treba obilježavati. Od kraja 1960- ih se veća pažnja usmjerava na proslave i komemoracije, u zajedničkoj suradnji centrale i mjesnih ogranaka. U 1980- ima vidimo da se velika pažnja pridaje pitanju domicila ratnih jedinica na lokalnoj razini, očito se išlo u sređivanje evidencije.

B.) Suradnja na federalnoj:

Kako je Komisija u Zagrebu bila nadređena lokalnim ograncima u Hrvatskoj, tako je bila podređena glavnom odboru u Beogradu. Na osnovu odluke Predsedništva Saveznog odbora SUB NOR donosi se Statut Fonda Saveznog odbora SUB NOR Jugoslavije na sjednici održanoj 26.11.1967. godine. Ovaj fond služi za poticanje umjetničkih i znanstvenih stvaranja na teme NOB i znanstvenih ostvarenja na području medicinske rehabilitacije boraca NOB i ratnih vojnih invalida, putem nagrađivanja najboljih ostvarenja. Sredstava Fonda osiguravaju se od poklona koje pojedinci, radne organizacije, ustanove, društveno- političke organizacije i zajednice poklanjaju, odnosno doniraju Fondu, kao i od drugih prihoda. Iz Fonda se dodjeljuju nagrade za umjetnička i znanstvena ostvarenja značajna za razvijanje revolucionarnih tradicija NOB.⁶⁰ Na tragu toga vidimo kako je Savez u Hrvatskoj objavio dopis 1972. godine kojom govori kako je u dnevnoj i

58

HR- HDA- 1241, 2.5.2., Komisija za očuvanje tradicija, povijesnu valorizaciju i izučavanje NOB-a te izdavačku djelatnost, kutija 168, Zagreb šalje svim zajednicama općina 23.1.1985.

59

HR- HDA- 1241, 2.5.2., Komisija za očuvanje tradicija, povijesnu valorizaciju i izučavanje NOB-a te izdavačku djelatnost, kutija 168, Zagreb šalje svim zajednicama općina 1989.

60

HR- HDA- 1241, 2.5.2., Komisija za očuvanje tradicija, povijesnu valorizaciju i izučavanje NOB-a te izdavačku djelatnost, kutija 169, Statut Fonda.

drugo štampi objavljeno priopćenje Savjeta Fonda Saveznog odbora SUBNORJ-a kojim se pozivaju sve zainteresirane ustanove, organizacije i društva da predlože kandidate za ovogodišnje nagrade, bilo povelje, bilo novčane, koje dodjeljuje Savezni odbor SUBNOR-a.⁶¹ Iz Beograda šalju dopis 1982. godine svim odborima diljem zemlje kako je Savjet Fonda za nagradu 4. jul objavio Konkurs za nju.⁶² Vidi se da je direktiva iz Beograda bila i u vezi prikupljanja historijskih materijala. U spisu iz 1949. godine izloženi su neki zaključci. Za sređivanje organizacijskih pitanja u organizacijama na svim nivoima, kao i načinu rukovođenja pokazale su se slabosti koje se moraju hitno otkloniti. U sekcijama svih odbora treba postaviti drugovima koji će moći posvetiti potrebno vrijeme radu sekcije. Treba učvrstiti, proširiti i povećati veze s masovnim, naročito omladinskim organizacijama, narodnom vlašću i vojnim jedinicama u cilju što uže suradnje na prikupljanju historijskih materijala i obilježavanju historijskih mjesta i događaja. Isto se mora odmah pristupiti izradi tromjesečnih operativnih planova rada koji će sadržavati konkretne neposredne zadatke koji stoje pred sekcijama. Poziva se i na borbu protiv birokratskog načina u rukovođenju sekcija.⁶³ Tu se vidi kako je naša Komisija provodila naputke iz ovog dokumenta koji je poslan iz Beograda, posebno kad uzmemo u obzir da su se desetak godina najviše fokusirali na prikupljanje građe. Tako su onda iz Hrvatske slali u Beograd razne izvještaje o prikupljenim dokumentima. Šalju podatke za Zagreb, oblast Bjelovar, Rijeku, Osijek i Karlovac već 1949. godine, te navode broj prikupljenih

61

HR- HDA- 1241, 2.5.2., Komisija za očuvanje tradicija, povijesnu valorizaciju i izučavanje NOB-a te izdavačku djelatnost, kutija 169, dopis iz Zagreba 26.1.1972.

62

HR- HDA- 1241, 2.5.2., Komisija za očuvanje tradicija, povijesnu valorizaciju i izučavanje NOB-a te izdavačku djelatnost, kutija 169 , Dopis iz Beograda svim republičkim i pokrajinskim odborima SUBNOR 1982.

63

HR- HDA- 1241, 2.5.2., Komisija za očuvanje tradicija, povijesnu valorizaciju i izučavanje NOB-a te izdavačku djelatnost, kutija 169 , Beograd šalje svim Zemaljskim odborima Saveza boraca NOB- a.

dokumenata. Tako je npr. u Oblasti Zagreb sakupljeno 2447 dokumenata.⁶⁴ 1950. godine u Beograd šalju i koliko komisija i ekipa radi u Hrvatskoj i koliko su žrtava evidentirali, koliko je sastanaka održano i skupljeno dokumenata. Komisija je npr. bilo 1089, 3211 ekipa, 21916 žrtava, 1271 sastanak i skupljeno je 213 dokumenata.⁶⁵ 1953. godine šalju podatke o uređenju grobova palih boraca i žrtva fašističkog terora, nakon zahtjeva iz Beograda. Spominju se koji su logori bili na području Hrvatske, kao Jasenovac, Stara Gradiška, Lepoglava, Jadovno itd. koje su organizirale ustaše. Na Rabu je organiziran logor za vrijeme talijanske okupacije. Zbog velikog broja žrtava u ustaškim logorima još nije uređena zajednička grobnica, osim na Rabu, koje će biti uređeno do 13.9. te godine.⁶⁶ Iz sjednice Saveta za negovanje tradicija NOR- a održane 1964. godine dnevni red je bio nacrt programa rada Saveznog odbora SUBNOR- a za 1965. godinu na području negovanja tradicija NOR- a. Raspravljalo se i o informacijama o izvršenim i tekućim zadacima SUBNOR- a na ovom području djelovanja. Odlučuje se i o pokretanju edicije Mala priručna biblioteka.⁶⁷ Vidimo i primjer da su na inicijativu Saveznog odbora SUBNOR- a i CK omladine Jugoslavije, u Saveznom odboru SSRNJ održat će se razgovor s predstavnicima redakcija o aktualnim problemima iz života i rada omladine i dosadašnjem pisanju štampe, radija i televizije o omladini, kao i o tematici NOB u dnevnim listovima.⁶⁸

64

HR- HDA- 1241, 2.5.2., Komisija za očuvanje tradicija, povijesnu valorizaciju i izučavanje NOB-a te izdavačku djelatnost, kutija 169, Zagreb šalje u Beograd 4.12.1949.

65

HR- HDA- 1241, 2.5.2., Komisija za očuvanje tradicija, povijesnu valorizaciju i izučavanje NOB-a te izdavačku djelatnost, kutija 169, Zagreb šalje u Beograd 26.1.1950.

66

HR- HDA- 1241, 2.5.2., Komisija za očuvanje tradicija, povijesnu valorizaciju i izučavanje NOB-a te izdavačku djelatnost, kutija 169 , Zagreb šalje u Beograd, 13.2.1953.

67

HR- HDA- 1241, 2.5.2., Komisija za očuvanje tradicija, povijesnu valorizaciju i izučavanje NOB-a te izdavačku djelatnost, kutija 169 , Dopis iz Beograda 5.11.1964.

68

HR- HDA- 1241, 2.5.2., Komisija za očuvanje tradicija, povijesnu valorizaciju i izučavanje NOB-a te izdavačku djelatnost, kutija 169 , Komisija za politički i idejno- vaspitni rad IO SO SSRNJ, 15.1.1966.

U Beogradu je 1969. godina izdana knjižica koja se bavi tematikom spomenika revolucije. Govori se kako su podignuti mnogobrojni spomenici i spomen- objekti, kao što su i uređeni grobovi i groblja boraca i žrtava fašističkog terora. No, evidentno je da su u ovoj oblasti ispoljene mnoge slabosti i problemi su se gomilali. Smatra se da nije bila dovoljno dobra koordinacija između raznih organizacija i društava u rješavanju ove problematike. Predlaže se čvršća suradnja između raznih organizacija, kao i širenju institucije patronata nad spomenicima koji na sebe preuzimaju škole, omladinske, radne i druge organizacije.⁶⁹ Beograd i Zagreb su surađivali i na obilježavanju Sremskog fronta. Šalje se dopis u Beograd o palim borcima NOV i POJ na Sremskom frontu. Zagreb je prikupio podatke od Općinskih odbora diljem Hrvatske.⁷⁰ Na jednoj sjednici Komisije za negovanje revolucionarnih tradicija održane 1970. godine razmatran je nacrt programa njenog rada za sljedeću godinu. Prijedlog je da Komisija pripremi analizu i razmotri idejna i politička pitanja u vezi s tretiranjem NOB u literaturi, na filmu, televiziji, u pozorištu, udžbenicima i publicistici.⁷¹ Šalje se i izvještaj u Beograd kako su na inicijativu Savjeta u Hrvatskoj, a u suradnji sa Savezom pionira, Muzejom revolucije naroda Hrvatske, Domom JNA i Republičkim zavodom za unaprjeđivanje osnovnog obrazovanja, pokrenuli akciju „Rudo 1941“. U njemu sudjeluju učenici osmih razreda iz SR Hrvatske.⁷² To je u skladu sa strategijom koju je Beograd iznio u vezi tretiranja NOB- a u raznim medijima, pa tako i u udžbenicima, što je značilo da se išlo na djelovanje prema novim generacijama, koje nisu

69

HR- HDA- 1241, 2.5.2., Komisija za očuvanje tradicija, povijesnu valorizaciju i izučavanje NOB-a te izdavačku djelatnost, kutija 169 , Preporuke međurepubličkog savetovanja o problemima zaštite i podizanja spomenika revolucije, str.1-6.

70

HR- HDA- 1241, 2.5.2., Komisija za očuvanje tradicija, povijesnu valorizaciju i izučavanje NOB-a te izdavačku djelatnost, kutija 169, Zagreb šalje Beogradu popis boraca za obilježavanje sremskog fronta.

71

HR- HDA- 1241, 2.5.2., Komisija za očuvanje tradicija, povijesnu valorizaciju i izučavanje NOB-a te izdavačku djelatnost, kutija 169, Beograd, Komisija za negovanje tradicija, 25.11.1970.

72

HR- HDA- 1241, 2.5.2., Komisija za očuvanje tradicija, povijesnu valorizaciju i izučavanje NOB-a te izdavačku djelatnost, kutija 169, Dopis iz Hrvatske u Beograd, 1973.

osobno doživjele rat. SUBNORJ u Beogradu je poslao nacrt svim ostalim srodnim organizacijama o Pravilniku o odavanju počasti umrlim borcima NOR- a. Priloženi prijedlog predstavlja znatno proširenje prve verzije nacrtu.⁷³ 1979. godine su poslali svim republičkim i pokrajinskim odborima dokument o pitanju u kojoj se mjeri djela s tematikom nedavne jugoslavenske prošlosti, a koja su dobila pozitivnu ocjenu, prevode na jezike naroda i narodnosti Jugoslavije.⁷⁴ Dakle, bila je poanta što više proširiti tekstove i djela koji su prošli cenzuru, što je jedan vid propagandnog djelovanja. Iz Zagreba se 1980. godine šalje dopis kako će se IX Smotra pionira Jugoslavije iz vještina u općenarodnoj obrani i društvenoj samozaštiti „Pioniri- partizanski kuriri“ održati od 19- 21.9.1980. godine. Za pokroviteljstvo se obraćaju Saveznom odboru SUBNORJ.⁷⁵ Iz Beograda svim odborima šalju da u skladu sa Statutom SUBNORJ formirane su sekcije- odbori boraca ratnih jedinica širom zemlje, a pre svega u većim gradovima gde je i koncentracija boraca NOR veća. Spominje se kako nisu svi odbori u radu organizirani na isti način, kao i da pitanje domicila nije svugdje riješeno.⁷⁶ Ovo pitanje se nastavlja i u kasnijim dopisima. Iz 1987. godine piše se kako u skladu sa Zaključcima 10. kongresa SUBNORJ- a je predviđeno da Predsedništvo SO SUBNOR sagleda način organizovanja, sadržaj rada i probleme s kojima se u svom radu susreću sekcije ratnih jedinica, interniraca itd. i predloži

73

HR- HDA- 1241, 2.5.2., Komisija za očuvanje tradicija, povijesnu valorizaciju i izučavanje NOB-a te izdavačku djelatnost, kutija 169, SUBNORJ, 1976.

74

HR- HDA- 1241, 2.5.2., Komisija za očuvanje tradicija, povijesnu valorizaciju i izučavanje NOB-a te izdavačku djelatnost, kutija 169 , Svim republičkim i pokrajinskim odborima iz SUBNORJ- a, 27.9.1979.

75

HR- HDA- 1241, 2.5.2., Komisija za očuvanje tradicija, povijesnu valorizaciju i izučavanje NOB-a te izdavačku djelatnost, kutija 169, Republičkom odboru SUBNOR- a SR Hrvatske, 11.7.1980.

76

HR- HDA- 1241, 2.5.2., Komisija za očuvanje tradicija, povijesnu valorizaciju i izučavanje NOB-a te izdavačku djelatnost, kutija 169, Svim republičkim i pokrajinskim odborima iz SUBNORJ- a, 13.3.1981.

mere u cilju njihove bolje organizovanosti.⁷⁷ Vidimo da se rad naše Komisije blisko nadovezuje s naputcima iz SUBNORJ- a. Koju god su temu načeli u centrali i poslali dopis republičkim Komisijama, onda bi one radile u skladu s tim. Tako vidimo da je SUBNORJ- u bilo bitno pitanje ratnih jedinica i njihovih domicila u 1980- ima. Zbog toga su se i u Hrvatskoj lokalni odbori, na naredbu Komisije iz Zagreba, intenzivno bavili sastavljanjem popisa ratnih jedinica sa svojih područja. To samo pokazuje da je SUBNORJ kao cjelokupno organizacija bio povezan u svom djelovanju, iako su se često isticali razni problemi na terenu, poput obilježavanja spomenika, groblja i sl. Nakon kritike s vrha, onda bi se naša glavna Komisija više angažirala na rad, a i slala je lokalnim odborima dopise da obave neki zadatak koji im je dan.

V. Proslava obljetnica:

Komisija je u svom radu uvijek posebnu pažnju pridavala raznim obljetnicama. Iz raznih dokumenata primjetno je da uvijek za neke okrugle ili „poluokrugle“ obljetnice njezina aktivnost je izraženija. Bila to 10-godišnjica, 15-godišnjica, 20-godišnjica itd. nekog bitnog događaja, uvijek su se vršile opsežne pripreme za njeno obilježavanje. U kutiji 207 nalaze se dokumenti o raznim proslavama koje su se održavale u SR Hrvatskoj. Slavio se Dan ustanka SRH, Dan borca, Dan pobjede, Dan JNA, Dan mladosti, Marš Učka i Memorijal 26 smrznutih partizana. U povodu proslave 20 obljetnice ustanka u SR Hrvatskoj u Osijeku lokalni savez udruženja boraca organizirat će podjelu vojnih odlikovanja drugovima i drugaricama učesnicima NOR- a.⁷⁸ 1966. godine nalazim dokument o prijedlogu odbora za organizaciju komemoracije u Jasenovcu. U odboru se, uz članove Komisije, nalaze i

77

HR- HDA- 1241, 2.5.2., Komisija za očuvanje tradicija, povijesnu valorizaciju i izučavanje NOB-a te izdavačku djelatnost, kutija 169 , Svim republičkim i pokrajinskim odborima iz SUBNORJ- a, 24.2.1987.

78

HR- HDA- 1241, 2.5.2., Komisija za očuvanje tradicija, povijesnu valorizaciju i izučavanje NOB-a te izdavačku djelatnost, kutija 207, SUBNOR kotara Osijek, 24.7.1963.

predstavnicima medija, kao npr. Sead Saračević, novinar Vjesnika. Bio je i predstavnik JNA, S, Mikulić, koji je imao čin pukovnika. Izdaju i okvirni program monografije- studije o logoru Jasenovac. U epilogu knjige bili bi na jezgrovit način povezani zločini nacizma u Drugom svjetskom ratu i pokušaji oživljavanja revanšizma u sadašnjem vremenu. U prijedlogu članova redakcije za knjigu o Jasenovcu se spominju i ljudi iz BiH, kao npr. Vladimir Čerkez, koji je bio književnik. Odlučilo se da će SUBNOR- i iz Hrvatske i BiH izdati jednu publikaciju o logoru. Isto tako bi ju trebalo prevesti na barem jedan ili dva strana jezika, jer je Jasenovac relativno nepoznat u inozemstvu.⁷⁹ Iz same količine dostupnih dokumenata vidljivo je da su se u SR Hrvatskoj najviše slavili Dan ustanka, Dan mladosti i Dan borca. Pogotovo za Dan borca imamo primjer suradnji između različitih organizacija u vezi komemoracije. 1964. godine je bilo organizirano polaganje vijenaca na grobnicu Narodnih heroja na Mirogoju, u kojemu su sudjelovali i predstavnici JNA⁸⁰. 1971. godine imamo i dopis poslan iz Slovenije u Hrvatsku u vezi zajedničkog obilježavanja Dana borca u gradu Brestanici.⁸¹ Primjere suradnje na međurepubličkoj razini vidimo i u proslavi dana pobjede 9.5.1970. godine u Beogradu. Do 8.4. te godine telefonom se javilo boračkim udrugama da će na velikoj vojnoj paradi koja će se održati u Beogradu 9.5. sudjelovati i ešalon od 300 boraca NOR- a, od toga po 36 iz republika, po 18 iz autonomnih pokrajina, a ostatak do 300 iz Beograda. Kako bi se omogućili drugarski susreti boraca- sudionika parade svi borci iz unutrašnjosti će stanovati u novootvorenom hotelu Jugoslavija u Novom Beogradu.⁸² Od hrvatskih predstavnika na paradi vidimo da su

79

HR- HDA- 1241, 2.5.2., Komisija za očuvanje tradicija, povijesnu valorizaciju i izučavanje NOB-a te izdavačku djelatnost, kutija 207, Prijedlog odbora za organizaciju komemoracije u Jasenovcu 4.7.1966.

80

HR- HDA- 1241, 2.5.2., Komisija za očuvanje tradicija, povijesnu valorizaciju i izučavanje NOB-a te izdavačku djelatnost, kutija 207, Glavnom odboru Saveza boraca NOR Hrvatske, Zagreb.

81

HR- HDA- 1241, 2.5.2., Komisija za očuvanje tradicija, povijesnu valorizaciju i izučavanje NOB-a te izdavačku djelatnost, kutija 207, Republičkom odboru NOV Hrvatske, 22.6.1971.

82

HR- HDA- 1241, 2.5.2., Komisija za očuvanje tradicija, povijesnu valorizaciju i izučavanje

to većinom bili prvoborci koji su bili i nakon rata na funkcijama određene važnosti. Primjeri su Mirko Glavina (Filip), bio je u ratu od 1941. godine, kasnije predsjednik UBNOR- a, član rajonske i gradske konferencije SK Zagreb itd. Imamo i Draga Živkovića (Tome), koji je bio zapovjednik štaba teritorijalne obrane, član OK SK itd.⁸³ Ima ih još, ali mislim da mi je poanta jasna, to su sve bili ljudi s određenom društveno- političkom moći. I za Dan JNA 1975. godine se raspravljalo o suradnji na razini cijele federacije. Te godine ga je trebalo proslaviti šire nego prijašnjih godina i to ne samo u armiji, već u čitavom društvu. Inicijativu za ovakav način proslave dao je sam Tito. Dogovoreno je da proslava bude smotra svih dostignuća radnih ljudi.⁸⁴ Vidimo da su zapravo iz Hrvatske s ostalim republikama na zajedničkim proslavama najviše surađivali u vezi nekih proslava povezanih s vojskom u cjelini. Takvih dokumenata u ovoj kutiji ima i najmanje. Što se tiče Dana mladosti, ona se masovno obilježavala i nakon Titove smrti, što se vidi i u dokumentima. Najviše se svake godine raspravljalo o načinu prenošenja štafete. Imamo i primjer iz 1972. godine kako su u čast 80- og rođendana predsjednika Tita planinari Jugoslavije obilježili masovnim usponima na 80 planinskih vrhova Jugoslavije. Neki od odabranih vrhova u Hrvatskoj su Kumrovec s Cesargradskom gorom, Dinara, Kalnik, Učka itd.⁸⁵ Marš na Učku i Memorijal 26 smrznutih partizana su bile regionalne proslave s kvarnerskog, istarskog i gorsko kotarskog područja. One se u dokumentima spominju tek od kraja 1970- ih i početka 1980- ih, što mi govori da su to bile proslave koje su se puno kasnije počele obilježavati.

NOB-a te izdavačku djelatnost, kutija 207, SUBNORJ, Odbor za organizaciju boravka u Beogradu boraca- sudionika parade, 14.4.1970.

83

HR- HDA- 1241, 2.5.2., Komisija za očuvanje tradicija, povijesnu valorizaciju i izučavanje NOB-a te izdavačku djelatnost, kutija 207, Spisak drugova i drugarica koji će prisustvovati proslavi „Dana pobjede.“

84

HR- HDA- 1241, 2.5.2., Komisija za očuvanje tradicija, povijesnu valorizaciju i izučavanje NOB-a te izdavačku djelatnost, kutija 207, Savezna konferencija SSRNJ, Osnovni koncept proslave Dana JNA.

85

HR- HDA- 1241, 2.5.2., Komisija za očuvanje tradicija, povijesnu valorizaciju i izučavanje NOB-a te izdavačku djelatnost, kutija 207, Republički odbor udruženja boraca NOR, 5.4.1972.

Što se tiče Marša na Učku, ono je formirano 1982. godine na sjednici u Mrkoplju. Organizirao ga je Savez socijalističke omladine Jugoslavije, iz odjela Zajednice općina Rijeka. Izdata je naredba prema kojoj svi OK SSOH s područja ZO Rijeka dužne su sudjelovati s najmanje jednim odredom na ovom maršu.⁸⁶ Iz ovog primjera vidimo da je ovo bila akcija usmjerena na mlade, kako bi ih se upoznalo s tradicijom NOB- a, a još uzevši u obzir razdoblje kada je ovo započelo, vidi se da se radilo na održavanju svijesti o važnosti rata u formiranju Jugoslavije. Prvi spomen na Memorijal 26 smrznutih partizana je bio 1979. godine. Govori se kako su u okviru jubilarnog XVII Memorijala održane razne aktivnosti u Gorskom kotaru. Održala se utrka u Biatlonu, kao i skijaška trka. Svečano se otvara Memorijal i komemoracija palim partizanima na Matić Poljani. Partizani u pitanju su bili borci Druge brigade XIII. Primorsko- goranske udarne divizije.⁸⁷ Uređivali su se i spomen-muzej, kao što je onaj posvećen Drugom zasjedanju AVNOJ-a, koji je otvoren 29.11.1953. godine na dan desetogodišnjice zasjedanja. To se spominje u dokumentu o Jajcu. Iako ovaj grad nije u današnjoj Hrvatskoj, i naša Komisija bila je uključena u ovaj događaj, a on je i bio važan na razini cijele Jugoslavije, pa tako i za NR Hrvatsku. Otvaranje je bio izvršio drug Aleksandar Ranković poslije svečanosti koje su tom prilikom održane u Jajcu. Muzej je smješten u povijesnoj zgradi u kojoj je održano zasjedanje 29.11.1943.godine. Uređenje samog Muzeja izvedeno je tako da je scena (pozornica) rekonstruirana sa svim detaljima kao što je bila za vrijeme zasjedanja 1943. godine. Ostali dio sale i druge prostorije zgrade koriste se kao izložbene a djelomično kao kancelarije Uprave muzeja. Teren oko same zgrade uređen je parkovski. Projekt unutarnjeg uređenja i postavku eksponata radio je Emil Vičić, arhitekt iz Zagreba. Na rekonstrukciji i odabiranju materijala radila je komisija: Dragi Milenković, Makso Dakić, Pero Morača, Đorđe Andrejević- Kun i Vesna Han. Završni radovi izvedeni su pod neposrednom kontrolom

86

HR- HDA- 1241, 2.5.2., Komisija za očuvanje tradicija, povijesnu valorizaciju i izučavanje NOB-a te izdavačku djelatnost, kutija 207, SSOJ, Konferencija SSOH Zajednice općina Rijeka.

87

HR- HDA- 1241, 2.5.2., Komisija za očuvanje tradicija, povijesnu valorizaciju i izučavanje NOB-a te izdavačku djelatnost, kutija 207, Program Memorijalnih priredbi 26 smrznutih partizana 1979. godine.

arhitekta Žive Đorđevića⁸⁸. Očigledno je to prvo zasjedanje AVNOJ-a u Jajcu bio jedan od ključnih političkih događaja u cijeloj ratnoj, pa onda posljedično i poslijeratnoj povijesti u Jugoslaviji. Jedna bitna proslava bila je 15-godišnjica bitke na Sutjesci. Ona je bila jedna izrazito teška i krvava bitka. Za hrvatsku povijest ova bitka bila je značajna jer je u njoj poginula mnogo Dalmatinaca, oko 3000⁸⁹, što pokazuje koliko su oni bili brojni u partizanskom pokretu, posebno nakon kapitulacije Italije. Imajući u vidu ogromni historijski značaj ovih događaja za sve narode Jugoslavije, Centralni odbor Saveza boraca odlučio je na sjednici održanoj 7.2.1958. godine u Beogradu da se ove godine proslavi 15-godišnjica borbi na Sutjesci u čitavoj zemlji i to na najsvečaniji način. U tu svrhu formiran je u Beogradu Odbor za proslavu bitke na Sutjesci, a predsjednik toga Odbora je drug Tito. Zatim poziva se da se odmah u cijeloj zemlji priđe organizacijskim pripremama za ovu proslavu.⁹⁰ Ovom proslavom htjelo se pokazati sloga među svim jugoslavenskim narodima i kako su oni svi zajedno borili se protiv okupatora. Time su željeli pokazati da su svi narodi u Jugoslaviji jednako važni, što i vidimo iz riječi koje se koriste, poput toga da je to ogromni historijski značaj za sve narode u Jugoslaviji. Tako se pokazuje i da svi ti narodi dijele istu sudbinu, kad već dijele važnost nekih ključnih događaja iz prošlosti. Time se pokazuje da svi ti narodi pripadaju u jednu državu, a nikako ne odvojeno. Subliminalno se kroz narodnu borbu želi prikazati da je to bila i klasna borba; sintagmom „Narodna revolucija“, iako se ne spominju izravno neke komunističke ideje, sam taj prizvuk ima u vidu neke značajke komunizma. Tako se i na jedan veoma promišljen način mogla širiti komunistička ideologija, a bez da se ljudima to na silu radi, jer se tako može stvoriti otpor

88

HR- HDA- 1241, 2.5.2., Komisija za očuvanje tradicija, povijesnu valorizaciju i izučavanje NOB-a te izdavačku djelatnost, kutija 161, Izvještaj o radu odbora za obeležavanje i uređivanje istoriskih mesta iz NO rata od formiranja do kraja 1958 godine, str.8.

89

Express- mrežno izdanje, <https://express.24sata.hr/life/najveca-klaonica-partizana-iz-drugog-svjetskog-rata-16904>, / (posjet 5.10.2020.).

90

HR- HDA- 1241, 2.5.2., Komisija za očuvanje tradicija, povijesnu valorizaciju i izučavanje NOB-a te izdavačku djelatnost, kutija 204, Zagreb 8.3.1958.god., poslano Kotarskom odboru Saveza boraca.

prema takvom nečemu. Kako bih pobliže objasnio kako se tim terminom „Narodna revolucija“ mogla širiti komunistička ideologija, to znači da korištenjem te sintagme komunistička vlast želi poručiti da oni predstavljaju narod i njegove interese. Izjednačavajući tu borbu narodnom, prikazuju kao da su svi stanovnici u Jugoslaviji bili njenim dijelom, što ipak nije bila istina. Bilo je puno kvislinških grupa koje su surađivale sa Silama Osovine, i u njima nalazio se nezanemariv broj domaćih ljudi. Poslijeratna vlast bi njih jednostavno nazivala „domaćim izdajnicima“, te bi namjerno izbjegavala odgovor na pitanja poput toga koliko su široku podršku imale takve skupine. U istom tom dokumentu iz 1958. godine govori se kako je Izvršni odbor glavnog odbora Saveza boraca NO rata Hrvatske na sastanku koji se održao 7.3. te godine, razmotrio ovo pitanje, te je između ostaloga formiran republički Koordinacijski odbor za organiziranje proslave, u koji su ušli predstavnici svih društveno-političkih, sportskih, kulturnih i drugih organizacija i ustanova (ukupno oko 30 organizacija). Ovaj odbor imao je zadatak da okupi i pokrene sve organizacije, da bi njihovo članstvo na razne načine sudjelovalo u proslavi i da koordinira po ovom pitanju aktivnost svih organizacija. U vezi s time potrebno je da svi kotarski odbori Saveza boraca odmah otpočnu s najširim pripremama za ovu proslavu. Smatra se da je najprije potrebno u kotaru formirati Koordinacijski odbor u koji će ući predstavnici svih organizacija i ustanova, koje mogu doprinijeti što boljem i širem sudjelovanju naših građana u proslavi. Misli se da je najpogodnije da postojeće Koordinacijsko tijelo za izvanarmijski vojni odgoj uđe u cjelinu u ovaj odbor s tim da se proširi s predstavnicima i drugih organizacija i ustanova u kotaru.⁹¹ Ovo zapravo znači da se radilo na tome da se uključi što je više moguće organizacija iz svih sfera života u proslavu, da se dobije na masovnosti. Očigledno je cilj da ovakvom događaju moraju prisustvovati svi građani, ako je to moguće. S time htjela se postići sinergija između vlasti i građana; da se riječ „narodna“ pretoči iz teorije u praksu. Iščitava se da je jugoslavensko društvo bilo općenito militarizirano; vidimo da je postojao i vojni odgoj. S time se moglo sigurno lakše privoljeti ljude da sudjeluju u ovakvim manifestacijama, koji su najprije imali vojni prizvuk. Cijela

ova proslava može se promatrati iz gledišta slavljenja rata, točnije NOB-a. Slavljenje rata očito je služilo kao katalizator s kojim se dokazuje odanost državi i u poslijeratnim vremenima. On je zapravo bio nit koji je barem počeo povezivati sve te narode zajedno. Zadaća partije onda bila je da u mirnim vremenima poveže narod na klasnoj osnovi; u smislu da su svi ravnopravni radni narodi unutar Jugoslavije. Sa Sutjeskom želi se pokazati da kada se ovi narodi ujedine, sposobni su pobijediti i najteže neprijatelje. Još kada sada surađuju i u miru, mogu postati samo još jači. S takvom proslavom želi se dati i pouka kako je rat, iako je bio brutalan tijekom cijelog svog trajanja, na kraju ipak učinio nešto pozitivno, a to je približavanje svih jugoslavenskih naroda. Zbog toga ga se treba sjećati i u određenoj količini na pozitivan način. Dakako bilo je još puno važnih događaja koji su se morali proslaviti na odgovarajući način u Jugoslaviji. Koliko je Sutjeska bila važna u jugoslavenskoj nacionalnoj svijesti vidi se i po tome što se izdalo i djelo Tradicije Sutjeske. Objavljeno je povodom 40- godišnjice bitke na Neretvi i Sutjesci, a pripremio ga je Selim Karović. U ovom djelu detaljno se prikazuje tijek cijele bitke, spomenici i spomenobilježja NOR-a na Sutjesci, a bilo je i govora o 14- godišnjici postojanja Društva za njegovanje tradicija Neretve i Sutjeske u Sarajevu.⁹² To je bilo društvo u sklopu kojeg je izdano ovo djelo. Tako se spominje i Tjentište, koji je bio memorijalni Spomenik, simbol proboja obruča i pobjede jedinica NOVJ. Sastoji se iz dvije simetrično postavljene gromade armiranog betona, visina 19 metara. Na platou iznad spomenika postavljeno je 18 polu elipsastih betonskih traka na kojima se nalaze urezana imena 16 proleterskih i udarnih brigada, Vrhovnog štaba i Centralne bolnice koje su sudjelovale u bitci na Sutjesci. Ovaj kompleks otvorio je sam Tito 5.9.1971. godine.⁹³ Pišući o svrsi ovoga Društva, ističe se da svaki njegov član treba biti vodič i tumač heroizma Titovih boraca i spreman podnijeti najteže napore pri izvršavanju zadataka na obilježavanju i ovjekovječivanju zbivanja na Sutjesci i Neretvi. Aktivnost Društva ostvaruje se u raznovrsnim akcijama i manifestacijama, kao što su: tradicionalni pohodi i partizanski marševi na Sutjesku, Neretvu i Igman, susreti boraca i omladine uz proslave Dana mladosti na povijesnim

92

Selim Karović, Tradicije Sutjeske, str.253.

93

Isto, str.171.

mjestima iz NOB-a, organiziranje partizanskih večeri prilikom Dana državnosti SRBiH i Dana Republike, s prigodnim programima i filmskim projekcijama.⁹⁴ Na ovom primjeru vidi se da su sve organizacije koje su se bavile temom obilježavanja NOB-a imale sličan stil rada. Kroz njihovu djelatnost, partizanska borba nikada nije smjela izumrijeti u smislu da padne u povijesni zaborav. Stalnim podsjećanjem na ratne događaje išlo se na pridobivanje lokalnog stanovništva da poštuju i slijede vlast. Kao što je često slučaj, članovi ovoga Društva uviđaju da im je jedno od ključnih djelovanja bilo prikazivati mladima mjesta borbi i drugih ratnih događaja, kako bi i novu generaciju pripremili na budući rat, ako do njega ikada dođe. A posebno dobar primjer su imali u borbama na Neretvi i Sutjesci, koje su se uvelike koristile u propagandne svrhe tijekom cijelog poslijeratnog razdoblja. To smo već vidjeli i u Komisijinim dokumentima, a ima ih još mnogo o proslavi obljetnice na Sutjesci. Bilo je posebno bitno hrvatskim komunistima uporno prikazati da se većina Hrvata borila protiv fašista. Tako imamo referat na svečanoj sjednici Gradskog komiteta SKH Zagreb u povodu proslave 25- godišnjice NOB i revolucije nazvanog Zagreb u ustanku i revoluciji. U njemu se navodi kako nikada od početka okupacije pa do samog oslobođenja grada, nije prestala organizirana revolucionarna borba zagrebačkih radnika, omladine, intelektualaca i dobrog dijela ostalih građana. Njenu zastavu razvila je i nosila Komunistička partija.⁹⁵ Odmah iz uvoda jasno je da je bilo najbitnije prikazati koje su skupine u Zagrebu bile protiv okupatora; posebno se ističu ove tri nabrojane. To je iz razloga jer je Partiji bilo ključno dobiti podršku tih ljudi, a htjeli su ovime naglasiti da vlast zna da su te skupine u tijekom okupacije Zagreba bile protiv fašista, i da Partija cijeni njihov angažman. Kroz navođenje raznih događaja s početka rata, vidimo i da su komunisti na taj način kritizirali i prijašnje jugoslavensko vodstvo i Mačeka, što im je bilo bitno kako bi se ljude odvratilo od toga da misle da su i oni potencijalni kandidati za vlast. Njih se prikazuje kao slabiće, a Mačeka još i kao

94

Isto, str.185-186.

95

Lutvo Ahmetović, Zagreb u ustanku i revoluciji, str. 5.

pasivnim suradnikom s okupacijskom vlašću.⁹⁶ Iako je istina da je pozvao na suradnju s novim vlastima, i on je bio proganjan od strane ustaša. U referatu se spominje kako je u gradu te početne ratne godine bila izrazito teška situacija. Išlo se na prikaz stanja na način da je u to doba živjeti u Zagrebu bilo ravno katastrofi.⁹⁷ Želi se naglasiti da su ustaše tlačili sve svoje sugrađane, dakle i Hrvate, te su im čak otimali hranu praktički iz usta. Također vidimo da su vršili i potpunu tiraniju nad stanovnicima, čak su im ograničili i slobodu kretanja. Spominju se patrole i Gestapa, s čime se indirektno želi pokazati kako su ustaše bili u podređenom položaju u odnosu na Nijemce. Posebno naglašavaju progon koji su okupatori vršili prema komunistima; ilegalcima. Time s želi stvoriti slika da su oni bili izrazito jaki u gradu, te su tako predstavljali ozbiljnu prijetnju ustašama i njihovim fašističkim vladarima. Tako se i uspostavlja odnos između ilegalaca i stanovništva, da oni dijele istu sudbinu suočeni pred ustaškim i nacističkim progonima. Skojevice se u referatu pohvaljuje ne smo zbog njihovog rada u pogledu pružanja otpora okupatorima, već i radi toga što su oni utjecali na cjelokupnu mladost u Zagrebu.⁹⁸ Na taj način daje se do znanja da su komunističke organizacije mladih ključne za pridobivanje što većeg njihovog broja diljem države, kako u ratno, tako i u poslijeratno doba. Na temelju toga je i Komisija u svom radu ekstenzivno koristila omladinske organizacije, a u cilju učvršćivanja položaja Komunističke partije i za budućnost. I inače je SKOJ, a posebno njegov zagrebački ogranak, bi smatran jednim od ključnih organizacija koji je značajno pomogao komunistima u NOB-u i njihovoj pobjedi. Uzevši sve u obzir, ne treba stoga čuditi da su povodom ove obljetnice zagrebački komunisti odlučili što svečanije proslaviti NOB, jer je ipak Zagreb bio ključni i glavni grad NR Hrvatske. Zbog tog je bilo bitno što jače raditi na propagandi i uvjeravanju Zagrepčana tko je najbolja moguća vlast za njih. Jer ako su i tijekom rata Zagrepčani aktivno sudjelovali u NOB-u, nakon rata mogu samo biti još revniji i snažniji zagovornici Komunističke partije i njeni suradnici. A kada uspjeli od

96

Isto, str. 11.

97

Isto, str. 13.

98

Isto, str. 1.

Zagrepcana stvoriti odane građane, tako bi se komunistima značajno olakšao posao pridobivanja stanovništva u Hrvatskoj općenito. Isto tako je to bilo važno iz simboličnih razloga, jer je ipak Zagreb tijekom rata bio glavni grad NDH. Trebalo se dokazati da većina njegovih stanovnika ipak nije bila uz ustaše. Dakle, iz svega navedenog poprilično je jasno da su obljetnice u komunističkoj Jugoslaviji bile izrazito bitni događaji, kojima se pružao veliki ceremonijalni značaj. Bili su jedan od ključnih propagandnih alata, gdje su stanovnici i država mogli doći u neposredni kontakt, sa zajedničkim ciljem u vezi obilježavanja nečega.

VI. Korištenje medija i masovnih organizacija:

S obzirom na ciljeve koje je Komisija postavila pred sebe, a to je bio da ima utjecaja nad svim stanovnicima u NR Hrvatskoj, ako je moguće, ona je morala koristiti kao pomoć i najmoćnija oruđa za političku propagandu koja postoje, a to su mediji i masovne organizacije. To nije bilo ništa novoga, pogotovo u 20. stoljeću. Sjetimo se samo na koji način su komunisti u SSSR-u i nacisti u Njemačkoj koristili medije. Zato je Komisija odlučila koristiti medije da oni informiraju javnost o svojim akcijama, što je bilo posebno bitno kada su se slavile npr. obljetnice ili kada je Komisija imala određene druge važne aktivnosti. Jedan od bitnijih časopisa koji je izlazio u sklopu Komisije zvao se 27.srpanj. U jubilarnom izdanju iz 1971. godine pišu o raznim stvarima. Naslov jednog članka je bio o velikom slavlju naroda Hrvatske. Spominje se kako je proslava jubilarne tridesete godišnjice ustanka naroda Hrvatske izvanredno političko i društveno značenje. Poziv KPJ i KPH na oružanu borbu pogodio je u srž nacionalnog ponosa narod Hrvatske koji je stoljećima bio izložen različitim hegemonističkim težnjama.⁹⁹ Pišu i kako je revolucija

uspjela jer je solidno pripremljena. Komunisti su dobili povjerenje masa kao najdosljedniji borci za prava, slobodu i nezavisnost naroda. U članku se i spominju razne političke prilike između dva svjetska rata, „konačni“ obračun između kapitalista i stvaranje SSSR- a.¹⁰⁰ U ovom izdanju je objavljen i intervju između Bakarića i tri novinara. Oni su: Božidar Novak, direktor Vjesnika, Krešimir Džebo, glavni urednik Vjesnika u srijedu i Milana Beslaća, pomoćnika direktora Vjesnika i glavnog urednika jubilarnog izdanja lista 27. srpanj. S njima je razgovarao o revoluciji i nekim najvažnijim elementima njezina kontinuiteta. Bakarić kaže da je pred rat došlo do značajnih promjena rasporedu društvenih snaga u bivšoj Jugoslaviji. Najznačajnija je bila preorijentacija partije. Spominje se kako su raskrstili sa socijaldemokratima, koje naziva podupiračima hegemonističkog režima. Spominje i pakt Ribbentrop- Molotov, za kojeg kaže da je otvorio Hitleru vrata u Europu. Kaže da jugoslavenski komunisti jesu podržavali pakt, ali zapravo ne. Izdvojit ću još tezu od Bakarića da je za propast prve Jugoslavije jedan od uzroka bio i negiranje radničke klase, a ne samo nacionalni sukobi, kakav je bio dominantni narativ. Isto tako se govori kako su samoupravljanje i nesvrstanost kontinuitet linije.¹⁰¹ Kroz intervju možemo vidjeti da Bakarić naglašava da je Partija neposredno prije rata izvršila promjenu u organizaciji, i da je zato postala popularna. Pogotovo jer smatra da je borba za radnička prava bila jedan od ključnih problema prve Jugoslavije, pa su zato ljudi sve više i više bili na strani komunista. Vidi se da je upućena i sramežljiva kritika Staljinu, ali ipak ne u potpunosti, jer su tadašnji pakt i jugoslavenski komunisti prihvatili u sklopu Kominterne. Uz ovaj časopis, Komisija je raspravljala i o radu s drugim medijima. U jednom dokumentu iz 1949. godine u kojemu se odlučuje da se čim se formira Komisija pozovu predstavnici medija u Zemaljski odbor i da se s njima održi sastanak radi agitacije. Član sekcije Sučević predlaže da je u svrhu popularizacije buduće Komisije potrebno zainteresirati i prosvjetna društva na selu kao „Seljačku slogu“ i „Prosvjetu“, te da je zato potrebno da po jedan i njihov

100

Isto, ne piše autor članka.

101

Isto, intervju s dr. Vladimirom Bakarićem.

predstavnik bude u Komisiji¹⁰². U jednom zapisniku iz 1950. godine spominje se kako je drug Major Miljenko Živković, predstavnik J.A., podnio izvješće u kojemu kaže da su do sada u njegovoj oblasti pisali dva puta u listu „Za domovinu“ u svrhu popularizacije Komisijinog rada. Također napominje da pripremaju još jedan članak.¹⁰³ U jednom dokumentu iz 1949. godine daje se uputa da predstavnici svih organizacija i ustanova koje su uključene u Zemaljsku popisnu komisiju upoznaju s akcijom popisivanja žrtava NOR-a sve svoje niže odbore i ustanove putem dopisa i putem drugova koji odlaze na teren po svojim zadacima. Preko svojih glasila, kao što su „Invalidski list“, „Žena u borbi“, „Glas naroda“, „Kulturni radnik“, „Omladinski borac“ itd., za cilj imaju popularizirati Komisijino djelovanje.¹⁰⁴ Iz ovoga je razvidno da su za potrebe populariziranja Komisije i prije samog početka njenoga rada vladajući koristili razne medije, kao i masovne organizacije, da postane poznata u javnosti. Kada se sagleda širi kontekst, to je bilo bitno jer se nije moglo očekivati da odmah nakon njenog osnivanja ljudi u svim dijelovima Hrvatske odmah saznaju za njezino postojanje. Pošto je Komisijin cilj bio kroz svoj rad utjecati na cjelokupno društvo, korištenjem ovakvih alata cilj im je bio da se što brže sazna za njih, kako bi što manje vremena trošili na to da ljudi uopće saznaju da oni postoje. Na taj način bi rad Komisije mogao biti što više fokusiran na njenu pravu zadaću, a to je prikaz NOB-a na način koji je odgovarao tadašnjoj vladajućoj garnituri. Bila je važna suradnja i s masovnim organizacijama, jer se kroz hrvatsku povijest stvorila tradicija u kojoj su Hrvati znali pristupati raznim takvim organizacijama. Time je Komisija odlučila koristiti već postojeću infrastrukturu kako bi što lakše i što brže mogla proširiti svoj utjecaj. Znakovit

102

HR- HDA- 1241, 2.5.2., kutija 161, Zapisnik sa sastanka Sekcije za sakupljanje historijskih dokumenata iz 23.11.1949. godine, str.2.

103

HR- HDA- 1241, 2.5.2., Komisija za očuvanje tradicija, povijesnu valorizaciju i izučavanje NOB-a te izdavačku djelatnost, kutija 161, Zapisnik sa sastanka Zemaljske komisije za prikupljanje podataka o žrtvama N.O. rata, održanog 19.1.1950., str.2.

104

HR- HDA- 1241, 2.5.2., Komisija za očuvanje tradicija, povijesnu valorizaciju i izučavanje NOB-a te izdavačku djelatnost, kutija 161, Zapisnik sa sastanka Zemaljske komisije za popis palih žrtava u II. Svjetskom ratu, održan 2.12.1949.

je i prijedlog korištenja „Seljačke sloge“ u propagandne svrhe, jer su time članovi Komisije htjeli proširiti svoj utjecaj i na selu. Kada se pogleda širi povijesni kontekst, suradnja s ovim društvom bila je važna za budući Komisijin rad jer je ta organizacija nastala još 1925. godine pod HSS-om. Bila je iznimno rasprostranjena po hrvatskim selima u međuratnom razdoblju¹⁰⁵. Znajući da su, povijesno gledajući, hrvatski seljaci najviše simpatije gajili prema toj stranci, komunisti odlučuju koristiti njihove postojeće organizacije kako bi oni pridobili više simpatija prema toj skupini hrvatskih građana. Nemojmo zaboraviti da je i 1945. godine većina ljudi u Hrvatskoj i dalje živjela na selu, što je značilo da ako nova vlast u Jugoslaviji želi imati ikakvu širu podršku među društvom, zato mora pridobiti bar dio seljaka. S druge strane, društvo Prosvjeta je srpsko kulturno društvo u Hrvatskoj koje postoji i danas. Oni izdaju i svoj časopis, istoga imena¹⁰⁶. S ovim potezom žele se postići dvije stvari; da i Srbi u Hrvatskoj što lakše prihvate novu vlast, i da se radi na jačanju pomirenja između Hrvata i Srba. To je vlasti bilo važno kako bi lakše nastavili sa svojim komunističkim narativom o slozi između radnih jugoslavenskih naroda. 1962.godine prilikom jednog sastanka su se članovi Komisije dogovorili da se formiraju grupe za izdavačku djelatnost, štampu, radio i televiziju.¹⁰⁷ A 1971. godine se odlučuje na stvaranje Komisije za informativno- propagandnu i izdavačku djelatnost. Trebala bi i biti sastavljena od predstavnika raznih institucija i organizacija koje su vezane za rad na tekovinama revolucije.¹⁰⁸ Pošto je Komisija znala mijenjati svoje ime i sastav, vidimo da su onda morali

105

Hrvatska enciklopedija- mrežno izdanje, s.v. Seljačka sloga,
<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=55313> / (posjet 20.9.2020.).

106

Isto, Prosvjeta, <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=50720> / (posjet 20.9.2020.).

107

HR- HDA- 1241, 2.5.2., kutija 162, Zaključci sa sastanka Komisije za njegovanje borbenih tradicija, koji je održan 24.11.1962.

108

HR- HDA- 1241, 2.5.2., Komisija za očuvanje tradicija, povijesnu valorizaciju i izučavanje NOB-a te izdavačku djelatnost, kutija 163, Skraćeni zapisnik sa sjednice Savjeta za razvijanje tekovina NOB i socijalističke revolucije , održane 20.5.1971.

iznova formirati razna odjeljenja koja su se bavila istim poslom. Sa sastanka Organizacijskog odbora za proslavu Sutjeske iz 13.2.1958. godine. doneseni su zaključci da se u svim republikama, pa tako i u našoj, formiraju odbori slični ovom Organizacijskom. Njihov zadatak bio bi koordiniranje rada društvenih organizacija u vezi s proslavom u pojedinim mjestima, kao i koordinacija rada u vezi sa sudjelovanjem republičkih organizacija u proslavi na Sutjesci. Traži se uključivanje predstavnika prosvjete i kulture u ove odbore. Da bi se pomoglo školskim organima i drugim organizatorima proslave Sutjeske list Crvena zvezda izdat će popularno-priručnu brošuru o Sutjesci o čemu treba obavijestiti sve zainteresirane organe. Planirano je da brošura bude u prodaji do travnja te godine. Također se želi s udruženjem filmskih proizvođača razmotriti pitanje prikazivanja filmova na temu NOB-a. U pripremama za proslavu potrebno je angažirati štampu i radio difuziju. S njihovim predstavnicima razmotriti način i vrijeme pisanja o Sutjesci, kao i pitanje načina populariziranja priprema za proslavu. S vremena na vrijeme trebaju se organizirati sastanci s ovim predstavnicima.¹⁰⁹ Isto tako radilo se i na popularizaciji partizanskih novina koje su djelovale tijekom samog NOB-a. Tako imamo materijale sa znanstvenog skupa u Pazinu održanog 3.9.1983. godine, a tema je bila Štampa u NOB: Istra, Hrvatsko primorje, Gorski kotar. Ovaj skup se otvorio povodom 40. godišnjice sjedinjenja Istre i ostalih krajeva s maticom zemljom i izlaženja prvog broja Glas Istre.¹¹⁰ Najprije se govori o štampi i izdavačkoj djelatnosti u NOR-u od 1941. do 1945. godine. Prema broju objavljenih knjiga, brošura, listova, časopisa i biltena socijalistička revolucija u Jugoslaviji smatra se onom s izuzetnom plodnom izdavačkom djelatnošću. Kontinuitet revolucionarne štampe može se pratiti od 1870-ih godina, što je bila izuzetno duga i značajna tradicija. Ilegalno se objavljuje i u međuratnom razdoblju. Neposredno nakon okupacije zemlje u travnju 1941. godine ponovno započinje intenzivnija djelatnost na ovom polju. Štampa i izdavaštvo u cjelini bili su usmjereni na popularizaciju programa

109

HR- HDA- 1241, 2.5.2., Komisija za očuvanje tradicija, povijesnu valorizaciju i izučavanje NOB-a te izdavačku djelatnost, kutija 204, Zapisnik sa sastanka Organizacijskog odbora za proslavu Sutjeske iz 13.2.1958. godine.

110

ur. Miloš Oluić, Štampa u NOB: Istra, Hrvatsko primorje, Gorski kotar, str. 1.

KPJ i mobilizaciju masa: raskrinkavanje kvislinga, obavještavanje o razvoju NOP-a, kao i o događajima na drugim frontima diljem svijeta. Ciljeve i zadatke partizanskog tiska formulirao je Tito u uvodnom članku prvog broja užičke Borbe od 19.10.1941. godine: „Danas Borba, kao organ KPJ-a, treba da bude ne samo glasilo radnih masa već i glasilo svih podjarmljenim naroda Jugoslavije...“¹¹¹ Tu primjećujem da se komunistička aktivnost u izdavačkom polju odmah u staru želi prikazati kao nešto što jako dugo traje na ovim prostorima, čak i prije nastanka Kraljevine Jugoslavije. Time se želi odmah poručiti ljudima da je to nešto što je „oduvijek“ postojalo na ovim prostorima, dakle nešto što je normalno, ustaljeno. Tako se daje do znanja da su komunisti i njihova borba od samih začetaka komunističkog pokreta u svijetu bili prisutni među jugoslavenskim narodima, i da su tu za njih. Isto tako, vidimo da su u ratno doba raširili svoju propagandnu djelatnost, na način da su uključivali što širi broj tema i među što širom populacijom. Pažnju pridaju i obavještavanjem stanovništva o svjetskim događajima, s čime se želi pokazati njihova ozbiljnost i osviještenost, te kako su jugoslavenski komunisti dio međunarodne koalicije u borbi protiv fašizma. Isto tako se odmah u ovom izlaganju vidi da je Tito bio glavni čovjek za sva pitanja u NOP-u, što onda čini njegovu ulogu i u poslijeratnoj Jugoslaviji logičnom. On je prvi spomenuo ideju da se partizanska borba popularizira među svim slojevima stanovništva u Jugoslaviji, ispravno je procijenio da će na taj način dobiti što širu podršku. Tako su komunisti mogli privući što veći broj ljudi na svoju stranu sa savršenom isprikom, a to je bila borba protiv fašističkog terora. U jednu ruku je cijeli NOB na neki način dugovao svoj uspjeh Titu, ne samo zbog vojnih i političkih odluka, već i zbog uspostavljanja najučinkovitije strategije na propagandnom polju. Isto tako je bitno naglasiti da su i komunisti općenito diljem svijeta oduvijek radili na što snažnijoj izdavačkoj djelatnosti; to im i je bio modus operandi za regrutaciju lokalnog stanovništva. Također je tu posebno bitno izdvajanje Istre, koja 1945. godine konačno počinje spadati pod istu državnu jedinicu s ostatkom Hrvatske, u sklopu NR Hrvatske. To je jedan od razloga zašto se odmah nakon ovog uvoda na skupu izlaže ponajprije o Glasu Istre, kojeg se naziva glasom istine, borbe i slobode. Iz izlaganja se vidi da su novine koje objavljuju događaje u

Istri bile tiskane drugdje, barem na početku NOB-a.¹¹² Glavni razlog tome je što je Istra kao pokrajina bila već nekoliko desetljeća pod talijanskom vlašću, koja je radila na užurbanom asimiliranju domaćeg stanovništva. Iako u tome nisu imali značajnih uspjeha, uspjeli su u uništavanju svake kulturne djelatnosti koja bi mogla povezati domaće stanovništvo s ostalim Hrvatima. Isto tako jasno je da je komunistima bilo bitno osloboditi Istru, u sklopu svoje ideologije oslobađanja svih jugoslavenskih naroda od okupacije. Pogotovo ako bi imali uspjeha u Istri, koja je oduvijek bila odvojena od ostatka Hrvatske, time bi i Hrvatima iz ostalih dijelova Hrvatske pokazali kako su ono najbolji zastupnici njihovih interesa, gledajući čak i s nacionalne strane. To je još jedna poveznica s Komisijinim radom, koja je radila na tome da poveže sve dijelove Hrvatske i tako pokaže svim hrvatskim stanovnicima da, radeći na širenju komunističke ideje, zapravo radi i na ojačavanju hrvatskih nacionalnih interesa. Ti hrvatski interesi bili su usko vezani uz Jugoslaviju kao državu u cjelini. Stoga ne treba čuditi i da u moderna vremena Istra i dalje gaji pozitivne osjećaje prema partizanskom pokretu, jer su joj oni donijeli oslobođenje. Što je rat dulje trajao, tako je i jačao partizanski pokret posvuda u zemlji, a posljedično s time i u Hrvatskom primorju. Na primjeru s tisaknjem dvojezičnih novina Sloboda- Liberta se pokazuje da partizani nisu bili uskogrudni u vezi toga tko im se mogao pridružiti.¹¹³ Pogotovo uzevši u obzir da je među Talijanima i tijekom rata postojao nezanemariv dio ljudi koji su gajili određene simpatije prema komunističkom pokretu. U pokušaju da se što više pripadnika te etničke skupine pridruži NOB-u, postojala je dvostruka korist za jugoslavenske komuniste. S jedne strane, tako su imali priliku regrutirati što više vojnika na svoju stranu, a to je uvijek bilo korisno bilo kojoj vojsci u ratnim vremenima pogotovo. S druge strane, pozivanjem i Talijana da im se priključe, partizani pokazuju da nisu zaslijepljeni mržnjom na nacionalnoj osnovi, i to ih automatski čini boljim od fašista, kojima je to bila najbitnija stavka u cijelom njihovom djelovanju. I iz tehničkih razloga bilo je korisno objavljivati članke na talijanskom, jer je postojao određeni udio istarskih Hrvata koji zbog masovne talijanizacije gotovo više nisu ni znali hrvatski. To je samo još

112

Isto, str. 11.

113

Isto, str. 12.

jedan dokaz koliko su jugoslavenski komunisti bili vješti u svom propagandnom djelovanju, jer je s tim primjerom bilo očito koliko su mislili na što više aspekata. Ovakav princip djelovanja gotovo je identičan s onim od Komisije. I oni nisu dijelili stanovništvo po nacionalnoj osnovi, već im je bila najbitnija klasna homogenizacija među ljudima. Iako se u svojim dokumentima referiraju na jugoslavenske narode, nesumnjivo bi pozivali i sve druge etničke skupine poimence na suradnju u Jugoslaviji da je to bilo potrebno. Činjenica je da nakon Drugog svjetskog rata većina Nijemaca i Talijana biva protjerana iz Jugoslavije, a posebno se na to odnosilo na Hrvatsku, gdje je i bilo najviše pripadnika talijanske nacije. Međutim, da su kojim slučajem oni ostali u masovnijem broju, poprilično sam siguran da bi Komisija u svojim proglasima bila benevolentna prema njima i da bi ih pozivala da se priključe proleterskoj revoluciji. To bi naravno funkcioniralo samo kada im domaći Talijani ne bi predstavljali nikakav problem, ako bi slučajno izbio neki skandal s njima u odnosu na bilo Hrvate, Slovence ili neki drugi jugoslavenski narod, sigurno bi oni bili proglašeni žrtvenim janjem. Kao što vidimo, tisak se masovno koristio za obraćanje točno određenim skupinama tijekom rata, a ne samo Hrvatima općenito. Tako je bilo i u poslijeratnom razdoblju, a u njemu se stavlja i sve veći naglasak na žene, o čemu sam već pisao. I mediji su tu odigrali bitnu ulogu. Iz 1971. godine imamo jedan zapisnik u kojemu se tjednik Arena obraća Komisiji. Na prijedlog više čitalaca Arene Upravni odbor Areninog fonda solidarnosti odlučio je da povodom ovogodišnjeg 8. marta Dana žena koji pada u okviru 30- godišnjice Ustanka naroda Jugoslavije počasti one majke koje su najviše djece žrtvovala u NOB-u. Arena kao jugoslavenski ilustrirani tjednik, nosilac ordena „Bratstva i jedinstva“ želi da tu počast oda majkama iz svih republika i pokrajina Jugoslavije. To je i razlog što se Arena obraća Komisiji s jednom jedinom molbom to jest da im se u najkraće vrijeme dostavi ime i prezime te adresu one majke s područja SR Hrvatske čija su djeca najviše palo u toku NOB-a. Podrazumijeva se i borba u ilegalnosti, koncentracijski logori, odnosno bilo koji način priloga otporu protiv fašizma. Iz Arene poručuju da bi bilo najbolje da te adrese dobiju do 10.2. te godine, kako bi mogli pripremiti zaista dostojnu proslavu majkama palih boraca. Traži se i da se ova akcija drži u tajnosti dok se ne obave sve

potrebne pripreme.¹¹⁴ Jedna od metoda slavljenja NOB-a očito je bila i to da se gađa na izrazito emocionalno traumatične događaje. Iako se u ovom samom dokumentu to ne spominje, pretpostavljam da su iz uredništva Arene za tu majku pripremili određene poklone. Još je bitno i koji su datum odabrali za tu prigodu. Kako je Dan žena općenito bio slavljen u komunističkoj Jugoslaviji, ovakvim posebnim događajem želi se pridati još veća pažnja ženama u državi. Želi se pokazati da su i one, koje su izgubile djecu u NOB-u, i same ne samo žrtve rata, već i na neki način su doprinijeli samoj borbi. Zato žele prikazati i majke kao svojevrzne tihe heroje Drugog svjetskog rata, čija se žrtva ne smije zaboraviti. Dakle, očigledno je da je Arena bila tjednik koje su čitale šire narodne mase, te je kroz ovakve akcije humanitarnog karaktera mogla značajno utjecati na ljude i njihove stavove o različitim temama. Iako im fokus nije izravno na politici, upravo su kroz ovakve akcije neizravno radili na poboljšanju imidža države u cjelini. Očito su to na vlasti prepoznali, jer se u ovom samom zapisniku spominje kako su dobili nagradu od njih. To samo pokazuje koliko moć mediji mogu imati nad ljudima, pogotovo kada na nečemu subliminalno rade. Uspjeh Arene i leži u tome što oni nisu svojim čitateljima išli pisati o Partiji i o tome kako su oni savršeni i najbolji za vladanje. Nego bi s ovakvim humanim akcijama gađali emocionalnu žicu u ljudima; u ovom slučaju cilj je bio da dođe do suosjećanja čitatelja za tu ženu koja je izgubila djecu. I da se podsjeti na to da je neprijatelj ubijao domaće stanovništvo, da je on bio loša strana u ratu. Kao što vidimo, i sami čitatelji su predložili ovu akciju, što samo pokazuje koliko je mudro taj tjednik djelovao. Znači da su i sami ljudi nesvjesno sudjelovali u vršenju propagande, što samo pokazuje koliko je ona bila uspješna u Jugoslaviji. Uz korištenje tiska, u Jugoslaviji se počinju sve više snimati partizanski filmovi. Najprije je sovjetska kinematografija imala konkretnog utjecaja. Tako je Staljin Titu 1944. godine poslao filmski projektor i kopiju jednog njihovog socrealističkog igranog filma, koji im se svidio.¹¹⁵ Prvi samostalno proizvedeni jugoslavenski filmovi bili su Slavica i Živjeće ovaj narod. Slavica je utemeljena na reprezentativnoj junakinji, a Živjeće ovaj narod temelji se na snazi i važnosti kolektiva, što će postati glavnim i najutjecajnijim

114

HR- HDA- 1241, 2.5.2., kutija 186, Arena šalje dopis Komisiji.

115

Nikica Gilić, Uvod u povijest hrvatskog igranog filma, str.39.

modelom partizanskog žanra.¹¹⁶ To je bilo u skladu s parolom juoslavenskih vlasti o „Bratstvu i jedinstvu“ i snazi ujedinjenog naroda, što je šire povezano s komunističkom ideologijom o klasnoj borbi. Naglasak se stavlja na skupine, a ne na individue. Međutim, i dalje se snimaju filmovi koji naglasak stavljaju na određene osobe, kao npr. Kapetan Leši i Doktor Mladen.¹¹⁷ Poanta je da su većinom snimani filmovi s naglaskom na kolektiv. Dva sigurno najpoznatija partizanska filma bili su Bitka na Neretvi i Sutjeska. U ova dva filma glumile su i mnogobrojne svjetske zvijezde iz tog doba. Tako su u Neretvi nastupili slavni glumci poput Yul Brynnera, Orsona Wellesa, Franca Nera itd. U Sutjesci je recimo Tita glumio Richard Burton. Ovakav glumački ansambl, kao i skupa produkcija, samo pokazuju koliko je KPJ bilo važno da radi na svojoj promidžbi ne samo u državi, već i u svijetu. U njima prevladava crno- bijeli prikaz rata; partizani su neosporni heroji, a ustaše, Nijemci, četnici i ostali fašisti kao ultimativno zlo. Isto su u oba filma partizani bili na rubu poraza, ali su uvijek na kraju, usprkos svemu, izlazili kao pobjednici. Takav prikaz je u skladu s djelovanjem Komisije, koja je kroz svoj rad također nastojala poslati istu tu poruku. Među još poznatijim filmovima spadaju Valter brani Sarajevo, u kojemu se šalje poruka o „Bratstvu i jedinstvu“, kao i Klopka za generala i U gori raste zelen bor. I Komisija u svom radu raspravlja i potiče snimanje raznih filmova ove tematike. Tako su iz Adriafilma 1969. godine javili kako su od poduzeća Filmart preuzeli projekt filma pod provizornim naslovom Zagreb za vrijeme okupacije. Pišu kako će film režirati Vatroslav Mimica, prema scenariju na kojem bi radili i neki od preživjelih ilegalaca iz grada. S obzirom na izuzetnu važnost ovog filma, koji bi, između ostalog, trebao uveličati proslavu 25- godišnjice oslobođenja Zagreba, iz Adriafilma očekuju Komisijinu pomoć u organiziranom prikupljanju dokumentacije iz perioda o kojem je riječ. Otvoreni su i za sugestije s kojima bi ovaj film mogao biti na visini svog zadatka.¹¹⁸ Slično kao i s referata one zagrebačke sjednice, i tu se naglašava posebna važnost Zagreba. Bila je tolika da se smatralo da se

116

Isto, str.40- 41.

117

Isto, str.41.

118

HR- HDA- 1241, 2.5.2., kutija 221, Adriafilm šalje zahtjev SUBNORH-u 6.6.1969.

cijeli jedan film mora snimiti samo o tematici njegove okupacije. Opet je poticajni faktor bila neka obljetnica, što samo pokazuje da su se razne akcije ovakvog, propagandnog sadržaja, najviše voljele provoditi prilikom takvih proslava. Također i Komisija nema samo funkciju jednostavnog odobravanja i sufinanciranja nekog projekta. Ona i aktivno sudjeluje i u umjetničkim odlukama. U ovom slučaju ju i sami filmski studio potiče na takvu vrstu pomoći. Bili su bitni i zbog pružanja vrijednih materijala, koji su prikupljeni u vezi borbe između ilegalaca i fašista prilikom okupacije Zagreba. To govori kako je Komisijin početni rad tijekom prvih oko deset godina njenog postojanja bio ključan. Iako su imali problema s prikupljanjem dokumenata po terenu, te se naizgled činilo da im ne ide, u kasnijim godinama njihovog rada im se značajno isplatilo. Za sami način snimanja filma, plan je bio da oko 70% njega predstavljaju filmski materijali njemačke i ustaške arhive. Ostatak će biti dosnimljen. Razni proglasi, stare fotografije, scene praznih ulica i pejzaža, u kojima se nekad ili trajalo iz sata u sat, u strahu i nadi, pratit će glasovi preživjelih boraca i ilegalaca u indirektnom ili izravnom dijalogu na spikeru. Za sam početak filma, htjeli su prikazati tragove i ulice štrajkova i juriše konjice iz „dobrih, starih vremena“. Odjednom, iako ne i iznenada, osvanut će Nijemci, ustaše i Talijani, i razmiliti se gradom. Neki će im u tome i pomoći.¹¹⁹ Po ovakvom opisu, vidljivo je da je ovo trebao biti dokumentarni film. Također korištenjem ovih vizualnih scena, gdje se ulice i grad općenito prikazuju kao pustare, želi se prikazati okupaciju Zagreba kao pravu apokalipsu. Pogotovo u odnosu na grad kakav je bio prije rata, na njegov izgled u „dobra, stara vremena“. Dakle, prije je bilo puno bolje, ali s dolaskom okupatora započinje tama, i u doslovnom i u figurativnom smislu. Cilj je stvoriti među gledateljima osjećaj gađenja prema Nijemcima i posebno ustašama. Primijetio sam i standardnu metodu za većinu dokumentaraca, a to da snimljene kadrova prati glas govornika, koji nije vizualno prisutan u toj sceni. U kratkim crtama, ovaj film je služio da prikaže kako je Zagreb bio prije u puno boljem stanju. Za to su oduvijek bili zaslužni komunisti, koji su i prije rata bili aktivni u gradu, barem ako je suditi po filmu. Na

taj način stvara se romantizirana slika grada, koji je uništen neprijateljskom okupacijom. Ali, novo svjetlo će svanuti, uz komunističku pomoć.

VII. Odnos prema pripadnicima NOB-a, spomenici i spomen- područja:

Komisija je u svom radu poseban fokus usmjeravala prema svim borcima; puno se radilo na podizanju spomen-ploča, uređivanju groblja za poginule borce, gradnje spomenika kao i kompenzacija za članove obitelji poginulih. U zapisniku sa sastanka Zemaljske komisije za popis palih žrtava u Drugom svjetskom ratu održanom 2.12.1949. godine donosi se zaključak da se stvori popis poginulih, ubijenih, nastradalih i nestalih građana na teritoriju N.R. Hrvatske. Simo Todorović govori o važnosti i potrebi izvršenja popisa žrtava N.O. rata. Između ostalog je rekao da do danas još nemaju osim opće cifre od 1 700 000 žrtava podatke za poginule, ubijene, nestale i nastradale žrtve N.O. rata i Narodne revolucije. Spominje se kako treba se treba dogovoriti sa svim predstavnicima masovnih organizacija i ustanova da prenesu i populariziraju ovu akciju na svoje niže odbore i ustanove, kako bi popis bio masovan i obuhvatio do posljednjeg čovjeka. Smatra se da će najteže biti stvoriti popise u gradovima, a naročito u Zagrebu, gdje će biti posebno potrebno izvršiti sve pripreme. Za sastavljanje ovog popisa imali su pomoć i vojske na način da će oficiri iz vojnih odsjeka kao članovi komisije davati čvrstinu komisijama i gurati akciju.¹²⁰ U izvještaju Komisiji iz 1959. godine pristupa se temi nazvanoj njegovanje boračkih tradicija, a govori se o području kotara Slavonske Požege (današnja Požega). Govori se kako se prikuplja historijska građa iz NOB-a u tom kotaru na način da se formirala grupa za sakupljanje historijske građe koju su većinom činili članovi Saveza boraca. U samom centru bile bi pozivane grupe sudionika NOB-a kao i pojedinci koji su davali izjave o svom sudjelovanju u NOB-u. U pripremi u tom kotaru imali su izdavanje knjige „Monografije“ o historiji radničkog pokreta na tom području. Što se tiče raznih spomenika, u izvještaju se

120

HR- HDA- 1241, 2.5.2., Komisija za očuvanje tradicija, povijesnu valorizaciju i izučavanje NOB-a te izdavačku djelatnost, kutija 161, Zapisnik sa sastanka Zemaljske komisije za popis palih žrtava u Drugom svjetskom ratu održanom 2.12.1949. godine

govori o tome kojih ima. Tako je napravljena spomen zgrada „Hotel III. operativna zona na Zvečevu, podiglo ga Izvršno vijeće NRH 1950. godine. Također je podignuta spomen škola Urošu Popari „Gromu“, koji je bio zapovjednik XVIII. Brigade u Orkesnim Vrhovcima, podigao NO kotara Slavonske Požege 1959. godine. Također je u samom gradu Slavonske Požege napravljen spomen park koji nosi ime „Park narodnooslobodilačke borbe 1941-1945. godine. Izdvajaju se i razni spomenici napravljeni u čast poginulim ljudima, bilo borcima, bilo civilima. Izdvojit ću neke: Spomenik ŽFT (žrtvama fašističkog terora) u Slobostini, dio općine Orljavac. Podigao ga je kotarski odbor Saveza boraca Sl. Požege u čast Dana ustanka 27.7.1951. godine. Napravljen je i nadgrobni spomenik borcima iz XII. Brigade na Leštatu u selu Kamenskom- Vučjaku, podigao ga Kotarski odbor Saveza boraca Sl. Požege 1958. godine¹²¹. Iz priloženoga može se vidjeti da je ovaj kotar u pitanju bio podosta aktivan u NOB-u tijekom rata. Ističe se da su i park u današnjoj Požegi, kao i škola u Orkesnim Vrhovcima, dobili imena povezana s NOB-om. I sama činjenica da postoji izvještaj koji govori posebno o ovom kraju pokazatelj je da su tamo lokalni odbori imali velikog uspjeha u svom djelovanju. Tamo je očito zainteresiranost stanovništva bila jaka u vezi obilježavanja NOB-a. Još iz primjera imena knjige koju su članovi kotara pripremali vidi se da je poanta pokazati NOB kao komunističku borbu, što je dokaz o onome što sam već napisao. Naveo sam jedan primjer spomenika u općini Orljavac, ali se kroz dokument vidi da ih je bilo nekoliko na tom području. Iz tog iščitavam da je u toj općini bio jedan dosta jaki komunistički pokret. Očito su u tom dijelu cijeloga kotara bili stanovnici koji su najviše simpatizirali Partiju uopće. Još uz to, imamo nekolicinu spomenika koja su bila podignuta u čast Dana ustanka, a neki od njih podignuti su na 10-godišnju obljetnicu. To pokazuje da u ovom kraju očito pridavali veliku pažnju na tu okruglu proslavu. Vidi se da su članovi kotara uspješno agitirali, posebno u to doba te da su dosljedno provodili naputke iz središnjice. U podizanju spomenika očito su se ravnali i prema načelu jednake zastupljenosti jer su podizali i svim žrtvama fašističkog terora, što implicira i civile. Tako imamo slučaj da se jedan spomenik

podignuo učiteljima Ljubici i Vladimiru Trifunović, ponovno u Zvečevu u općini Orljavac, a isti su podigli ratni drugovi u čast Dana ustanka 27.7.1950. godine.¹²² Očigledno su oni kao obrazovani ljudi bili dobra inspiracija za tamošnje stanovništvo u prihvaćanju komunističkog režima. Općenito je kroz rad Komisije jedna od najčešćih tema bilo stvaranje i briga za spomenike, spomen- područja i sl. U zapisniku iz 1985. godine tako su na dnevnom redu bile informacije o spomen- područjima, kao i prijedlog programa sanacije, uređenja i izgradnje spomen- obilježja u SR Hrvatskoj od 1986. do 1990. godine. U uvodnom obrazloženju predsjednik Komisije Kreber upoznao je Komisiju da je Informacija o spomen- područjima rađena u suradnji s KO RK SSRNH za njegovanje tradicija, a na osnovi materijala spomen- područja, obilaska nekih takvih lokaliteta i zaključaka iz I i II susreta predstavnika memorijala iz NOB- a. Informacija vjerojatno nije obuhvatila sve probleme i zato je pozvan na sastanak Komisije širi sastav. Dopunjenu Informaciju sa stavovima Komisije razmotrit će Predsjedništvo Republičkog odbora SUBNORH-a. U diskusiji je naglašeno da je materijalu, vezano uz točku 2., dan prioritet definitivnom uređenju domova ZAVNOH-a kao autentičnim spomen- područjima A kategorije, adekvatnom obilježavanju mjesta masovnog stradanja (Jasenovac, Jadovno, Slana, Molat), sakupljanju i zaštiti arhivske građe i snimanju dokumentarnih filmova. Rasprava je ukazala na nezadovoljavajući tretman spomen- područja i financijsku situaciju, na premali broj stručnih kadrova, na potrebu reguliranja njihovog statusa u Zakonu o kulturnim dobrima, na povezivanje s turističkim organizacijama i međusobno povezivanje.¹²³ Primjetno je da je u ovoj godini dolazilo do zapuštanja određenih objekata koji su se smatrali važnim u obilježavanju NOB-a. To se vjerojatno može povezati s ogromnom financijskom krizom do koje je došlo u Jugoslaviji 1980- ih godina. To samo pokazuje razmjere te krize, jer je ponestajalo sredstava čak i za održavanje ovakvih mjesta

122

HR- HDA- 1241, 2.5.2., Komisija za očuvanje tradicija, povijesnu valorizaciju i izučavanje NOB-a te izdavačku djelatnost, kutija 161, str.1.

123

HR- HDA- 1241, 2.5.2., Komisija za očuvanje tradicija, povijesnu valorizaciju i izučavanje NOB-a te izdavačku djelatnost, kutija 164, Zapisnik sa XIV sjednice Komisije RO SUBNORH- a za njegovanje i razvijanje tradicija NOB i tekovina revolucije održane 7.11.1985, 1-2 str.

koje su bile ključne za državu, u smislu propagandnog djelovanja. Zato Komisija i saziva ovaj sastanak, koji je očigledno bio od velike važnosti. U prilog tome ide što se pozvao njen širi sastav. Još se odlučuje da se Domovi ZAVNOH-a uzdižu u najjaču kategoriju u smislu spomen- područja, što pokazuje da je taj politički aspekt NOB-a bio jedan od ključnih za obilježavanje. Smatralo se da i mjesta masovnog stradanja, poput Jasenovca, i dalje nisu adekvatno obilježavana. Očigledno je i tu bio financijski problem, iako se on ne spominje izravno u ovom izlaganju. Zbog toga, vjerojatno je i bilo drugih razloga zašto takva mjesta nisu bila pravilno prezentirana. Pretpostavljam da i nije bilo volje među mjesnim organima vlasti za značajno financiranje ovakvih projekata, pogotovo kad je cijela država u krizi. A i ta mjesta općenito, pogotovo Jasenovac, bili su i dalje veliki prijedor u međunacionalnim odnosima između Hrvata i Srba. Tu su uvijek postojale kontroverze, a Komisija se očito trudila stati njima na kraj, naglašavanjem da se taj problem mora riješiti na način da se što detaljnije prikaže što se tamo događalo tijekom Drugog svjetskog rata. Isto se smatra da je jedno od mogućih rješenja snimanje dokumentarnih filmova, žanr koji se sve više razvija kako su godine prolazile. U doba sve veće dostupnosti televizora ljudima, kao i otvaranje kino dvorana, mislilo se i na taj način što više utjecati na ljude. Jedna od svakako bitnijih tema je bila obilježavanje logora u Jasenovcu. Dokaz koliko je on bio bitan vlastima se vidi što su čak 4 kutije posvećene samo pitanju Jasenovca i njegovog uređenja. Od te 4 kutije, 3 su tlocrti, a u jednom ima opis u vezi njegovog memorijalnog centra. Investitor u muzej je bio SUBNOR SR Hrvatske. Sastojala se od sljedećih prostorija: atrija, ulaznog prostora, izložbene dvorane, kina(gdje su se držala i predavanja) i prostorije za kustose, spremište, priručna radionica i interna sanitarna grupa. U izložbenoj dvorani bi se izlagali dokumenti, faksimili, fotografije, okovi i sl. koji su pokazivali razmjere počinjenih zločina i zvjerstava u logoru.¹²⁴ Na istom tom sastanku donose se sljedeći zaključci: 1. Spomen- područja imaju veliki značaj u njegovanju i razvijanju tradicija NOB- a i tekovina revolucije i odgoju mlade generacije. Da bi spomen područja mogla ostvariti svoju funkciju potrebno ih je tretirati kao najznačajnije spomenike kulture i tako ih financirati. Naime, u dosadašnjoj praksi, sredstva koja spomen- područja

ostvaruju iz RSIZK kao i ostale radne organizacije iz oblasti kulture, ne pokrivaju u cijelosti njihovu redovnu djelatnost. 2. Za prezentaciju i odgojni rad s mladima na spomen-područjima vrlo je važan stručnih kadrova (kustosa, vodiča). Dosadašnja zastupljenost stručnih kadrova s obzirom na poslove i zadatke koje obavljaju je nezadovoljavajuća. Zbog toga spomen- područjima treba osigurati dodatna financijska sredstva za povećanje broja stručnih radnika i adekvatnije vrednovanje njihovog rada. 3. Da bi spomen- područja uspješnije ostvarivala svoju funkciju i realizirali program, potrebno je da uspostave bolju suradnju s općinskim i međuopćinskim organizacijama Saveza boraca, ostalim društveno-političkim organizacijama i zajednicama na čijem se području nalaze. 4. Potrebno je da se ubrza donošenje Zakona o kulturnim dobrima, koji bi obuhvatio i djelatnost spomen-područja, neovisno od toga da li pojedina takva područja imaju svoj posebni zakon.¹²⁵ Dakle, ovakva mjesta su bila bitna Komisiji najviše zbog toga da utječe na nove generacije u jugoslavenskom društvu. Kako ta nova mladost nije osobno doživjela iskustvo rata i svih njegovih strahota, spomen- područja su morala poslužiti kao vizualni podsjetnik na NOB. Tako se išlo i na to da mladi prihvate sve tekovine NOB-a, kao što su i njihovi roditelji prihvatili. To je bilo posebno bitno u 1980- im godinama, kada nakon Titove smrti dolazi do sve većih problema u Jugoslaviji u svim pogledima, a ne samo u financijskom. Dolazi do rasta međunacionalnih tenzija, kao i sukoba između nove i stare generacije. Zato se mora mladima pridati još veća pažnja nego prijašnjih godina, iako je i tada bila raširena. I od njih se moralo stvoriti lojalne građane države, kojoj je već prijetio raspad. Ulažu se takvi naponi da se govori i o tome da se angažira što više stručnjaka, koji bi mogli pravilno predstaviti ovu tematiku mladima. Više nije bilo najbitnije da se samo vrši propaganda, već i na što kvalitetniji način. Za ovaj projekt traži se povezivanje što više organizacija na istom području u cilju uspješnog ispunjavanja svoje misije. To pokazuje masovnost i okrupnjivanje ovog djelovanja, što samo govori o nužnosti toga da se spomen- područja što kvalitetnije urede. Isto tako je dobar primjer uređivanja partizanskih bolnica. Tako imamo zahtjev Mjesne zajednice Krbavica koji se odnosi na traženje financijskih sredstava

od Komisije za obilježavanje mjesta i rekonstrukciju zgrade gdje je 1941. godine bila smještena prva partizanska bolnica. Ova akcija seljana iz tog mjesta koja se organizira zajedno s ostalim preživjelim borcima i sudionicima NOP-a, a posebno liječeni i preživjeli borci u toj bolnici, zahtjeva da se ovoj akciji dade puna podrška od svih bitnih društveno-političkih faktora u široj zajednici.¹²⁶ I groblja pripadnika NOP- a također zauzimaju posebno mjesto u obilježavanju partizanske borbe. Iz jedne molbe koja je bila upućena Komisiji Vera Pejić, sestra pokojnog inženjera šumarstva Predraga Pejića, obavještava Kostu Nađa o zapuštenosti groblja. Radi se o lokaciji gdje su ubijeni rodoljubi u Jadovnu, među kojima je bio i njen brat. Na upit Komisije telefonom, iz Odbora SUBNOR zajednice općina Gospić su im rekli, da je prošle, 1977. godine nešto u Jadovnu uređivano. Zato šalju dopis u Gospić da ih se obavijesti što je točno učinjeno na uređenju mjesta pogibije rodoljuba na tom mjestu.¹²⁷ Tu se vidi kako je za rad Komisije, koja nije mogla pokriti svaki kutak terena u cijeloj Hrvatskoj, bila važna suradnja s običnim građanima. To i jesu opsežno isticali u mnogobrojnim sastancima, da bez sinergije s građanima neće imati velikog uspjeha u svom djelovanju. Isto tako su se nekim istaknutim NOB- ovcima podizali spomenici koji su prikazivali njih osobno. Tako se povodom 30- godišnjice pogibije organizatora ustanka u Slavoniji i zapovjednika XII slavonske udarne divizije- Milana Stanivukovića Oficira, u njegovu čast podiže Spomen- zdravstvena stanica s poprsjem. To je podigao SUBNOR Nove Gradiške u njegovom rodnom kraju, u Okučanima. Spominje se kako nisu prikupili dovoljno sredstva za taj projekt, pa su upali u dugove i sada mole da im se financijski pomogne, kako ne bi došlo do sudskog spora.¹²⁸ Znači, toliko je bilo bitno

126

HR- HDA- 1241, 2.5.2., Komisija za očuvanje tradicija, povijesnu valorizaciju i izučavanje NOB-a te izdavačku djelatnost, kutija 186, poslano iz Mjesne zajednice Krbavica RO SUBNORH-u 8.1.1978.

127

HR- HDA- 1241, 2.5.2., Komisija za očuvanje tradicija, povijesnu valorizaciju i izučavanje NOB-a te izdavačku djelatnost, kutija 186, poslano u Gospić od strane Općinskog odbora SUBNORH- a, 8.8.1978.

128

HR- HDA- 1241, 2.5.2., Komisija za očuvanje tradicija, povijesnu valorizaciju i izučavanje NOB-a te izdavačku djelatnost, kutija 186, poslao Općinski odbor SUBNORH-a iz Nove Gradiške RO-u, 22.4.1978.

odati počast jednom borcu, da je cijela općina upala u dugove. To je indikator toga koliko su ljudi iz općine mislili da im se financijski rizik isplati, jer će imati još veće ideološke koristi od tog projekta. Kroz mnogobrojne dokumente se vidi da se najviše ulaže u izgradnju spomenika posvećenih palim borcima, civilima koji su bili žrtve neprijatelja, kao i neki određeni objekti. Tako imamo spomen- park Prvog zagorskog partizanskog odreda Matija Gubec u Brdovcu- općini Zaprešić.¹²⁹ U Titovoj Korenici se spominje kako je podignuto 27 spomenika palim borcima i žrtvama fašističkog terora.¹³⁰ U toj općini se nalazilo i dosta spomen- objekata, od toga jedna ambulanta, nekoliko škola, a većinom su to spomen- kuće. Kao zanimljivost se izdvaja spomen- česma i spomen- bunar.¹³¹ I u Obrovcu pišu o tome kako imaju nekoliko spomen- obilježja iz NOB- a, tako imamo zajedničke grobnice, spomen- ploča podignuta na mjestima gdje su se odigrali neki važniji događaji tijekom rata, kao i spomen- bista prvoborca Boška Jokića koji je 1943. godine poginuo kao komesar bataljona NOV.¹³² Uzevši sve to u obzir, može se zaključiti da se posebna pažnja davala ovakvom načinu obilježavanja ratnih zbivanja u svrhu stvaranja neke vrste mučenika među poginulim partizanima. Tako se radilo na tome da se na jedan način to inkorporira u narativ među stanovništvom koji bi odgovarao državi. Zato smatram da su se vlasti posebno fokusirale na ovakva spomen- obilježja, jer je to na neki način izgleda kao stvaranje državne religije, pogotovo uzevši u obzir taj aspekt mučeništva. Također se uspostavlja i sustav nagrada. U 1970- ima se uspostavlja nagrada Plakete SUBNOR Jugoslavije. Stvara se 1972. godine, povodom 25- godišnjice osnivanja Saveza

129

HR- HDA- 1241, 2.5.2., Komisija za očuvanje tradicija, povijesnu valorizaciju i izučavanje NOB-a te izdavačku djelatnost, kutija 188, Opis lokacije spomen- parka odreda matija Gubec.

130

HR- HDA- 1241, 2.5.2., Komisija za očuvanje tradicija, povijesnu valorizaciju i izučavanje NOB-a te izdavačku djelatnost, kutija 188, poslano iz Titove Korenice Komisiji u Zagrebu.

131

HR- HDA- 1241, 2.5.2., Komisija za očuvanje tradicija, povijesnu valorizaciju i izučavanje NOB-a te izdavačku djelatnost, kutija 188, Spisak spomenika u Titovoj Korenici.

132

HR- HDA- 1241, 2.5.2., Komisija za očuvanje tradicija, povijesnu valorizaciju i izučavanje NOB-a te izdavačku djelatnost, kutija 188, Iz Obrovca se šalje RO SUBNORH- a u Zagrebu.

boraca NOR- a. Prve godine je Plaketa dodijeljena samo Titu. Od sljedećih će se dodjeljivati i drugim zaslužnim pojedincima, ustanovama ili organizacijama u skladu s člankom 3 ili 4 pravilnika. Plaketa je društveno priznanje koje se dodjeljuje jugoslavenskim građanima ili organizacijama za poseban doprinos u radu i razvoju boračke organizacije i na ostvarivanju ciljeva koje je SUBNOR postavio. Može se dodijeliti i stranim organizacijama i građanima s kojima je SUBNOR u uspješnoj i prijateljskoj suradnji. Može se dodijeliti samo jedanput nekoj osobi ili organizaciji. Izrađena je od patiniranog srebra. Na prednjoj strani nalazi se petokraka zvijezda sa zracima, a u njenom središtu su likovi partizanke i partizana s razvijenom zastavom i lovorovom grančicom. Na poleđini plakete je natpis „SUBNOR 1941.- 1945. Jugoslavija.“ Odluku o dodijeljivanju donosi Predsjedništvo Saveznog odbora SUBNORJ- a na prijedlog ili predsjedništava republičkih odnosno pokrajinskih odbora SUBNOR- a, predsjednika ili generalnog sekretara Saveznog odbora SUBNOR- a ili komisije Saveznog odbora SUBNOR- a. Plaketa se dodjeljuje svake godine, u pravilu na Dan borca.¹³³ Prijedlog iz Hrvatske za dobitnike Plakete 1973. godine išao je u smjeru da se kandidiraju istaknuti dužnosnici iz Partije, kao i novinari koji su se istaknuli pisanjem o NOR- u i borcima. Tako imamo primjer nominiranih dužnosnika za tu godinu kao što su dr. Vladimir Bakarić, Marko Belinić, Ivan Krajačić itd. koji su redom svi bivši predsjednici SUBNOR SRH- e. I neki bivši tajnici su nominirani, kao Franjo Smolčić i Perica Dozet. I neki dugogodišnji dužnosnici u SUBNOR SRH- u su bili nominirani, kao npr. Irena Bijelić. Od novinara su bili nominirani Stanko Eder s RTV- a Zagreb, i Jovo Popović, iz Vjesnika. Ovo su sve bili prijedlozi Predsjedništva RO- a SRH, a kandidati su se predlagali i po regijama. Spominju se neke tipa Karlovac, Bjelovar, Rijeka i Varaždin.¹³⁴ 1973. godine se mijenjaju kriteriji u vezi dodjele plaketa. Odlučuje se da će se dodijeliti onima koji imaju rezultate u političkoj aktivnosti SUBNOR- a i akcijama

133

HR- HDA- 1241, 2.5.2., Komisija za očuvanje tradicija, povijesnu valorizaciju i izučavanje NOB-a te izdavačku djelatnost, kutija 195, SUBNORJ šalje SUBNORH- u.

134

HR- HDA- 1241, 2.5.2., Komisija za očuvanje tradicija, povijesnu valorizaciju i izučavanje NOB-a te izdavačku djelatnost, kutija 195, Kandidati za dodjelu „Plakete SUBNORJ- a“ iz SR Hrvatske.

Saveza komunista, kao i oni koji su radili na učvršćenju organizacije, te uključivanju što većeg broj sudionika u članstvo Saveza boraca.¹³⁵ U primjeru kandidata iz 1979. godine vidimo da su se na prijedlog RO SRH- e nominirali većinom ugledniji sudionici NOB- a. Spominju se dr. Neda Kulić, koja je nakon rata bila instruktor u CK KPH, član Glavnog odbora SSRNH, kao i druge istaknute funkcije. I Vicko Antić je bio nominiran, koji je sudjelovao još u Španjolskom građanskom ratu. A poslije Drugog svjetskog bio je načelnik komande tenkovskih i motorističkih jedinica JNA, načelnik štaba i armije i druge važne dužnosti.¹³⁶ Uglavnom se nalaze primjeri ovakvih ljudi kao kandidata, što mi govori da su na prijedlog glavnog odbora kandidati bili najistaknutiji dužnosnici u Hrvatskoj, što je više govorilo o tome kako je država nagrađivala one koji se najviše vide u javnosti. Lokalni odbori bi predlagali kandidate koji su manje poznati, tako iz već spomenutog Bjelovara 1973. godine imamo kandidate kao što su npr. Marko Nikolić iz Pakraca, Zvonko Klepac iz Dubrave itd.¹³⁷ U dokumentima se spominju još dvije nagrade koje se dijele, a to su plakete „4 jul“ i Putovima revolucije. „4 jul“ je bila nagrada koja se dijelila izdavačkim djelatnostima, novinama i sl. koji su pisali na temu NOB- a, rada SUBNOR- a itd. 1973. godine za nagradu se predložio drug Mato Rajković, koji je bio novinar- publicist, društveno politički- radnik, član Predsjedništva RO SUBNOR SRH. Na temu NOB- a i revolucije je objavio nekoliko radova, kao npr. seriju napisa o NOB- u za srednje škole „Modra lasta, čija je naklada 140. 000 primjeraka.¹³⁸ A Putovima revolucije se dodjeljivala

135

HR- HDA- 1241, 2.5.2., Komisija za očuvanje tradicija, povijesnu valorizaciju i izučavanje NOB-a te izdavačku djelatnost, kutija 195, Kriterijumi za dodjelu Plakete.

136

HR- HDA- 1241, 2.5.2., Komisija za očuvanje tradicija, povijesnu valorizaciju i izučavanje NOB-a te izdavačku djelatnost, kutija 195, Kandidati za Republički odbor SUBNOR SRH.

137

HR- HDA- 1241, 2.5.2., Komisija za očuvanje tradicija, povijesnu valorizaciju i izučavanje NOB-a te izdavačku djelatnost, kutija 195, Kandidati za dodjelu „Plakete SUBNORJ- a“ iz SR Hrvatske.

138

HR- HDA- 1241, 2.5.2., Komisija za očuvanje tradicija, povijesnu valorizaciju i izučavanje NOB-a te izdavačku djelatnost, kutija 198, Savjetu fonda za nagradu „4 jul“.

pojedincima i društvenim organizacijama kao priznanje SUBNOR- a SR Hrvatske za naročite zasluge postignute u organiziranju i vođenju masovnih akcija posjećivanja spomeničkih lokaliteta i spomen- obilježja NOB- a. Ciljevi su njegovanje tradicija NOB- a i revolucije, razvijanje bratstva i jedinstva naroda i narodnosti i sl.¹³⁹ Tako se nagrada dodjeljivala npr. Partizanskom odredu Nikola Demonja, Solani Pag, Boris Kidrić OOUR LO.¹⁴⁰ U nacrtu pravilnika o dodjeljivanju nagrade precizira se da ju mogu dobiti oni koji organiziraju partizanske marševe, ekskurzije i sl.¹⁴¹ Vidimo da su 4 jul i Putovima revolucije nagrade koje su više usmjerena na rad u vezi njegovanja boračkih tradicija u poslijeratnim vremenima. 4 jul se najviše dijelio novinarima i sličnim publicistima, a Putovi revolucije raznim organizacijama, kako boračkim, tako i civilnim koje su se iskazivale u raznim manifestacijama i akcijama. Vidimo da se nagrade dodjeljuju gledajući i političku situaciju onoga doba, a ne nužno samo u vezi Drugog svjetskog rata. Imamo odluku SUBNOR SRH- e o tome da nagradu dobije teatar „Scena revolucije“. Spominje se kako je on stvoren u vrijeme kada se jugoslavensko društvo moralo oštro suprotstavljati sve većem prodoru malograđanske ideologije i tendencijama negiranja tekovina i pravog značaja revolucije. Teatarova uloga je bila njegovanje revolucionarne tradicije u oblasti kulture.¹⁴² Gledajući ove tri nagrade, općeniti je zaključak da su tijekom cijelog njihovog postojanja se nagrade dijelile više na temelju trenutnog političkog stanja, a ne gledajući samo zasluge iz prošlosti. Bilo je mnogo slučajeva gdje su se nagrade dijelile prvoborcima

139

HR- HDA- 1241, 2.5.2., Komisija za očuvanje tradicija, povijesnu valorizaciju i izučavanje NOB-a te izdavačku djelatnost, kutija 198, SUBNOR SRH, Predsjedništvo RO u Zagrebu.

140

HR- HDA- 1241, 2.5.2., Komisija za očuvanje tradicija, povijesnu valorizaciju i izučavanje NOB-a te izdavačku djelatnost, kutija 198, Dodjele nagrade plakete Putovima revolucije.

141

HR- HDA- 1241, 2.5.2., Komisija za očuvanje tradicija, povijesnu valorizaciju i izučavanje NOB-a te izdavačku djelatnost, kutija 198, Nacrt pravilnika o dodjeljivanju plakete Putovima revolucije.

142

HR- HDA- 1241, 2.5.2., Komisija za očuvanje tradicija, povijesnu valorizaciju i izučavanje NOB-a te izdavačku djelatnost, kutija 199, Odluka o dodjeli nagrade Putovima revolucije teatru Scena revolucije.

na temelju njihovih postignuća, ali se uvijek gledalo i na to koja je trenutačno politička situacija. Nagrade su služile za to da se ponašanje prihvatljivo vlastima honorira, što je onda trebalo pokazati društvu u cjelini kako će ispravno ponašanje biti nagrađeno. Takav trend dodjele nagrada je prisutan kroz cijelu povijest njihova postojanja.

VIII. Prikaz NOB-a u literaturi i izdavačka djelatnost Komisije :

A) Prikaz u literaturi:

U ovom poglavlju prikazat ću kako su tadašnji autori u doba Jugoslavije pisali o ratu i koliki je utjecaj na njihov rad imala vladajuća garnitura, čiji je Komisija bila dio. Posebno se to odnosi na ediciju knjiga proizašlih iz posebnog izdanja imena 27. srpnja. U knjizi Drage Gizdića, imena Dalmacija 1944-1945. godine, Prilozi historiji narodnooslobodilačke borbe, započinje s 1.1.1944. godine. Piše kako je na početku te godine Dalmacija dočekala s velikim nadama u svoje potpuno i definitivno oslobođenje. Govori kako ta nada ima temelja; stalni porast Osmog (dalmatinskog) korpusa i Mornarice NOVJ, kao i općenito jačanje partizanskog pokreta širom Jugoslavije, a istodobno Njemačka trpi sve veće gubitke na svim frontovima.¹⁴³ Iz samog početka ove knjige očito je da ova knjiga nije težila objektivnosti. To smatram jer kada se koriste izrazi poput „Dalmacija dočekala s nadama“ mi zvuči jednostavno previše književno napisano, a ne kao čisto znanstveni rad. Tu se može vidjeti da je autor ove knjige očito bio ideološki motiviran prilikom svog pisanja, što zapravo i ima potpunog smisla. Ne uzimam to kao neku krivnju jer je ipak pisao u doba vladavine komunizma u Jugoslaviji, te se očekivalo da sa simpatijama piše o partizanskom pokretu. Po stilu pisanja vidim određene sličnosti s Komisijinom politikom. I sam pisac u pogovoru piše da je ova knjiga, koja je nastavak

prethodne tri, a sve na temu Dalmacije (1941., 1942. i 1943. godina), pisana u obliku dnevnika i najvećim dijelom na temelju osobnih doživljaja, bilježaka i zapažanja.¹⁴⁴ S obzirom na takav pristup, to je samo još jedan pokazatelj kojim stilom se išlo prilikom pisanja ove knjige. Autor zapravo piše o tim ratnim vremenima iz perspektive nekoga tko je sudjelovao u NOB-u. Ipak se može reći da je ovo vrijedan izvor koji pruža detaljan uvid u događaje u tom razdoblju u Dalmaciji. Autor piše o svakom danu u toj godini. Tako se spominju i bitni dolasci na Vis, koji je tada bio partizanska otočna utvrda, kada je npr. na otok stigao general Fitzroy Maclean, šef Britanske vojne misije koja je poslana da razgovara s partizanima.¹⁴⁵ Na taj način pruža se detaljniji uvid u vezi suradnje partizana sa zapadnim silama, pogotovo uz svakodnevna izvješća. Na taj način čitatelj dobiva podatke o svakodnevnim događajima na terenu, što znači da je praktički ova knjiga predstavnik najneposrednije moguće povijesti, one svakodnevne, s terena. Ovakva knjiga je dobar primjer i onoga što je Komisija željela postići. Naime, podroban prikaz svakodnevnih događaja iz perspektive pripadnika NOP-a upravo je ono što je Komisija tražila prilikom prikupljanja raznih dokumenata, intervju s borcima itd. Gizdićeva knjiga podsjeća me na onu Monografiju koja se pisala u kotaru Slavonske Požege. I na njoj su isto radili pripadnici NOP-a, a razlika je u tome što je ona ipak bila historija radničkog pokreta u cjelini, dok se Gizdićeva knjiga fokusira na svakodnevne izvještaje iz ratne godine, dakle, glavna tema je rat. Njezin očiti cilj bio je prikazati kolike su prepreke partizani imali i kako su ih uspjeli nadvladati, jer su bili toliko moćni. Spominjanjem sastanaka sa Zapadom, dobivaju i legitimitet. U jednoj drugoj knjizi, imena Pregled historije NOR-a i revolucije naroda Jugoslavije, autora Tome Čubelića i Milovana Milostića, daje se puno širi pregled povijesnih zbivanja u zemljama koje su činile tadašnju Jugoslaviju. Daje se povijesni pregled od kraja 19. st., kada Jugoslavija još nije ni postojala, do 1945. godine. U skladu s komunističkom propagandom kojom se htjelo diskreditirati HSS, u knjizi se već za 1939. godinu, dakle prije početka samog rata u Jugoslaviji, u negativnom kontekstu spominje stvaranje Banovine Hrvatske. Po njima je to bila vlada sporazuma između hrvatske i srpske

144

Isto, str. 833.

145

Isto, str. 18.

buržoazije o podjeli vlasti. Pod tom vladom, koja se naziva Cvetković (predsjednik Jugoslavenske radikalne zajednice-JRZ)-Maček (predsjednik HSS-a), uspostavljaju se koncentracijski logori po uzoru na Hitlerovu Njemačku. U njih se odvođe bez suđenja napredni demokrati, a najviše komunisti. Govori se kako je Maček pogazio svoja obećanja o uspostavi demokratskih prava. Tu vladu se još napada i da nastoji zavarati i seljaštvo. Agrarno pitanje rješavalo se u korist bogatih, Crkve i buržoazije, a ne siromašnih seljaka.¹⁴⁶ Koristeći ovakav način pisanja, autori zapravo žele prikazati tu vladu, a najviše zapravo Mačeka, donekle kao i fašista. Vidimo da se neki njegovi postupci, vezano uz otvaranje logora za komuniste i druge protivnike režima, uspoređuju čak i s Hitlerovim. U isto vrijeme, pripadnike komunističkog pokreta se na ovaj način viktimizira i na neki način prikazuje kao mučenike, koje je zatvorio zli režim. To je u skladu i s Komisijinim djelovanjem, u kojemu je često bio naglasak na herojskoj borbi i žrtvi pripadnika NOP-a. Prikazuje se i da HSS nije zapravo mislio na seljake i njihove interese, i oni samo rade za buržoaziju. Time se zapravo poručuje seljacima da ne smatraju više HSS svojim legitimnim predstavnikom. Tako im se neizravno poručuje da je Partija pravi zastupnik njihovih interesa. S druge strane, spominje se kako je u Komunističkoj partiji Jugoslavije (KPJ) došlo do učvršćivanja redova. Unutar sebe su se očistili frakcionaša i oportunisti, a pod rukovodstvom revolucionarnog Centralnog komiteta s Josipom Brozom Titom na čelu, pokazivalo se u svim manifestacijama političkog života u zemlji. Svuda se raskrinkavala reakcionarna vlada i tražila demokratizacija zemlje.¹⁴⁷ Tu su primjetne neke bitne stvari, cilj propagande u poslijeratnoj Jugoslaviji nije bio samo prikazati komunistički pokret općenito u dobrom svjetlu, već posebno Tita. Posebno je to bitno nakon 1948. godine i sukoba sa Staljinom, kada se još više počinje graditi kult ličnosti oko Tita. On je postao personifikacija komunizma u cijeloj Jugoslaviji. To se može također povezati s radom Komisije, jer kada bi im dolazila direktiva iz Beograda, to je zapravo značilo da je glavnu zapovijed izdao Tito. On je kontrolirao sve ključne procese u državi i rad svih njenih

146

Tomo Čubelić i Milovan Milostić, Pregled historije NOR-a i revolucije naroda Jugoslavije, str. 57- 59.

147

Isto, str. 61.

najvažnijih institucija. Također se čistke koje je Tito sproveo krajem 1930-ih godina prikazuju kao nešto pozitivno, diskreditirajući te ljude koji su bili njihovim žrtvama. A to je zapravo bila borba za prevlast unutar same Partije gdje su se koristile staljinističke metode. Tito se tim čistkama riješio svih unutarnjih neprijatelja te je tako preuzeo vlast unutar Partije. Što se tiče samog rata, spominje se kako je KPJ odlučila organizirati borbu pod parolama borbe protiv fašizma, kao i bratstva i jedinstva između jugoslavenskih naroda. Takva forma NOB-a osigurala je sudjelovanje najširih radnih masa. Glavna je snaga borbe radnička klasa, siromašno seljaštvo, većina srednjih slojeva i narodna inteligencija. Odlučuje se da će se borba voditi u formi partizanskog rata.¹⁴⁸ Vidi se da su kroz ove dvije parole, koje pozivaju na nacionalnu solidarnost i borbu protiv zajedničkog neprijatelja, komunisti suptilno umetali svoju ideologiju. O tome sam već pisao i to je na tragu onoga što je bio Komisijin cilj, širenje komunističke propagande. Dokazi za to su spominjanje sudjelovanja najširih **radnih** masa, a i kao glavnu snagu borbe stavili su radničku klasu, a zatim seljake. Obje te skupine bile su ključne za pridobiti, kako bi komunistička ideja imala ikakvu šansu za uspjehom. Odlukom da će se borbe voziti partizanskim, dakle gerilskim metodama, zasigurno je potekla iz iskustva KPJ koja je imala u Španjolskom građanskom ratu, gdje su na sličan način vodili borbu. Općenito je taj rat bio ključno iskustvo za jugoslavenske komuniste, koji su prikupljeno znanje efikasno iskoristili tijekom Drugog svjetskog rata u Jugoslaviji. Za samog Tita još nije sigurno je li bio „Španac“, kako se nazivalo sve one ljude iz Jugoslavije, većinom komuniste, koji su se borili u tom ratu. Uz ratna iskustva, taj rat je bio važan i u hijerarhijskom i organizacijskom smislu, jer se točno znalo tko je u Partiji glavni, i čija su zaduženja za pojedina pitanja. Mislim u smislu organizacije ustanaka i koordinacije s ljudima na terenu. Ratna iskustva pružala su „Špancima“ prijeko potrebno znanje o modernom ratovanju i naravi suvremenoga gerilskog pokreta. Tako da je sudjelovanje pripadnika Partije iz Jugoslavije u Španjolskom građanskom ratu također jedan od razloga zbog kojeg su bili izrazito učinkoviti i uspješni u Drugom svjetskom ratu u Jugoslaviji. U knjizi Pavla Gregorića, imena NOB u sjeveroistočnoj Hrvatskoj 1942. godine dobivamo detaljni uvid u političko i

vojno stanje u kojemu se ta pokrajina nalazila u toj godini. Iako naslov knjige sugerira ta će se obrađivati samo ta godina, autor započinje s 1941. godinom. Za razliku od Gizdićeve knjige, koja je napisana u obliku dnevnika, dakle na osobnijoj razini, ova je pisana na klasičniji način, s fokusom na šira događanja. Ali i u ovoj knjizi autor spominje svoja osobna iskustva tijekom rata na ovom području, te se i tu znaju pojavljivati razna pisma koje bi ili netko njemu, ili on drugima slao. Knjiga je koncipirana tako da se posebno izvještava o događajima u raznim okruzima s ovog područja zasebno. Tako npr. najprije piše o okrugu Osijek. Spominje kako je prvi Okružni komitet na tom području bio osnovan 1936. godine. Do tada je Mjesni (Gradski) komitet vršio dužnost Okružnog komiteta. Neposredno prije rata Komunistička je partija na cijelom okrugu razvila intenzivniji rad na propagandi protiv fašizma. Piše i kako je ipak u rukovodstvu osječke partijske organizacije postojao niz slabosti. Zato Centralni komitet na to područje šalje člana CK KPH, Karla Mrazovića, a sam sekretar CK KPH, Rade Končar, dolazio je da pomaže na terenu.¹⁴⁹ S ovim se želi prikazati da je Partija imala određenih aktivnosti na tom području i u predratno razdoblje, s čime joj se pokušava dati legitimitet za vladavinu i u poraću, što je nešto na čemu je i Komisija radila. Spominje se i jedno od ključnih imena u hrvatskom komunizmu, ono Rade Končara, s čime se prikazuje i njegova značajna aktivnost. Vidimo da je u ovom slučaju naglasak na organizacijskoj i hijerarhijskoj strukturi same Partije, u ovom slučaju na osječkom području, što pokazuje da su komunisti oduvijek poseban naglasak stavljali na takva pitanja, s čime se prikazuje njihova izrazita organiziranost. U knjizi se piše i o neprijateljskoj organizaciji. Tako imamo primjer za okrug Osijek. Govori se kako je sam Osijek postao jedno od najjačih uporišta neprijatelja. Tu je imala sjedište Njemačka narodna skupina u NDH, u njemu se nalazio brojni domobranski garnizon, bio je prisutan Gestapo i ustaška policija, kao i snage iz redova bivšeg Kulturbunda, mađarskih Strelastih križeva, frankovaca i jednog broja bivših građanskih stranaka. Zato je komunistima na tom području bilo izrazito teško raditi, spominje se kako su ustašama u lovu na komuniste pomagali policijski činovnici koji su i za vrijeme Kraljevine Jugoslavije radili na tzv. komunističkoj referadi. Međutim, komunisti uspijevaju formirati Vojni komitet u Osijeku

koji je djelovao među domobranima, te se to proširilo i na neke oficire. Dolazi i do uspostava partijskih jedinica unutar nekih vojnih jedinica od kojih su dobivana razna obavještenja.¹⁵⁰ Na ovaj način želi se prikazati koliko je težak zadatak bio za partizane na ovom području, ali su i dalje uspjeli nekako djelovati. Time se čitatelju želi poručiti na koliko visokoj razini sposobnosti su bili partizani. Vidimo i primjer suradnje između partizana i domobrana, koji je općenito bio relativno snažno raširen tijekom cijelog trajanja rata na području NDH. S time ova knjiga dokazuje da je tijekom rata itekako postojala suradnja između partizana i domobrana. Što se tiče same 1942. godine, autor spominje kako su on i već spomenuti Mrazović putovali po terenu na ovom području. Izvještavajući o radu Povjerenstva CK KPH piše o tome kako su njih dvojica krajem siječnja te godine stigli u bazu Povjerenstva, u „Jamu“- mlin Bohumila Vojačeka na rječici Toplici, nedaleko od Garešnice. Kako je Mrazović bio nepoznat većini boraca, radilo se na povezivanju Mrazovića sa zapovjedništvom bataljona i s partizanskim jedinicama. Prilikom obilaska raznih sela po terenu nalaze se sa zapovjednikom Prvog slavonskog NOP bataljona, Ćirom Dropulićem. Uz prisutnost svih članova zapovjedništva bataljona, iskoristila se prilika da im Ćiro podnese izvještaj o stanju svih triju četa i da Mrazovića obavijesti o rasporedu pojedinih jedinica na terenu i njihovu djelovanju u posljednje vrijeme. Mrazović se obavještava i o političkom stanju u sva tri okruga u kojima je autor 1941. godine radio kao povjerenik CK KPH. Tih dana na to područje stižu Dušan Čalić i Bogdan Crnobrnja, sekretari Nove Gradiške i Pakraca. Oni su dobili zadatak da otputuju u kotar Daruvar gdje su se trebali povezati s Kotarskim komitetom, da obiđu neke partijske jedinice i da uz pomoć partijske organizacije formiraju narodnooslobodilačke odbore.¹⁵¹ Kroz ovo nabranje događaja očigledno je da su politički komesari Partije veliku važnost pridavali obilasku terena, kako bi evaluirali situaciju iz prve ruke. Oni su očito pozorno posvećivali pažnju svakom selu gdje je postojala nekakva partizanska aktivnost, što pokazuje veliku pažnju na detalje. S obzirom na ovakav stil obilazaka, razvidno je da je i Komisija u svom poslijeratnom djelovanju koristila slične metode prilikom svog rada. Tu se vidi taj

150

Isto, str. 17.

151

Isto, str. 61- 63.

komunistički organizacijski nivo i briga za rad i na najmanjoj mikro razini. Vidljivo je i da je Mrazović bio jedan od ključnih aktera ovih događaja, kao čovjek koji je poslan iz centra da nadgleda operacije na terenu. On je bio svojevrsna spojnica između središnjice i terenskih članova Partije. S time na umu, njegova uloga bila je većinom fokusirana na politički aspekt zbivanja na ovom području, što se i vidi iz toga kada ga obavještavaju o političkom stanju. To je isto jedna od sličnosti koju vidim u njegovoj ulozi tijekom rata s Komisijinom poslijeratnom; oni su također bili najviše zainteresirani za političke konotacije nekih događaja, a ratna zbivanja poslužila su im kao katalizator za ispunjavanje takvih, političkih, ciljeva. I Mrazović, kao i Komisija, bili su primarno na terenu kako bi osigurali lojalnost lokalnih ogranaka prema Partiji, i njihovom apsolutnom autoritetu u svim bitnijim pitanjima, pa tako i o onim ratnim. Na taj način vodeći komunisti pripremali su se još tijekom rata za što bezbolnije preuzimanje vlasti u cijeloj zemlji. I sam autor ove knjige uviđa da je propaganda bila jedna od ključnih stavki cijelog partizanskog djelovanja. Tako piše da je u radu na pripremama ustanka u sjeveroistočnoj Hrvatskoj moglo se zabilježiti dva razdoblja. Kako u tim krajevima nije došlo (kao, uostalom, ni u ostalim dijelovima Hrvatske) do spontanog ustanka, trebalo je ponajprije oživiti sve partijske organizacije koje su postojale još od prije početka rata. Mislilo se na obnavljanje pojedinih okružnih i kotarskih komiteta i njihovo međusobno povezivanje. Rješenje tog pitanja zapravo je bila prva faza u pripremama oružanog ustanka. Druga faza svodila se na široku propagandu i agitaciju za oružani ustanak u širokim slojevima naroda. Bilo je potrebno objasniti cilj oslobodilačke borbe. Naročito važno bilo je pri tome objašnjavati narodu zašto je baš Komunistička partija bila jedina politička snaga koja je mogla, a i morala, povesti narod u oslobodilačku borbu. Autor piše i kako je to bio posebno težak posao, osobito među hrvatskim stanovništvom koje je bilo pod utjecajem ustaške propagande. A i Srbima u Hrvatskoj bilo je izazovno za objasniti da su ustaše podjednako veliki neprijatelji i Hrvatima i Srbima. Zato se smatralo da je uspjeh komunističke propagande ležao u tome da se oba ova naroda uvjeri kako im je zajednički zadatak otvorena borba protiv ustaša i okupatora koji prijete i jednom i drugom narodu ropstvom, pa je prema tome bratstvo Srba i Hrvata u zajedničkoj borbi protiv okupatora i njihovih slugu ustaša osnovni uvjet pobjede

tih naroda u predstojećoj borbi.¹⁵² Upravo u ovom pisanju nalazim sve one dokaze koji potvrđuju ono o čemu sam pisao i o radu Komisije. Vidi se da je ključni dio propandnog djelovanja komunista tijekom rata, a i u poraću, bilo pomirenje između dva najveća naroda u Jugoslaviji. I sam autor kaže da su glavni ciljevi njihove propagande bili prikazati Komunističku partiju kao jedinu ispravnu stranu u ratu u Jugoslaviji, što su morali objasniti narodu. Posebno se Hrvatima moralo objasniti da su i za njih komunisti bili puno bolja opcija od ustaša, koji su zapravo bili samo sluge Silama Osovine, i koji zapravo nisu ni mogli pružiti Hrvatima nezavisnu državu. I komunisti uviđaju da moraju djelovati na Srbe na način da i oni shvate da ustaše nisu samo zlo za njih, već i za Hrvate. Na taj način žele njima poručiti da nisu svi Hrvati u cjelini krivi za ustaške zločine nad Srbima, već su i oni sami žrtve njihovoga terora. Samo ako zajedno surađuju i odbace svoja stara neprijateljstva i animozitete mogu pobijediti neprijatelja koji je zajednički svim narodima Jugoslavije. Naravno, ta borba se može odviti samo pod zajedničkim okriljem komunista, što je bio najviši cilj ovakve propagande. Primijetio sam i da je autor spomenuo da ni u jednom kraju Hrvatske nije došlo do spontanog ustanka, što nije istina, jer je u Sisku spontano osnovan partizanski odred. Već sam pisao o tome zašto je ovaj događaj u Sisku ignoriran, a ovakav način pisanja jasan je dokaz da je autor pisao knjigu na način da ne idealizira samo NOB općenito, već najviše vladajuće ljude. Autor također piše i o jednom izuzetno bitnom događaju za poslijeratnu povijest Jugoslavije, na kojemu je bio i osobno. To je odlazak na prvo zasjedanje AVNOJ-a u Bihaću. Tako on piše kako je posljednjih dana listopada primio pismo Dragutina Sailija Konspiratora. U njemu mu Saili poručuje da će njih dvojica zajedno otići u Bihać te da će Gregorić ući u Privremeni NOO (Narodnooslobodilački odbor) za Hrvatsku. Saili mu nalaže i da sa sobom povede druga Kurta (Vladu Majdera) koji je nedavno došao iz Njemačke (Španac), jer za njega ima specijalan zadatak. Međutim, Gregorić na put kreće bez Kurta, jer se on bio razbolio od tuberkuloze, te je za njega odlučena da dođe kasnije s drugim ljudima koji su bili određeni za Privremeni NOO za Hrvatsku. Gregorić je nakon što je završilo zasjedanje u Bihaću od Tita osobno primio

upute za formiranje Inicijativnog odbora ZAVNOH-a¹⁵³, što je bilo u skladu sa stvaranjem federalnih republika, što se i dogodilo u poslijeratnoj Jugoslaviji. Iz priloženog se vidi da je Gregorić bio podosta utjecajan komunist u Jugoslaviji. Zbog toga se i ne treba posebno čuditi oko stila njegovog pisanja, jer je on ipak bio blisko povezan sa samim vrhom vlasti. Isto tako je očigledno da je njegov rad i rad Komisije bio uvelike sličan, a vidimo da je bio i povezan sa Sailijem, koji je kasnije i postao njenim članom. Gregorića se može smatrati i jednim od ključnih ljudi u vezi početnog rada ZAVNOH-a, a samim time i kao jednog od ključnih političara u tadašnjoj Hrvatskoj. I to što je osobno primao naredbe od samoga Tita pokazuje koliko je visoki položaj imao. Tako da ova knjiga ima određenu vrijednost jer ju je ipak napisao netko tko nije bio samo neposredni sudionik NOP-a, veći njezin bitan i istaknuti član. Ipak, kada bi sumirali može se reći da ova njegova knjiga nije čisto znanstveni rad, već je podosta i subjektivna te više služi i kao propagandno oruđe. To je i na tragu onoga kakve je knjige Komisija sponzorirala u svom radu. Najbitnije je bilo u svim djelima u Jugoslaviji, pa tako i u njenoj historiografiji, na što povoljniji način moguće prikazati događaje u korist Partije. Tako da se može reći da su općenito historiografska djela u poslijeratnoj Jugoslaviji, pa tako i u Hrvatskoj, u njenom slučaju služila domaćoj Komisiji kao dosta mudar način za obrazovanje ljudi u smjeru koji je odgovarao državi. Tako su vladajući mogli uvijek reći i da struka kada piše o događajima iz prošlosti za jugoslavenske komuniste ima samo pozitivne primjere. Koristeći tako povjesničare htjeli su si dati legitimitet i kroz samu znanost. Tako je i sam Gregorić primjer, iako nije bio profesionalni povjesničar, imao je titulu doktora (inače je radio kao liječnik- higijeničar). I za ostale spomenute autore vrijedi pravilo da su to bili obrazovani ljudi, što im automatski daje prizvuk ozbiljnosti. Ipak, najviše su pisali na ideološki pristran način, što i je bio najprihvatljiviji oblik obrađivanja povijesnih tema u Jugoslaviji, a pogotovo u vezi NOB-a, na kojemu je bio fokus. Posebno je bitno naglasiti kako su u ediciji knjiga izašlih iz uredništva 27.srpnja autori fokus stavljali na razne narodne heroje, te su tako zapravo radili na kultu jačanja heroja. Ističu se biografije npr. Franje Kljuza, u kojemu se spominje njegov život. Tako autor spominje kako je u školi bio vrlo dobar đak, kojemu je učenje išlo od

ruke.¹⁵⁴ Vidljivo je da ga je autor osobno poznao, jer spominje kako je „o tome razmišljao gledajući kako i on, naš Franjo, u toj hrpi nemirne dječurlije uspostavlja pravedniji zakon od onog, koji su postavili dubički gazde“.¹⁵⁵ S ovim se želi prikazati kako je Franjo oduvijek bio pravi uzor svima, pa čak i prije rata. Na taj način ga se idealizira i čitatelju poručuje da je on oduvijek bio „pravi čovjek“. U ratno doba Franjo Kluz je bio pilot, prešao je u partizane, a prije je bio u službi kraljevske jugoslavenske avijacije.¹⁵⁶ Na kraju biografije spominje se i datum kada je poginuo, 15.9.1944. godine, nakon što je otišao na misiju izviđanja i napadanja neprijateljske grupacije kod Omiša, gdje su se tu nagomilavali povlačeći se iz Grčke. Autor piše kako su nakon sat i pol od odlaska, od 4 aviona se vratila 3, i da nije bilo više Kluza.¹⁵⁷ Sličnim stilom imamo i biografska djela o drugim partizanskim herojima, kao što su Marko Orešković- Krontija. Autor naglašava kako Marko u djetinjstvu nije volio školu i kako se na njega posebno okomio lokalni pop Fila, koji je predavao.¹⁵⁸ Tu je bitno primijetiti kako se na ovaj način neizravno dotiče tema partizansko- crkvenog odnosa, koji je bio složen i prepun obrata. Činjenica je da je bilo slučajeva gdje su se svećenici pridruživali partizanskom pokretu, ali gledajući dvije organizacije u cjelini, one nisu bile u dobrim odnosima. Marko je sudjelovao i u 1. svjetskom ratu na strani Austro- Ugarske, te shvaća da u toj vojsci može biti samo podčinjeni rob.¹⁵⁹ Sudjeluje u Španjolskom građanskom ratu u borbi protiv fašista.¹⁶⁰ S tako

154

Milovan Milostić, Narodni heroj Franjo Kluz, str.8.

155

Isto, str.8-9.

156

Isto, str.13.

157

Isto, str.37-38.

158

Josip Barković, Narodni heroj Marko Orešković- Krontija, str.9.

159

Isto, str.11.

160

Isto, str.15.

stečenim iskustvom, postao je ugledni borac te sudjeluje u ustanku u Srbu tijekom 2 svjetskog rata. Međutim, u njemu ga ubijaju četnici.¹⁶¹ Njegova životna priča posebno je bila zanimljiva zbog njegovog sudjelovanja u ustanku u Srbu, što se vidi i po tome kada je njegova biografija objavljena, 1951.godine, na okruglu obljetnicu ustanka. Jedno djelo posvetilo se i Josipu Krašu. On je prije rata bio zapažen po tome što je agitirao kod rudara u Ivanecu. Rođen je 1900.godine u Vuglovcu, nekoliko kilometara od Ivanca.¹⁶² Ističe se po tome što je regrutirao te rudare u članove Partije 1938.godine.¹⁶³ Tijekom rata najviše je bio u Karlovcu, gdje je i ubijen 1941.godine.¹⁶⁴ On je najpoznatiji po tome što je po njemu nazvana tvornica Kraš. Pisalo se i o akcijama ilegalaca u Zagrebu, što je, kako sam već spomenuo, bilo bitno naglašavati u kontekstu hrvatske antifašističke borbe. U autobiografskom djelu Slava Ogrizović prepričava svoja osobna iskustva tijekom ratnog vihora. Tako odmah na početku knjige: "U petak, 14. januara 1944., dobila sam ceduljicu bez naslova i potpisa, na kojoj je pisalo: U subotu ili nedjelju noću, nešto će se dogoditi: velika hapšenja, racija ili slično. Skloni se."¹⁶⁵ U ovom primjeru vidi se kako je to bilo kaotično i napeto doba, jer je morala praktički preko noći pobjeći od doma. Potražila je pomoć od jednog profesora koji je protivno svojoj volji radio za ustaše u Glavnom ustaškom stanu. On joj je dao ključeve svog stana, gdje se ona sakrila.¹⁶⁶ Iako se bojala da ju taj profesor nije izdao, na kraju je uspjela preživjeti u tom stanu, i to u doba velike racije u gradu, koja je trajala od 15.1. s početkom u pola 11 navečer do 16.1 sa završetkom u 3

161

Isto, str.20-21.

162

Slava Ogrizović, Narodni heroj Josip Kraš, str.9-10.

163

Isto, str.10-11.

164

Isto, str.32.

165

Slava Ogrizović, Racija: Zapisi iz Narodnooslobodilačke borbe, str.7.

166

Isto, str.8-9.

popodne. Tko god se tada zatekao na ulici ili kako gleda kroz prozor, bio bi ubijen. Na dan kada je došla u stan, oko 4 ujutro su ustaše htjele provaliti u satn, ali ih je pazikuća odvratio, uvjerivši ih da nema nikoga unutra. Naposljetku je dan nakon profesorov brat ušao u stan i rekao joj za veliku raciju koja se sprovedla u gradu. Na kraju poglavlja kaže kolika je bila bilanca te velike racije; uhićeno je bilo sveukupno oko 10 tisuća ljudi.¹⁶⁷ Ovaj zapis nam prikazuje kako je svakodnevni život u Zagrebu pod ustaškom vlašću više izgledao kao čisti teror, nego neki normalan život. Iako Zagreb nije bio na samom frontu i nije trpio izravna ratna razaranja, stanovništvo je moralo proživljavati ovakve rigorozne racije i represiju od strane ustaške vlasti. Tako se i pokazuje koliko je partizanski pokret imao simpatizera u samom gradu, čim su se morale organizirati ovako opsežne i sveobuhvatne racije. Pisalo se i o partizanskoj borbi u Istri, Gorskom kotaru i Hrvatskom primorju. Spominje se kako je narod ustao 1941.godine u odlučnu borbu protiv okupatora i dao oko 60.000 boraca. Ta brojka svjedoči o masovnom sudjelovanju naroda u oružanoj borbi. Kontekst je bio da je to područje bilo između dvije državne granice, stara između Kraljevina Jugoslavije i Italije, i nova između Italije i tzv.NDH.¹⁶⁸ To je itan podatak za razumjeti jer je, kao što sam već spomenuo, stanovništvo tih krajeva zbog toga što je većinom bilo pod talijanskom vlašću bilo okrenuto protiv fašizma, i posljedično su naginjali partizanskom pokretu. Kao važan događaj bila je kapitulacija Italije, nakon koje je stvoren veliki slobodni teritorij na ovom području. Zbog pridobivanja velike količine naoružanja i druge opreme, partizani uspijevaju opremiti oko 20.000 novih boraca. To je sve ugrožavalo pozadinu njemačke armije B u sjevernoj Italiji, te se zbog toga Nijemci odlučuju na ofenzivu na ove krajeve. Iako su na početku bile uspješne, te privremeno zauzimaju vlast nad većinom ovog područja, kasnije su se morali povući pred partizanskom protuofenzivom.¹⁶⁹ To je sve opisano u I. dijelu knjige, koja se fokusira na događanja na makrorazini. To je kraći dio knjige, a ostali dijelovi knjige pišu o borbi pojedinih istaknutih partizana s ovog područja.

167

Isto, str.12-16.

168

Slavko Magdić, Narodni heroji Istre, Hrvatskog primorja i Gorskog kotara, str.11.

169

Isto, str.17-18.

Piše o Olgi Ban, mladoj Skojevki rođenoj 1926.godine u Zarečju, općini Pazin. Tijekom rata obitelj joj se pridružuje partizanima, a u proljeće 1942.godine kuća njenog oca biva pretvorena u partizansku bazu. Olga je zarobljena 8.10.1943.godine sa svojom obitelji i drugim borcima. Ona i otac su bili strijeljani na licu mjesta, a majka i brat odvedeni u Dachau.¹⁷⁰ Piše i o Matteu Benussiju-Ciu, „Istarskom Iliji Gromovniku“. I prije 2. svjetskog rata bio je istaknuti borac za radnička prava, tijekom rata pridružuje se partizanima te se uvijek isticao hrabrošću te je smjelim diverzijama unosio strah i paniku među neprijateljske vojnike. Preživio je rat, ali je umro u vojnoj klinici u Beogradu 1951.godine s 45 godina.¹⁷¹ Ovom knjigom se na početku išlo dati uvid u općenito stanja na frontu na ovim područjima, a zatim se kroz primjere raznih boraca prikazivala herojska borba partizanskog pokreta. Ova knjiga je stilom podosta historiografski napisana, iako se nazire omanja pristranost, koja je i dalje očekivana. Sljedeće djelo o kojem ću pričati je puno više pjesnički napisan. Narodni heroji Siska i Banije su na više poetični način opisani, što se vidi iz samog početka. „Jedan se vezani iz utrobe kamiona trgnuo i osmjehnuo tužno. Vojnička cokula na štampanom listu papira..... Jedan je od ustaša naredio: Vezuj oči... Najmlađi, Joža, podigao je glavu: Komunistima to ne treba. Mi gledamo smrti ravno u oči!“¹⁷² I u opisima samih heroja je to primjetno. Tako u primjeru života Živke Broznića to vidimo. „Živko Broznić branio je odstupnicu narodu svoga kraja- kroz Baniju.... Kroz Bosnu- odstupnicu ranjenima. Bio je uvijek tamo, gdje je bilo najteže. I pao je tamo, gdje je bilo najteže(1943.godine). U Ripačkom Klancu izvlačio je iz obruča svojim bataljonom ostala tri. Morao je održati položaj. I održao ga je.“¹⁷³ Iz ovakvih primjera je jasno da je ovo djelo više napisano za odavanje počasti borcima i u svrhu njihove komemoracije, nego kao ozbiljno historiografsko djelo koje promatra taj period. Kao konačno djelo koristio sam

170

Isto, str.27-28.

171

Isto, str.31-36.

172

Vera Crnobori- Oprijan, Narodni heroji Banije i Siska, str.8.

173

Isto, str.25.

Kalnik u borbi, koji je u potpunosti posvećen analizi ratnih zbivanja, bez posebnih poglavlja za pojedine borce. Autor kaže da je u ovoj knjizi obrađivao događaje od 1941. do 1945. godine, bez obzira na to što je lokalni partizanski odred osnovan tek 1942.godine. Koristio se dokumentima preostalim od neprijatelja, jednim dijelom dokumenata iz NOB-a o Kalničkom odredu, II. operativnoj zoni, X. korpusu zagrebačkom i dr., te osobnim sjećanjima pojedinih sudionika NOB- a na Kalniku.¹⁷⁴ Spominje kako je povijest Kalnika i Hrvatskog zagorja puna slavnih i borbenih stranica. Primjeri su seljačka buna Matije Gupca i seljačke bune protiv vlastele početkom 20.st.¹⁷⁵Jedna od najznačajnijih uloga Kalničkog odreda bila je u tome, što je on bio matična vojnička jedinica, iz koje su izrasli drugi partizanski odredi, pa i brigade i divizije NOB- a na tom terenu.¹⁷⁶ Time autor želi prikazati Kalnik izuzetno važnom točkom partizanskog otpora, te tako želi uzdići kraj kao jedan od bitnijih u cijeloj borbi. Spominje i krvavu borbu za Ludbreg, jednu od najtežih koju je vodio kalnički partizanski ogranak. Posebno je bila brutalna bitka kod Šemovca, u kojoj je partizanska brigada Braća Radić pretrpjela teške gubitke od 60 mrtvih boraca, što joj je bio jedan od najtežih borbi u cijelom ratu. Ipak su partizani na kraju izvojevali ovdje pobjedu.¹⁷⁷ Posebno je zanimljivo ime te brigade, vjerojatno se išlo na to da je HSS bio popularan među lokalnim stanovništvom, te mu je iz tog razloga dano takvo ime, koje bi mobiliziralo ljude. Sveukupno gledajući, prikaz NOB- a u literaturi išao je u smjeru glorificiranja partizana i njihove borbe općenito. Dosta često su se cijela poglavlja, pa čak i manje knjige, posvećivale životima pojedinih partizanskih boraca, koji su trebali služiti kao primjer idealnog borca čitatelju. Oni su bili hrabri, plemeniti i neustrašivi, takav dojam se htio stvoriti. Zanimljivo je da je većina njih poginula u borbama tijekom rata, čime se postiže efekt mučeništva.

174

Milan Brunović, Kalnik u borbi, str.7.

175

Isto, str.11.

176

Isto, str.13.

177

Isto, str.242-245.

B) Izdavačka djelatnost Komisije:

Komisija je kroz svo višedesetljetni rad puno pažnje posvetila tome koje se knjige izdaju o ratu. Kako sam kroz dio o literaturi obradio početno razdoblje izdavačke djelatnosti, u kojem je i Komisija djelovala, nastavit ću s njihovom djelatnošću od 1960-ih godina. Tako u jednom dopisu traže od svih izdavačkih poduzeća da ustupe po jedan primjerak svih do sada izdanih djela, a spominjalo se i koje su djela izdana u pojedinim izdavačkim kućama. Tako se spominje kako je Lykos izdao knjigu Stipe Ugarkovića nazvanu Zapisi ilegalaca, a Epoha knjigu Drage Gizdića Dalmacija u 1943.godine, koju sam već spominjao.¹⁷⁸ U jednom zapisniku spominju i potrebu formiranja biblioteka knjiga na temu NOB- a.¹⁷⁹ U jednom sastanku je odlučeno i da se formira Komisija za informativno- propagandnu i izdavačku djelatnost. Odlučeno je da će predsjednik biti Drago Bogdanić.¹⁸⁰ Donosili su i odluke o financiranju izdavačkih aktivnosti na temu NOB- a. Tako su dali sredstva za npr. monografiju dr. Nikole Nikolića „Jasenovac“ u iznosu od 200.000 dinara.¹⁸¹ Isto tako su financirali i sljedeće godine, knjige kao što su Mladi o revoluciji u 2 knjige u iznosu od 100.000 dinara, a rashodi su im bili i u pogledu suradnje s drugim organizacijama na temu savjetovanja o izdavačkoj djelatnosti u iznosu od 15.000 dinara.¹⁸² U svrhu 35- godišnje

178

HR- HDA- 1241, 2.5.2., Komisija za očuvanje tradicija, povijesnu valorizaciju i izučavanje NOB-a te izdavačku djelatnost, kutija 162, Zaključci sa sastanka Komisije za djelovanje borbenih tradicija, koji je održan 24.11.1962.god.

179

HR- HDA- 1241, 2.5.2., Komisija za očuvanje tradicija, povijesnu valorizaciju i izučavanje NOB-a te izdavačku djelatnost, kutija 162, Zapisnik Komisije za njegovanje borbenih tradicija, održane 15. oktobra u prostorijama Predsjedništva SUBNORA.

180

HR- HDA- 1241, 2.5.2., Komisija za očuvanje tradicija, povijesnu valorizaciju i izučavanje NOB-a te izdavačku djelatnost, kutija 163, Skraćeni zapisnik sa sjednice Savjeta za razvijanje tekovine NOB i socijalističke revolucije RO SUBNORH održane 20.5.1971.

181

HR- HDA- 1241, 2.5.2., Komisija za očuvanje tradicija, povijesnu valorizaciju i izučavanje NOB-a te izdavačku djelatnost, kutija 163, Prijedlog finansijskog plana savjeta za razvijanje tekovina revolucije za 1975. godinu.

182

HR- HDA- 1241, 2.5.2., Komisija za očuvanje tradicija, povijesnu valorizaciju i izučavanje

obljetnice od podizanja ustanka odlučeno je da će Savjet poticati pisanje i izdavanje monografije o NOB- u, kao i pisanje i izdavanje monografije o jedinicama NOV i PO.¹⁸³ Tokom 1977 godine radilo se na dovršavanju teksta vodiča „Putovima revolucije.“.¹⁸⁴ U sklopu 40- godišnjice Komisija se odlučuje poticati publiciranje djela o NOB-u, kao i da se djela nagrađena nagradom „Četvrti jul“, kao i druga kvalitetna djela s tematikom NOB-a prevedu na sve jezike u državi.¹⁸⁵ Nagrada je nazvana 4 jul po datumu kada se slavio službeni početak ustanka u cijeloj Jugoslaviji. Slavio se kao praznik u cijeloj zemlji, imena Dan borca, praznik ustanka naroda i narodnosti Jugoslavije protiv fašizma u Drugom svjetskom ratu.¹⁸⁶ Isto saznajemo da su se za pokroviteljstvo Komisije javilo Društvo književnika Hrvatske za skup „NOB i revolucija naroda i narodnosti Jugoslavije i književno stvaralaštvo“.¹⁸⁷ Komisija daje i podršku ideji da se izda knjiga „Nova Jugoslavija s naslovnih strana“.¹⁸⁸ Spominje se i kako je Komisija donijela odluku

NOB-a te izdavačku djelatnost, kutija 163, Prijedlog finansijskog plana Savjeta za razvijanje tekovina revolucije za 1976. godinu, str.1-2.

183

HR- HDA- 1241, 2.5.2., Komisija za očuvanje tradicija, povijesnu valorizaciju i izučavanje NOB-a te izdavačku djelatnost, kutija 163, Prijedlog plana rada savjeta za razvijanje tekovina revolucije za 1976.godinu.

184

HR- HDA- 1241, 2.5.2., Komisija za očuvanje tradicija, povijesnu valorizaciju i izučavanje NOB-a te izdavačku djelatnost, kutija 163, Izvještaj o radu u razvijanju revolucionarnih tradicija u 1977.g.

185

HR- HDA- 1241, 2.5.2., Komisija za očuvanje tradicija, povijesnu valorizaciju i izučavanje NOB-a te izdavačku djelatnost, kutija 164, Program rada za 1981. godinu donesen na sastanku Komisije 22.1.1981.g.

186

<https://magazinplus.eu/4-juli-dan-borca-praznik-ustanka-naroda-i-narodnosti-jugoslavije/> , posjet 2.5.2021.

187

HR- HDA- 1241, 2.5.2., Komisija za očuvanje tradicija, povijesnu valorizaciju i izučavanje NOB-a te izdavačku djelatnost, kutija 164, Skraćeni zapisnik sa sjednice Komisije za njegovanje i razvijanje tradicija NOB i tekovina revolucije RO SUBNORH održane 22.1.1981.

188

HR- HDA- 1241, 2.5.2., Komisija za očuvanje tradicija, povijesnu valorizaciju i izučavanje

raspodjeli sredstava. Najveći dio je dan izdavačkoj djelatnosti i akcijama i manifestacijama koje su bile ove godine brojnije.¹⁸⁹ U povodu 40- godišnjice oslobođenja zemlje odlučuje se na izradu radnog teksta i Informacija kao prilog uz Nacrt Platforme SK SSRNJ, s tim da se to objavi u „Aktuelnim političkim informacijama“ SK SSRNJ, a u skraćenom obliku- u vidu proglasa u „Borbi“ i preko RTV¹⁹⁰. Raspravljalo se i o informacijama vezanim uz prikupljanje građe i publiciranja djela s tematikom NOB- a. Zauzima se stav da se treba pojačati aktivnost na prikupljanju i sređivanju građe, što je značajno kad ima pojava zloupotrebljavanja povijesnih izvora i tendencioznog prikazivanja pojedinih događaja. Želi se omogućiti korištenje u znanstveno- istraživačkom radu i zadovoljiti svakodnevne potrebe građana.¹⁹¹ Ističe se i bitnost arhiva, čiji su zadaci formulirani Zakonom o zaštiti arhivske građe i arhivima(NN br. 25/1978.). Tako čl. 41. Zakona kaže da npr. arhivi odabiru, preuzimaju, sređuju, čuvaju i proučavaju arhivsku građu te je daju na korištenje.¹⁹² U programu rada Komisija odlučuje da će i dalje poticati i pratiti prikupljanje građe u vezi NOB- a, kao i da će raditi na izdavanju raznih publikacija vezanih uz ovu tematiku, npr. biografija istaknutih ličnosti, popis poginulih boraca itd. Poticat će i razmatrati izdavačku

NOB-a te izdavačku djelatnost, kutija 164, Zapisnik sa sjednice Komisije RO SUBNORH za njegovanje i razvijanje tradicija NOB i tekovina revolucije održane 25.1.1983.

189

HR- HDA- 1241, 2.5.2., Komisija za očuvanje tradicija, povijesnu valorizaciju i izučavanje NOB-a te izdavačku djelatnost, kutija 164, Izvještaj o radu Komisije RO SUBNORH za 1983.god.

190

HR- HDA- 1241, 2.5.2., Komisija za očuvanje tradicija, povijesnu valorizaciju i izučavanje NOB-a te izdavačku djelatnost, kutija 164, Zapisnik sa X. sjednice Komisije RO SUBNORH za njegovanje i razvijanje tradicija NOB i tekovine revolucije održane 25.10.1984.0,

191

HR- HDA- 1241, 2.5.2., Komisija za očuvanje tradicija, povijesnu valorizaciju i izučavanje NOB-a te izdavačku djelatnost, kutija 164, Informacija o sakupljanju dokumentarne i memoarske građe, njezinoj obradi i publiciranju djela s tematikom NOB i socijalističke revolucije, str.1.

192

HR- HDA- 1241, 2.5.2., Komisija za očuvanje tradicija, povijesnu valorizaciju i izučavanje NOB-a te izdavačku djelatnost, kutija 164, Informacija o sakupljanju dokumentarne i memoarske građe, njezinoj obradi i publiciranju djela s tematikom NOB i socijalističke revolucije, str.2.

djelatnost i i filmske projekte na temu NOB- a u suradnji s izdavačkim organizacijama, kulturno- umjetničkim udruženjima i RSIZ- om za kulturu.¹⁹³ I dalje vidimo financiranje raznih djela, kao što su primjerice knjiga „ Na putu slave“ Nikole Dolinića Pitomog u iznosu od 50.000 dinara.¹⁹⁴ Za 1990.god. spominju financiranje određenih knjiga, kao što su ZAVNOH 1943-1944., zbornik radova s naučnog skupa, „Ustaški logor Jadovno“ za istraživačke radove itd., u iznosu od 150 dinara.¹⁹⁵ Kroz ove dokumente primjećuje se da se u početnim desetljećima fokusira na prikupljanje građe i provjeru na terenu koje su knjige izdane, a zatim se kasnije počinje i financirati izdaja novih knjiga na ovu temu. To samo pokazuje da je Komisija kasnije značajno dobila na moći i organizacijskoj čvrstini, te u tom razdoblju bilježi najveći utjecaj. Išli su i na poticanje izdavačke djelatnosti ne samo kroz financijske nagrade, već i simbolične, kao što je nagrada za Četvrti jul, koja je, uz novac, donosila i prestiž. U 1980- ima se vidi vrhunac brige za financiranje izdavanja, spominje se i kako djela trebaju biti što znanstvenija, zbog malicioznog pisanja nekih autora. 1990.godine, koja je zadnja, vidimo da se financiralo par knjiga i to s dosta skromnom financijskim izdacima, ali to je razumljivo, jer je tada bio smiraj države, pa je tako i djelatnost same Komisije dolazila svom kraju. Iz svega se može vidjeti da su se najviše izdavale biografije pojedinih boraca, zatim prikaz ratnog puta određenih jedinica, a neke knjige su se išle baviti i prikazom ratnog stanja na području jedne regije. Taj je trend posebno primjetan nakon 1960- ih, kada se očito ide u jednu sustavniju i bar donekle nepristraniju analizu ratnih zbivanja. Također vidimo da se i od 1960- ih pa nadalje sve više i više financira rad autora od strane Komisije, a naposljetku uvode i službene nagrade

193

HDA- 1241, 2.5.2., Komisija za očuvanje tradicija, povijesnu valorizaciju i izučavanje NOB- a te izdavačku djelatnost, kutija 164, Program rada Komisije RO SUBNORH za njegovanje i razvijanje tradicija NOB i tekovina revolucije za 1986.g., str.4.

194

HDA- 1241, 2.5.2., Komisija za očuvanje tradicija, povijesnu valorizaciju i izučavanje NOB- a te izdavačku djelatnost, kutija 164, Odluka o raspodjeli preostalih financijskih sredstava za njegovanje tradicija u 1986.god.

195

HDA- 1241, 2.5.2., Komisija za očuvanje tradicija, povijesnu valorizaciju i izučavanje NOB- a te izdavačku djelatnost, kutija 164, Odluka o raspodjeli financijskih sredstava za njegovanje tradicija za 1990.godinu.

za najbolja djela. Iz prijašnjih poglavlja je jasno da su u početnom razdoblju, do 1960- ih, članovi Komisije bili fokusiraniji na prikupljanje građe, te se to reflektiralo na izdavaštvo u obliku jednostavnijih i kraćih biografija. Nakon 1950- ih, kada se već i sama Komisija uhodala u poslu, i sa sve više dostupnih materijala, izdaju se sve veće i kompleksnije knjige, kao i njihovo nagrađivanje. Vidimo da u 1980- im dolazi do zahtjeva za što znanstvenijom analizom ratnih zbivanja kroz izdavanje što više knjiga o razdoblju NOB- a, kako bi se spriječile negativne konotacije o tom razdoblju koje su dolazile iz drugih izvora. To se može staviti u kontekst vremena, kad su tinjali sve jači međunacionalni sukobi u cijeloj Jugoslaviji nakon Titove smrti.

IX. Zaključak:

Iz svega je vidljivo da je Komisija djelovala izrazito dugo, gotovo tijekom trajanja cijele Jugoslavije. Imali su značajnog utjecaja u formiranju društvenog mišljenja u državi, te su imali suradnju s mnogobrojnim drugim društveno- političkim institucijama, organizacijama i inicijativama. Vidljivo je da je njihov rad, usprkos manjim problemima, kroz većinu njihove povijesti bio veoma uspješan. Državnom vrhu je trebala ovakva organizacija, koja im je pomagala u vršenju propagande nad građanima. Zbog toga se u njenom radu i pojavljuju utjecajna vojna lica, bilo kao članovi raznih odbora, ili još neizravnije, kao pomoć u proslavi raznih obljetnica. Iz priloženog je jasno da su posebno pažnju pridavali obilježavanju mjesta najznačajnijih bitaka, kao i slavljenju pripadnika NOB-a. To se vidi iz uređivanja raznih partizanskih groblja, kao i podizanju spomenika u čast istaknutim borcima ili vojsci općenito. Išlo se na to da se djelovanje Komisije vidi i u svakodnevnom životu, kao nešto što se može primijetiti čim se izađe iz kuće. I imena parkova su se znala davati po osobama koje su bile značajne u NOB- u, kao i imena škola i sličnih ustanova. Komisija je kad se gleda njen rad s tehničke strane, hijerarhijski podijelila obujam posla sa svojim mjesnim ograncima. Tako se moglo što brže i efikasnije pristupiti rješavanju svih onih problema i pokretanju akcija koji su bili potrebni na nekome mjestu. Ipak su na lokalnoj razini članovi raznih komiteta mogli iz prve ruke odmah prepoznati što se treba napraviti, te su djelovali na određeni način s odriješenim rukama.

Naravno, za ključna pitanja morali bi tražiti dopuštenje ta djelovanjem od glavne Komisije, koja bi onda odlučivala o tome hoće li nešto odobriti ili ne. Radilo se i na povezivanju njihovog djelovanja s medijima na svim razinama, što je bilo ključno ako su htjeli da njihov rad bude uspješan. Većinom su bilježili uspješnu suradnju s njima, jer je ipak ta društvena djelatnost također bila u većoj mjeri podređena državnim interesima. Razdoblje najintenzivnije aktivnosti Komisije uvijek je bilo prilikom proslava obljetnica i organizacije istih. To se koristilo ili kao simboličan pokazatelj pobjede jugoslavenskih naroda nad fašistima, ili, u slučaju obilježavanja mjesta stradanja, kao pokazatelj velike žrtve koje su pripadnici NOB-a, kao i svi narodi u Jugoslaviji, podnijeli za trijumf. Kroz razne zapisnike sa sastanaka raznih Komisijinih sekcija vidi se da im je jedna od najvažnijih bitaka bila Sutjeska. To je posebno zanimljivo, jer sam prije bio mišljenja da će Bitka na Neretvi ipak zauzeti to mjesto na vrhu. Jer je ipak najpopularniji partizanski film obrađivao taj događaj. Međutim, Sutjeska je zapravo bila važnija, jer nakon nje dolazi do stvarnog mijenjanja odnosa snaga u ratu u Jugoslaviji, kada partizani počinju oslobađati sve više teritorija i općenito bivati sve snažnijima. Pogotovo se ratna sreća nakon te bitke okreće jer par mjeseci nakon njenog kraja Italija kapitulira. To partizani iskorištavaju da upadnu u većinu Dalmacije koja je bila dotad pod talijanskom kontrolom. Regrutiraju značajan broj stanovnika u svoje redove te konfisciraju veliku količinu talijanskog naoružanja. Isto tako, na Sutjesci i sam Tito biva ranjen, što samo pokazuje koliko je ta bitka bila teška i tu negdje. I u poslijeratnim proslavama ističe se koliko je ta borba bila teška, čak i jedna od najtežih tijekom čitavog rata. Ona se u jugoslavenskoj historiografiji naziva Četvrtom neprijateljskom ofenzivom. Sveukupno ih spominju sedam, što nije bila tehnički gledajući točna brojka, jer je bilo na stotine bitaka u Jugoslaviji, bilo da su se partizani napadali ili branili. Tako su one nazvane jer broj sedam nosi jedan mistični prizvuk u sebi, on je oduvijek imao neke simbolične konotacije. Tako se nameće zaključak da jugoslavenski povjesničari u svom pisanju više koriste psihološke trikove i provode ideološke misije, nego što im je cilj što objektivnije prikazati događaje koji su se zbili tijekom rata. I iz proučavanja literature koja se bavila tematikom NOB-a jasno je da su svi ti autori na neki način bili povezani s vlašću, te dok su pisali o ratnim vremenima bili su neizbježno subjektivni. Tako da su njihova djela više prikaz političkog stanja u vremenu u kojem su pisali, nego što je to u potpunosti realan prikaz događaja iz prošlosti. Ipak, pošto

su barem dva autora na čije sam knjige naišao pisali o ratu iz prvog lica, dakle dobio sam izravan uvid u stanje na terenu, može se reći da takve knjige ipak imaju neku historiografsku vrijednost. To su baš onakve knjige kakve je Komisija htjela da se pišu, a to je značilo da je to automatski odgovaralo i vlasti. Isto tako, centralna figura oko koje se vrtjela cijela propaganda, a samim time i Komisijino djelovanje, bio je Tito. On je zapravo bio korijen cijelog jugoslavenskog komunističkog pokreta, a s time i cijele poslijeratne Jugoslavije. Kroz slavljenje njegovog lika i djela tako se slavila i cijela Jugoslavija. I nakon njegove smrti, čak i još više, radilo se na uzdizanju njegovog kulta ličnosti, jer su i u Komisiji, kao i vlasti općenito, bili svjesni da je on bio jedan od važnijih razloga zbog kojeg je država normalno funkcionirala. Sve u svemu, zaključak je da je Komisija bila potrebna Hrvatskoj, a i slične organizacije u drugim republikama, za normalno funkcioniranje cijele Jugoslavije. Oni su bili jedan od ključnih propagandnih oruđa, koji su trebali osigurati odanost građana, odgajanja mlađih generacija, kao i psihološku pripremu u slučaju izbijanja nekog novog rata.

X. Bibliografija:

A. Izvori:

- XI. HR- HDA- 1241-2.5.2: *Hrvatski državni arhiv, Zagreb, fond Saveza udruženja boraca Narodnooslobodilačkog rata Hrvatske. Republički odbor (1947-1991), podfond Komisija za očuvanje tradicija, povijesnu valorizaciju i izučavanje NOB-a te izdavačku djelatnost.*

B. Knjige i časopisi:

Gizdić, Drago. *Dalmacija 1944-1945. godine*. Zagreb: Epoha, 1964.

Gregorić, Pavle. *NOB u sjeveroistočnoj Hrvatskoj 1942. godine*. Zagreb: Stvarnost, 1973.

Ahmetović, Lutvo. *Zagreb u ustanku i revoluciji*. Zagreb, referat, 1966.

Šaranović, Ljubo. *Društveno- političke organizacije i njihova uloga*. Beograd: Narodna armija, 1965.

Karović, Selim. *Tradicije Sutjeske*. Zagreb: Globus, 1983.

Čubelić, Tomo, Milovan Milostić. *Pregled historije NOR-a i revolucije naroda Jugoslavije*. Zagreb: Matica Hrvatska, 1959.

Oluić, Miloš, ur. *Štampa u NOB: Istra, Hrvatsko primorje, Gorski kotar*. Rijeka: Novi list, 1983.

Milostić, Milovan. *Narodni heroj Franjo Kljuz*. Zagreb : 27. srpanj, 1951.

Crnobori- Oprijan, Vera. *Narodni heroji Banije i Siska*. Zagreb: Izdavačko poduzeće 27. srpanj, 1957

Barković, Josip. *Narodni heroj Marko Orešković*. Zagreb : 27. srpanj, 1951.

Brunović, Milan. *Kalnik u borbi*. Zagreb : Izdavačko poduzeće 27. srpanj, 1953.

Ogrizović, Slava. *Racija: Zapisi iz Narodnooslobodilačke borbe*. Zagreb : 27 srpanj, 1954.

Magdić, Slavko. *Narodni heroji Istre, Hrvatskog primorja i Gorskog kotara*. Zagreb : NIGRO Zadružna štampa, 1981.

Ogrizović, Slava. *Narodni heroj Josip Kraš*. Zagreb : 27. srpanj, 1955.

Časopis 27.srpanj, publikacija 1971, Zagreb.

Časopis Crvena zvezda, serijska publikacija 1948.

Gilić, Nikica. *Uvod u povijest hrvatskog igranog filma*. Zagreb: Leykam international d.o.o., 2010.

C. Internetski članci:

Jukić, Marijana. *HDA, Prilog poznavanju ustanova: Savez udruženja boraca narodnooslobodilačkog rata Hrvatske (1947-1992)*. Arhinet. arhiv. hr.
<http://arhinet.arhiv.hr/Pages/PdfFile.aspx?Id=444> / (posjet 20.9.2020.).

Savez antifašističkih boraca i antifašista RH- mrežno izdanje, s.v. *Uz dan borca- 4. srpanj*,
https://www.sabh.hr/index.php?option=com_content&view=article&id=993:uz-dan-borca-4-srpanj-&catid=9:reagiranja&Itemid=20 / (posjet 20.9.2020.).

Zavičajni- muzej- ogulin.- hr- mrežno izdanje, s.v. *Josip Broz Tito i Ogulinski proces*,
<https://zavicajni-muzej-ogulin.hr/josip-broz-tito-i-ogulinski-proces> / (posjet 20.9.2020.).

Književnost. Hr.- mrežno izdanje, s.v. *Vladimir Nazor*,
<https://www.knjizevnost.hr/vladimir-nazor/> (posjet 20.9.2020.).

Katalog Knjižnica grada Zagreba- mrežno izdanje, s.v. *Crvena zvezda : organ Glavnog odbora Saveza boraca Narodnooslobodilačkog rata* / [odgovorni urednik Puniša Perović],
<https://katalog.kgz.hr/pagesResults/bibliografskiZapis.aspx?selectedId=155032635¤tPage=1&searchById=1&sort=0&spid0=1&spv0=zvezda> / (posjet 20.9.2020.).

Hrvatska enciklopedija- mrežno izdanje, s.v. *Vladimir Bakarić*,
<https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=5351> / (posjet 20.9.2020.).

Hrvatska enciklopedija- mrežno izdanje, s.v. *Seljačka sloga*,
<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=55313> / (posjet 20.9.2020.).

Hrvatska enciklopedija- mrežno izdanje, s.v. *Prosvjeta*,
<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=50720> / (posjet 20.9.2020.).

Hrvatska enciklopedija-mrežno izdanje- s.v. *Arena*,
<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=3645> / (posjet 20.9.2020.).

Kurir- mrežno izdanje, <https://www.kurir.rs/region/crna-gora/3159391/poslednji-junak-sa-ljubinog-groba-nemci-su-imali-oruzje-mi-smo-imali-srce-2-dana-gorelo-je-i-nebo-i-zemlja-evo-sta-nam-je-tito-porucio>, / (posjet 5.10.2020.).

Express- mrežno izdanje, <https://express.24sata.hr/life/najveca-klaonica-partizana-iz-drugog-svjetskog-rata-16904>, / (posjet 5.10.2020.).

<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=64985> , posjet stranici 19.5.2021.

[https://en.wikipedia.org/wiki/Samuel_Eliot_Morison#Naval_war_service_\(1942%E2%80%931952\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Samuel_Eliot_Morison#Naval_war_service_(1942%E2%80%931952)), posjet 16.5.2021.

